

Nominitaivutuksen periaatteiden toteutuminen selkokielisissä informoivissa teksteissä

Seija Mikkonen
Pro gradu -tutkielma
Yleinen kielitiede
Kielellisen diversiteetin ja digitaalisten menetelmien maisteriohjelma
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Kielellisen diversiteetin ja digitaalisten menetelmien maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Yleinen kielitiede			
Tekijä – Författare – Author Seija Mikkonen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Nominaitavutuksen periaatteiden toteutuminen selkokielisissä informoivissa teksteissä			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 60 + 6
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielma tarkastelee selkokielen nominaitavutuksen periaatteiden toteutumista informoivissa selkoteksteissä. Tavoitteena on selvittää, toteutuvatko selkokielen mittarissa olevat nominaitavutuksen kriteerit teksteissä. Selkokielen mittarin avulla voidaan arvioida tekstin selkokielisyyttä. Mittarin kriteereissä kehoitetaan suosimaan nominien perusmuotoja sekä välttämään vajaakäyttöisiä sijoja. Lisäksi selvitetään, mitä keinoja selkokirjoittajat ovat käyttäneet muuttaessaan nominien taivutusmuotoja perusmuodoiksi. Tavoitteena on kytkeä tulokset osaksi selkokielen mittarin kehitystyötä. Tutkielman taustalla on funktionaalinen kielikäsite.</p> <p>Teoriaosa esittelee selkokielen kehittämistä, selkokielen ohjeistusta sekä luetun ymmärtämistä. Aineisto on kerätty korpus- ja kyselytutkimuksen menetelmin. Tutkielmassa vertaillaan kolmea selkokielistä esitettä tai opasta ja yleiskielisiä lähtötekstejä. Kustakin selkokielisestä tekstistä aineistoon kuuluu 1200–1300 sanaa. Kyselyllä selvitetään selkokielen kirjoittajien (n = 21) näkemyksiä sekä keinoja rakentaa tekstiin perusmuotoja. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa lasketaan nominien perusmuotojen ja taivutusmuotojen esiintymien määrät. Perusmuotojen rakentumista selvitetään kvalitatiivisin menetelmin analysoimalla yleis- ja selkokielisten tekstien sanapareja sekä kyselytutkimuksen vastauksia.</p> <p>Tulosten mukaan nominien perusmuotoja esiintyy kaikissa selkokielisissä teksteissä enemmän kuin lähtöteksteissä. Myös erikseen tarkasteltujen substantiivien perusmuotoja esiintyy selkokieliessä enemmän kuin yleiskielessä. Vajaakäyttöisiä sijoja ei selkoteksteissä ole käytetty. Nominaitavutuksen kriteereiden periaatteet toteutuvat aineistoon kuuluvissa teksteissä. Perusmuodon rakentamisen keinoina on käytetty esimerkiksi lausekkeiden muuttamista sivulauseiksi, lause-tyypin muutoksia, sanavalintoja ja aktiivimuotoisia lauseita. Korpus- ja kyselytutkimuksen tulokset tukevat toisiaan, mutta tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia informoivia selkotekstejä. Tulosten perusteella selkokielen mittarin nominaitavutuksen kriteereihin esitetään joitakin tarkennuksia.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords selkokieli, selkokielen mittari, selkokielen ohjeistus, nominaitavutus, luetun ymmärtäminen			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisälllys

1	Johdanto	4
2	Teoriatausta	5
2.1	Selkokielen olemus	5
2.1.1	Selkokielen synty, kehittäminen ja tutkimus	5
2.1.2	Selkokielen määrittelyä	8
2.1.3	Selkokielen käyttäjäkunta	9
2.1.4	Selkokiелiset tekstit	11
2.2	Lukemisen prosessi	13
2.2.1	Lukija tekstin ymmärtäjänä	13
2.2.2	Tekstin piirteet ymmärtämisen tekijänä	15
2.3	Selkokielen ohjeistus	17
2.3.1	Kirjoitetun selkokielen ohjeiden kehittäminen	17
2.3.2	Selkokielen mittari	19
2.3.3	Nominitaivutuksen ohjeet ja kriteerit selkokielen mittarissa	20
3	Aineisto ja menetelmät	23
3.1	Yleis- ja selkokiелiset tekstit	23
3.2	Kyselyn vastaukset	25
4	Tulokset ja analyysi	26
4.1	Tekstiparien vertailua	27
4.2	Nominien sijamuodot	28
4.2.1	Kaikkien sijamuotojen esiintymät	28
4.2.2	Abessiivi, komitatiivi ja instruktiivi (selkokielen mittarin kriteeri 54)	32
4.3	Nominien perusmuoto (selkokielen mittarin kriteeri 53)	33
4.4	Substantiivien perusmuoto	33
4.5	Perusmuotojen rakentuminen selkokiелisissä teksteissä	34
4.6	Selkokirjoittajien näkemykset	45
5	Pohdinta	49
5.1	Tutkimuksen tulokset	49
5.2	Tulosten luotettavuus ja yleistettävyys	50
5.3	Täsmennyksiä selkokielen mittarin nominitaivutuksen kriteereihin	51
5.4	Selkokielen mittari ja tunnuspiirteet	54
6	Lopuksi	56
	Lähteet	57
	Liitteet	61

1 Johdanto

Selkokieli on yksinkertaistettua kieltä. Se on tarkoitettu ihmisille, joille yleiskieli on liian vaikeaa. Selkokielen tarve on kasvanut, ja nykyisin arvioidaan, että selkokieltä tarvitsee Suomessa jopa 750 000 ihmistä (Juusola 2019). Saavutettava kieli edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, mikä tekee selkokielen käytöstä ja tutkimuksesta yhteiskunnallisesti merkittävää. Selkokielen neuvottelukunnan toimintasuunnitelman (2019: 5) kärkitavoitteena on saada selkokielen käyttö lainsäädäntöön. Jos tavoite toteutuu, esimerkiksi viranomaistekstien mukauttaminen selkokielelle lisääntyy. Tekstimäärien kasvassa on pidettävä huolta siitä, että selkokielistä julkaisut noudattavat selkokielen ohjeistusta ja periaatteita. Siksi on tärkeää, että selkokielen piirteet kuvataan ja niitä tutkitaan.

Selkokeskus on kehittänyt selkokielen mittarin, jossa on tämän hetken tarkin kuvaus selkokielestä (Selkokielen mittari). Mittarin avulla voidaan todeta, onko teksti määritelmän mukaista selkokieltä. Mittaria kehitetään edelleen, ja tutkielmani on osa tätä kehitystyötä. Käsittelen mittarin nimitysvuokituksen kriteerejä, joissa ohjeistetaan suosimaan nominien perusmuotoja sekä välttämään harvinaisia sijamuotoja. Selvitän, toteutuvatko ohjeissa esitetyt periaatteet selkokielistä informoivissa teksteissä. Hypoteesini on, että periaatteita noudatetaan ja kriteerit toteutuvat. Pyrin selvittämään, mitä keinoja selkokirjoittajat ovat käyttäneet muuttaessaan nominin perusmuotoon. Tutkimuskysymykseni ovat siis:

1. Toteutuvatko selkokielen mittarissa esitetyt nimitysvuokituksen periaatteet selkokielistä informoivissa teksteissä?
2. Mitä keinoja selkokielen kirjoittaja on käyttänyt muuttaessaan nominin taivutusmuodon perusmuodoksi?

Suomen nominimorfologia on monimutkaista. 15 sijamuotoa on suuri määrä kielten välisessäkin vertailussa: WALs-tietokannassa 241 kielen otoksessa vain 24 kielessä on yli kymmenen sijaa (Iggesen 2013). Sijat ilmaisevat sekä syntaktisia ja semanttisia suhteita. Perusmuoto on taivutusmuotoa helpompi erityisesti kielenoppijalle, mutta mahdollisesti myös muille selkokielen lukijoille, sillä morfeemien määrän lisääntyminen pidentää sanaa, ja sanaan saattaa tiivistyä paljon informaatiota. Kuinka siis suosia perusmuotoa?

Tutkielman luvussa kaksi esittelen aluksi selkokielen olemusta, sen käyttäjäkuntaa ja selkokielistä tekstejä, minkä jälkeen näkökulma siirtyy lukijaan, hänen ymmärtämisprosessiinsa sekä tekstin piirteisiin. Sen jälkeen tarkastelen selkokielen ohjeistuksen kehittämistä, selkokielen mittaria sekä nimitysvuokituksen ohjeistusta. Luvussa kolme esittelen aineiston ja menetelmät ja luvussa neljä tutkielman tulokset ja analyysin. Luvussa viisi tarkastelen tuloksia ja teen niistä johtopäätöksiä sekä ehdotuksia selkokielen mittarin kehittämistyöhön.

2 Teoriatausta

Tutkielmani perustuu funktionaaliseen kielikäsitteeseen, jonka mukaan kielen tehtävä on merkitysten välittäminen vuorovaikutuksessa. Kieli nähdään Hallidayn systeemis-funktionaalisen teorian mukaisesti merkityspotentiaalina. Teorian käsitteistöä rekisteri, tekstilaji, osallistujaroolit sekä ilmenemis-muoto ovat tutkielmassa käytössä. (vrt. Halliday 1973: 298–302; 1972: 323; Shore 2012a: 134–135; 2012b: 159–160.)

Tutkielmani teoriaosassa esittelen ensin selkokielen olemusta (2.1). Sitten siirryn lukijaan ja tarkaste-len luetun ymmärtämisen prosessia sekä tekstin piirteitä (2.2). Lopuksi kuvaan selkokielen ohjeistusta, selkokielen mittaria sekä nominitaivutuksen ohjeita (2.3).

2.1 Selkokielen olemus

Luku esittelee selkokielen syntyä ja kehittämistä, selkokielen tutkimusta sekä määritelmiä ja termejä. Se kuvailee lisäksi selkokielen käyttäjäkuntaa ja lopuksi selkokielisiä tekstejä.

2.1.1 Selkokielen synty, kehittäminen ja tutkimus

Kiinnostus selkokieltä kohtaan alkoi kasvaa Suomessa 1980-luvulla. Esimerkkiä saatiin Ruotsista, missä selkokirjallisuutta oli julkaistu jo 1960-luvun lopulta lähtien (Uotila 2019: 311). Rajala ja Virtanen (1986) toteavat, että selkokielen edistämiseen vaikutti tietoyhteiskunnan toimintojen monimutkaistuminen, minkä pelättiin eristävän ihmisiä, joilla oli kielellisiä vaikeuksia. Selkokielellä on nähty alusta alkaen yhteiskunnallinen tehtävä: sen ydinpyrkimyksenä on ollut yhtäläisten oikeuksien ja mahdollisuuksien takaaminen kaikille kansalaisille. (Rajala & Virtanen 1986: 9–10.) Nykyään selkoviesticinta nähdään osana saavutettavuuden kenttää, jossa tavoitteena on kaikkien tasa-arvoiset mahdollisuudet käyttää palveluja, saada tietoa ja osallistua yhteiskuntaan (Kulki-Nieminen & Leskelä 2012: 545). Kieli on keskeinen osa kognitiivista saavutettavuutta. Kognitiivinen saavutettavuus viittaa tiedon ja tiedonkäsitte-lyn saavutettavuuteen ja pitää sisällään ne keinot ja toimintatavat, jotka helpottavat ymmärtämistä, hahmottamista, muistamista sekä uuden tiedon oppimista. (Leskelä 2019a: 49.)

Teoreettisena viitekehyksenä selkokielen kehittämisessä vaikuttivat aluksi paitsi kansainväliset luetta-vuustutkimukset ja luettavuuskaavat, erityisesti Osmo A. Wiion näkemykset ja teoriat tekstin ymmär-rettävyyydestä. (Leskelä 2019a: 86–88.) Wiion mukaan ymmärrettävyyteen kuului neljä osatekijää: kä-sitteellisyys, samastuminen, kieliasu ja kiinnostavuus (Wiio 1973: 121–123). Hän kehitti myös

luettavuuskaavoja, joiden taustalla oli Yhdysvalloissa sata vuotta sitten syntynyt englanninkielinen luettavuustutkimus. Wiion mukaan helppolukuisuuden piirteisiin kuuluivat alle nelitavuisten sanojen, tavallisten sanojen ja lyhyiden lauseiden suuri määrä sekä adjektiivien ja adverbien pieni määrä. (Wiio 1973: 128–129; Rajala & Virtanen 1986: 23–24.)

Nykyisin käytössä olevat luettavuuskaavat kuten Flesch-Kincaid tai ruotsalainen LIX (Läsbarhetsindex) perustuvat tavu-, sana- ja lausemääriin. Kaavojen avulla voidaan kuitenkin selvittää helppolukuisuutta vain pintapuolisesti, sillä ne eivät ota huomioon tekstin sisältöä. Niiden avulla ei voi tarkastella esimerkiksi, onko teksti sidosteista tai eteneekö se johdonmukaisesti. Ne eivät myöskään tunnista, onko tekstin sisältö muokattu lukijalle sopivaksi esimerkiksi niin, että vaikeat sanat on selitetty, onko informatiomäärä sopiva tai onko teksti sävyiltään sopiva. (Leskelä 2019a: 87–88.) Sainio (2000) huomauttaa, että edes lauseen tai virkkeen lyhyys ei yksiselitteisesti vaikuta helppouteen. Esimerkiksi koheesiota luovat sidossanat pidentävät virkettä, mutta auttavat lukijaa ymmärtämään tekstiä. Lauseenvastikkeet taas lyhentävät virkettä, mutta sisällön tiivistyessä teksti muuttuu vaikeammaksi. (Sainio 2000: 60.) 2000-luvulla luettavuutta alettiinkin tarkastella laajemmasta näkökulmasta. Tekstejä tarkasteltiin kokonaisina merkityksinä, ja lisäksi alettiin ottaa huomioon eri tekstilajit ja niiden piirteet (Leskelä 2019a: 88).

Selkokielen kehittämistyössä on aina ollut keskeisenä osana palaute selkokielen käyttäjiltä. Selkotekstejä tehdään lukijalle ja usein myös lukijan kanssa. Kehittämistä on tehty paljon siihen tietoon perustuen, jota on saatu testattaessa tekstejä lukijoilla. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 35; Uotila 2019: 315.) Testaukseen liittyy kuitenkin erityisiä haasteita. Lukijan voi esimerkiksi olla vaikeaa antaa kielellistä palautetta tai mieltää itsensä tekstin testaajaksi, ei testaamisen kohteeksi. Testaamiseen ei vielä ole vakiintuneita käytänteitä, mutta sitä tehdään ja kehitetään koko ajan. (Leskelä 2011: 2.) Esimerkiksi selkokielliset mediajulkaisu Selkosanommat on tehnyt lukijakyselyjä, joissa kieli on yhtenä osana kyselyä (esim. Juusola 2016).

Selkokielen kehittämiseen on saatu hyödyllistä tietoa myös vastaanottajaan liittyvistä teorioista ja tutkimuksesta. Esimerkiksi kehitysvammaisten henkilöiden kielellisistä erityispiirteistä on olemassa tutkimusta lääketieteen ja logopedian aloilta. Leskelä (2019a) toteaa, että olisi tärkeää saada tutkimustietoa, joka kokoaisi eri tutkimuksissa esiin tulevia kielellisiä piirteitä. Lisäksi kaivattaisiin muistin tutkimuksen ja selkokielen lukemisen yhdistävää tutkimusta, jota ei juurikaan vielä ole. Käytännössä on hyödynnetty suomea toisena kielenä opiskelevien opetusprogressiota esimerkiksi Ylen selkokiellisessä uutislähetyksessä niin, että uutiset on kohdennettu taitotasolla A2-B1 olevalle oppijalle. (Leskelä 2019a: 89–90, 270; luku 2.1.3.)

Selkokielestä on Suomessa toistaiseksi tehty kaksi väitöstutkimusta, joilla molemmilla on ollut suuri merkitys kehitystyössä. Irja Vinnin (1998) väitös selvitti, miten kehitysvammaiset lukijat ymmärtävät yleis- ja selkokielistä tekstiä. Tutkimuksen mukaan selkokielinen teksti johti parempaan ymmärtämiseen, ja erot olivat yleensä merkittäviä. (Vinni & Sainio 2000: 73–75; ks. myös Vinni 1998.) Ensimmäinen ja toistaiseksi ainut kielitieteellinen väitöskirja, Auli Kulkki-Niemisen (2010) *Selkoistettu uutinen: lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä* tarkasteli selkokielistä uutisointia ja selvitti, mitä kielellisiä keinoja on käytetty muokattaessa tekstejä erityisryhmille.

Selkokieleen liittyviä opinnäytetöitä on tehty esimerkiksi suomen kielen, erityispedagogiikan, sosiologian, tietotekniikan ja soveltavan kielitieteen opinnoissa. Pro gradu -töitä on tehty erityisesti vertailevasta näkökulmasta ja eniten kaunokirjallisuudesta. Informoiviin teksteihin liittyviä töitä on esimerkiksi Uotilan (2012) tekstuaalinen analyysi Kelan esitteistä, Laineen (2014) lingvistinen analyysi vammaispolitiikan ohjelmasta ja Hyppösen (2018) oppimateriaaliin kohdistuva tutkimus. Kananen ja Tuisku (2014) tarkasteli s2-oppijoiden luetun ymmärtämistä informoivien tekstien osalta ja Kuusisto (2012) selkokielisten tietokirjojen narratiivisyyttä ja referointia. Ohjeistukseen liittyen Airaksinen (2019) selvitti puhuttelun keinoja ja kohteliaisuutta yrittäjyysoppaissa, ja esitti kohteliaan puhuttelun suosituksia. Selkokielen nominitaivutukseen liittyvää tutkimusta toistaiseksi ei ole.

Tällä hetkellä suomalaisen selkokielen tutkimus on vireää. Väitöskirjatutkimuksia on käynnissä ainakin selkokielen selittävästä tekstinosista (Eliisa Uotila), selkokielen käytöstä vuorovaikutustilanteissa (Leealaura Leskelä), kognitiivisen saavutettavuuden suunnittelusta (Annikki Hyppönen) sekä selkokielisten tekstien saavutettavuudesta (Idastiina Valtasalmi). Uotilan (2019: 320) mukaan niin lingvististä kuin vastaanottajaan liittyvää tutkimusta kaivataan edelleen lisää. Tutkimuksen avulla voidaan määrittellä entistä tarkemmin se, mitä selkokieli on, ja näin tehden myös täsmentää selkokielen ohjeistusta. Osaltaan tutkimusta edistää Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Klaara-verkosto, joka luo yhteyksiä selkokielen tutkijoiden ja käytännön toimijoiden välille (Klaara-verkosto). Kansainvälistä yhteistyötä on edistänyt syksyllä 2019 Helsingissä järjestetty ensimmäinen kansainvälinen selkokielen konferenssi (Klaara 2019). Seuraava konferenssi ollaan järjestämässä elokuussa 2020 Sveitsin Oltenissa (Klaara 2020). Kansainvälinen yhteistyö nähdään Suomessa tärkeänä. Viime vuosina selkokielen tutkimuksen kärkimaihin on kuulunut erityisesti Saksa, missä selkokielen asema on vahvistunut lainsäädännön avulla (Leskelä 2019a: 90–92), ja esimerkiksi saksalaisten kanssa yhteistyö on vireää.

2.1.2 Selkokielen määrittelyä

Selkokeskuksen määritelmä selkokielelle on: ”Selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä.” (Selkokeskus; Leskelä 2019a: 93–96; Uotila 2019: 308.)

Määritelmässä selkokieltä verrataan lähtökohtaisesti yleiskieleen: selkokieli on yleiskieltä helpompaa lukea ja ymmärtää. Muutoksia eritellään kolmella eri osa-alueella: sanaston ja rakenteiden tasolla sekä tekstin sisällössä. Määritelmän mukaan selkokieli on yksi kielen muoto, joten se noudattaa suomen kielen kielioppia ja oikeinkirjoitussuosituksia. Lisäksi jo määritelmässä mainitaan, kenelle selkokieli on kohdennettu, mikä korostaa vastaanottajan merkitystä. Leskelän (2019a) mukaan määritelmään voisi lisätä vielä sen, että selkokieli on suomen kielen supistettu muoto, sillä se ei käytä yleiskielen kaikkia aineksia. (Leskelä 2019a: 93–96; Uotila 2019: 308.)

Selkokielineen viestintä voidaan nähdä yhtenä kielen rekisterinä (Kulki-Nieminen 2010: 54). Rekisteri tarkoittaa kielen vaihtelua eri tilanteissa (Voutilainen 2012: 70). Siinä toteutuu vain osa koko kielen merkityspotentiaalista, joten rekisteri on valikoima kielen kaikista sanaston ja kieliopin resursseista. Valikoima on sidottu käyttötilanteeseen tai tekstilajiin. Käyttötilanteen osallistujaroolit (*tenor*) viittaavat sosiaaliin rooleihin, jotka ovat tilanteessa olennaisia. (Halliday 1973: 298–302; Shore 2012a: 134–135; 2012b: 159–160.) Selkokielen rekisterille on erityistä se, että osallistujien roolit ovat epäsymmetrisiä, selkokielen tuottajalla on erityinen selkoistajan rooli, eivätkä roolit vaihdu. (Kulki-Nieminen & Leskelä 2012.) On myös huomattava, että selkokieli on keinotekoinen kielimuoto, jota kukaan ei puhu äidinkielenään, eivät edes sitä tarvitsevat henkilöt (Leskelä 2019a: 96).

Suomessa nimitys *selkokieli* vakiintui käyttöön jo 1980-luvulla. Suomen kielen lautakunta ehdotti sanaa *selko* korvaamaan sanaa *helppolukuinen* (*kirjallisuus*) vuonna 1978 (Virtanen 2009: 18). Suomalaisen selkokielen synonyymina käytetään *selkosuomea*. Nykyisin puhutaan myös *saavutettavasta kielestä*, joka yhdistää kielen yhdenvertaiseen, saavutettavaan yhteiskuntaan. (Leskelä 2019a: 48–49.) Englanninkielisessä kirjallisuudessa on käytetty tavallisimmin termiä *easy-to-read* (*EtR*), joskin yhä enemmän käytössä on myös *Easy Language* ja vastaavasti yksittäisistä kielistä esimerkiksi *Easy German* tai *Easy Finnish*. *Selkeästä yleiskielestä*, joka on tarkoitettu kaikille vastaanottajille, käytetään yleisimmin termiä *plain language*, mutta termejä ei aina käytetä johdonmukaisesti (Kulki-Nieminen & Leskelä 2012: 547). Ruotsissa vastaavat termit ovat *lättläst* tai *lätt språk* ja *klarspråk*. Ruotsi on ollut Suomen esikuvana kehitystyön alkuvaiheessa ja sen termistö on verrattavissa suomeen, kun taas Saksassa *Leichte Sprache* viittaa yksinkertaisempaan kieleen kuin suomen selkokieli ja koskee vain informoivia tekstejä. Siihen liittyy myös tarkempia sääntöjä ja rajoituksia kuin Suomessa. Muuhun helpompaan kieleen

viitataan termillä *einfache Sprache* (Leskelä 2019a: 90–92, 163.) Termistö ei ole tällä hetkellä täysin vakiintunutta. Englanninkielisistä termeistä keskusteltiin esimerkiksi kansainvälisessä Klaara 2019 -konferenssissa syksyllä 2019. (Vanhatalo & Lindholm 2019: 305–306.)

Selkosuomea on määritelty edelleen vaikeusasteen mukaan kolmelle eri tasolle. Kaikkia kielimuotoja voidaan tarkastella kielen monimutkaisuuden jatkumolla, jonka yhdessä ääripäässä on kompleksiset, tiettyjen alojen erikoiskielet ja toisessa yksinkertaistettu selkokieli. Ääripäihin sijoittuvat kielimuodot on suunnattu tietyille lukijakunnalle. Niiden välissä oleva laaja yleiskielen alue on kaikille tarkoitettua kieltä, jonka kompleksisuudessa on paljon vaihtelua. (Leskelä 2019a: 93.) Myös selkokielessä on vaihtelua, ja useissa maissa on pohdittu sen jaottelua vaikeustasojen mukaan. Vaikeustasojen määrittelyä on lähdetty hakemaan, koska vaihtelu aiheuttaa vaikeuksia sekä lukijoille että selkokielen kehittäjille (Leskelä 2019a: 161). Selkokielen tasojen tarpeesta kirjoittivat jo Rajala ja Virtanen (1986: 36–37), jotka esittivät viisiportaista luokittelua yleiskielestä helpotettuun selkokieleeseen. Leskelä (2019a) esittää selkokielen jakamista kolmeen eri vaikeustasoon. *Helppo selkokieli* on suunnattu hyvin pienelle lukijakunnalle, jonka lukutaito on hyvin heikko tai sitä ei ole ollenkaan. *Perusselkokieli* on selkokielen yleistaso. *Vaativan selkokielen* taso on helpompaa kuin yleiskieli, mutta vaativampaa kuin perusselkokieli. Lukijakuntaan kuuluu henkilöitä, joilla on melko lieviä lukemisen ongelmia ja saattavat lukea myös yleiskielisiä tekstejä. Leskelä huomauttaa, että termit eivät ole lopullisia, vaan niistä sekä tasojen kriteereistä keskustellaan ja tutkimusta tarvitaan. (Leskelä 2019a: 160–161.)

2.1.3 Selkokielen käyttäjäkunta

Määritelmän mukaan selkokieli on tarkoitettu kenelle tahansa, jolla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä. Pääasiallista käyttäjäkuntaa¹ on kuitenkin pyritty määrittelemään. Tarvitsijoiden määrästä ei ole tutkittua tietoa, mutta Selkokeskus on tehnyt suuntaa antavia tarvearvioita. Viimeisin arvio perustuu Tilastokeskuksen ja THL:n tilastoihin, lukutaitotutkimuksiin sekä eri järjestöjen kokoamiin tietoihin ja arvioihin, ja sen mukaan selkokielen kohderyhmiin kuuluu 11–14% väestöstä eli 650 000–750 000 henkilöä. Tarve on lisääntynyt edellisestä vertailukelpoisesta arviosta vuodelta 2014. Syinä lisäksi nähdään erityisesti maahanmuuttajien ja yli 65-vuotiaiden määrän kasvu. Tarpeen arvioidaan kasvavan myös jatkossa, sillä maahanmuuttajien sekä iäkkäiden ihmisten määrien oletetaan kasvavan myös tulevaisuudessa. (Juusola 2019: 5, 8, 20.)

---

¹ Selkokielestä hyötyviin ihmisiin viitataan tutkielmassa käyttäjäkuntana, lukijakuntana, kohderyhmänä tai selkokielen tarvitsijoina.

Eri maissa selkokielen kohderyhmää määritellään eri tavoin. Esimerkiksi Saksassa selkokieli on nähty ensisijaisesti kehitysvammaisille suunnattuna kielenä ja vasta toissijaisesti muita lukijoita mahdollisesti hyödyntävänä kielenä (Leskelä 8–9: 2014). Myös Suomessa selkokieltä alettiin aluksi kehittää kehitysvammaisille lukijoille, mutta huomattiin pian, että siitä voivat hyötyä myös muut (Leskelä 2019a: 85). Selkokielen pääasiallisia tarvisijoita on pyritty ryhmittelemään tarpeen syntymisen ajankohdan ja sen pysyvyyden perusteella, joskin on aina tärkeää huomata, että yksilölliset erot sekä tarpeessa ja sen ajallisessa kestossa ovat huomattavan suuria (Leskelä 2019a: 97).

Kielelliset vaikeudet voivat johtua aivotoimintojen synnynnäisestä poikkeavuudesta, joka aiheuttaa laaja-alaisia oppimisen vaikeuksia tai pelkästään kielellisiä vaikeuksia. Poikkeavuudet voivat aiheuttaa esimerkiksi kehitysvammaisuutta, johon usein liittyy kielellisiä vaikeuksia. Myös lukivaikeuksien syyt ovat synnynnäisiä. Erityisesti selkeissä ja pitkäkestoisissa lukivaikeuksissa selkokielestä voi olla hyötyä. (Leskelä 2019a: 97–99; LukiMat.) Myöhemmin elämän aikana kielellinen erityistarve saattaa syntyä esimerkiksi afasian tai muistisairauden vuoksi (Leskelä 2019a: 100–101). Selkokielen tarve voidaan nähdä myös väliaikaisena vaiheena vieraan kielen oppimisessa. Kielenoppijoilla tarpeen kesto vaihtelee paljon, mutta tietyssä vaiheessa selkokielestä voivat hyötyä kaikki oppijat. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 29.) Selkokielen katsotaan sopivan oppijalle erityisesti yleiseurooppalaisen kielitaidon viitekehyksen taitotasolla A2.1-B1.2 (Leskelä 2019a: 105). Taitotasolla A2.1 oppijan kuvataan ymmärtävän ”jokapäiväistä sanastoa sisältäviä yksinkertaisia tekstejä” ja tasolla B1.2 hän ”ymmärtää ja pystyy yhdistelemään perustietoja erilaisia aiheita käsittelevistä selkeistä teksteistä” (Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012: 53–54). Selkokielestä voivat hyötyä myös lukemaan tottumattomat nuoret ja aikuiset. Syyt tarpeelle voivat luonnollisesti olla myös päällekkäisiä. (Leskelä 2019a: 102–103.) Selkokieltä on käytetty Suomessa myös kaikille tarkoitetuissa teksteissä esimerkiksi Satasairaalassa. (Törnroos teoksessa Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 27.)

Lukijoiden vahvuuksissa ja erityistarpeissa on huomattavia eroja, ja tarpeiden yhteneväisyydestä on keskusteltu sekä Suomessa että kansainvälisesti. Ristiriitoja saattaa syntyä niin sisällön, sanaston kuin rakenteiden tasolla. Kehitysvammaiselle lukijalle sisällön taustoja täytyy selvittää enemmän kuin sille, jolla on vain lukivaikeus. Kielen oppijalle vierasperäiset sanat kuten *identiteetti* saattavat olla helppoja, kun taas kehitysvammaiselle lukijalle abstrakti, vierasperäinen sana on todennäköisesti vaikea. Rakenteiden tasolla esimerkiksi lauseenvastikkeet saattavat olla iäkkäälle muistisairaalle lukijalle tuttuja, mutta kielenoppijalle vaikeita ymmärtää. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 30–32.) Yhteinen näkemys kuitenkin on, että kohderyhmää yhdistäviä tekijöitä on enemmän kuin niitä erottavia tekijöitä. Kaikki selkokieliset tekstit eivät sovi koko mahdolliselle lukijakunnalle, ja kompromisseja joudutaan tekemään. Lopulta lukukokemuksen onnistuminen saattaakin riippua yksittäisen lukijan omista kokemuksista ja kiinnostuksen kohteista. (IFLA 2010: 10; Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 31–32.) Suomessa

useimmat selkoteokset suunnataan kaikille selkokielen lukijalle, sillä pienessä maassa samoja tekstejä ei käytännössä voida tuottaa erilaisille lukijakunnille (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 25–26). Näin ollen sama ohjeistus pätee kaikkeen selkokieliseen materiaaliin.

2.1.4 Selkokielliset tekstit

Kirjoitettu selkokieli todellistuu tekstinä. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015: 8) jakavat selkokielliset tekstit kolmeen ryhmään: mediateksteihin, informoiviin teksteihin ja kaunokirjallisuuteen. Jaottelullaan he tuovat selkokielen tarkasteluun eri tekstilajit. Tekstilaji on yleistys, joka perustuu toisiaan muistuttavien kielen piirteisiin (Shore 2012b: 159–160).

Mediatekstien tehtävä on välittää tietoa ja mahdollistaa yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen. Informoivien tekstien viestinnällisiä tehtäviä ovat tiedon antaminen, neuvominen, ohjaaminen, oikeuksien selvittäminen ja tiedonkerääminen. Ne voivat olla esimerkiksi oppaita, esitteitä, lomakkeita tai oppikirjoja. (Kulkki-Nieminen & Leskelä 2012: 551, 570.) Selkokiellisissä esitteissä ja oppaissa on tyypillisesti arkipäiväisiä aihepiirejä, jotka liittyvät esimerkiksi terveyteen, turvallisuuteen tai yhteiskuntaan. Myös joitain oppikirjoja on julkaistu selkokielellä. (Leskelä 2019a: 284–284, 286.) Kaunokirjallisuuden tehtävä on tarjota lukijalle kielellisiä elämyksiä. Selkoistetussa kaunokirjallisuudessa on näkynyt myös opetukseen ja kansansivistykseen liittyviä tavoitteita, sillä kirjallisuus on perinteisesti koostunut enimmäkseen suomalaisista merkkiteoksista. (Kulkki-Nieminen & Leskelä 2012: 564–564.) Viime vuosina tarjonta on monipuolistunut, ja myös lasten- ja nuortenkirjallisuutta on selkoistettu (Leskelä 2019a: 275–276).

Selkokiellistä materiaalia tuotetaan sekä suoraan selkokielellä että mukautetaan yleiskielisistä teksteistä. Selkokeskuksen mukaan ”mukauttaminen tarkoittaa sitä, että yleiskielistä tekstiä muutetaan selkokielliseksi”. Molempien kirjoitusprosessien voidaan ajatella olevan mukauttamista, sillä kirjoittajan valinnat perustuvan pyrkimykseen tuottaa yleiskielistä ilmaisutapaa yksinkertaisempi teksti. Selkokiellisessä tekstissä merkityksiä on karsittu ja merkitysrakenteita on pyritty tekemään lukijalle selkeämmiksi. (Kulkki-Nieminen 2010: 60–62.)

Tekstin ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen vaikuttavat tekstin kokonaisrakenne, sanasto ja kielen rakenteet sekä se, tunnistaako lukija tekstilajin ja tekstin tarkoituksen. Lisäksi siihen vaikuttavat tekstin ulkoasu, taitto ja kuvitus sekä julkaisumuoto. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 39-40; ks. myös 2.2.2.) Selkokirjoittaja edistää ymmärrettävyyttä ja luettavuutta huolehtimalla, että tekstin rakenne on yksinkertainen ja johdonmukainen. Tekstin on oltava helposti lähestyttävä ja kiinnostusta herättävä ja sisällön mahdollisimman havainnollista ja konkreettista. Rakenteiden ja sanaston täytyy olla kielessä

yleisiä, eivätkä ne saa olla monimutkaisia. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 40.) On tärkeää, että kirjoittaja valitsee tekstille sellaisen näkökulman, joka yhdistää aiheen lukijan kokemusmaailmaan. Selkokirjoittajalla täytyykin olla tietoa sekä lukijasta että tekstilajista. (Kulkki-Nieminen & Leskelä 2012: 547, 571.)

Seuraavassa esitetään seikkoja, jotka liittyvät erityisesti informoiviin teksteihin, joista tutkielman aineisto koostuu. Informoivien tekstien tulee olla tarkkoja, ja niissä annetun tiedon tulee pitää paikkansa ja olla ajan tasalla. Nämä vaateet voivat joskus olla ristiriidassa selkokielen yleisten ohjeiden kanssa. Tekstissä voi olla esimerkiksi lukuja, erikoiskielen termejä tai abstrakteja käsitteitä, jotka ovat tiedon tarkkuuden näkökulmasta olennaisia, mutta lukijalle vaikeita ymmärtää. Selkokirjoittaja saattaa joutua selittämään, antamaan taustoittavaa tietoa tai likimääräistämään yksityiskohtia. Esimerkiksi taustoittavan tiedon tarve on eri lukijoilla hyvin erilaista, ja liiallinen taustoitus saattaa herättää lukijassa lukijan tunteen hänen aliarvioimisestaan. Selkoistaja joutuu arvioimaan taustoittamisen tarvetta lukijan näkökulmasta ja tekstin tarkoituksen pohjalta. Ajankohtaisuuden haasteena on esimerkiksi se, että selkokielliset versiot saattavat jäädä päivittämättä, kun yleiskielinen päivitetään. (Leskelä & Lindholm 2015: 100–105, 132; Kulkki-Nieminen & Leskelä 2012: 561–562.)

Erityistä huomiota selkokirjoittaja joutuu kiinnittämään lukijan motivaatioon, sillä informoivia tekstejä luetaan yleensä vain tiedon saamiseksi, eivätkä sisällöt ole aina kiinnostavia. Selkolukijalle lukemaan ryhtyminen ja sen ylläpitäminen saattaa olla vaikeaa, sillä lukeminen vaatii vaivannäköä ja ponnistelua. Sisällysluettelo sekä lyhyt, innostava johdanto, joka antaa tietoa julkaisun sisällöstä ja tarkoituksesta, auttavat lukijaa. Lukuprosessia voidaan ohjailta metatekstillä. (Leskelä & Lindholm 2015: 121–126, 132–133; Kulkki-Nieminen & Leskelä 2012: 570.) Koska informoivat tekstit tyypillisesti ohjaavat lukijan toimintaa, kirjoittaja joutuu valitsemaan, kuinka ilmaista velvoittavuutta. Tekstistä on käytävä selvästi ilmi, mitä lukijan halutaan tekevän, mutta toisaalta on huomioitava kohtelias sävy niin, että tekstistä ei tule käskyttävä tai holhoava. Selkokirjoittajan täytyy ottaa huomioon sekä asiayhteyden sisältö että tekstikokonaisuus valintoja tehdessään. (Leskelä & Lindholm 2015: 127–131, 133; Airaksinen 2019.)

Selkokirjoittajat ovat kuvanneet selkotekstien tuottamista tulkitsemiseksi, uuden version kirjoittamiseksi ja jopa uudelleen kirjoittamiseksi. He ovat korostaneet tekstilajin vaikutusta prosessiin, ja painottaneet tarkan lukemisen tärkeyttä. (Kulkki-Nieminen 2010: 63–64.) Erityisesti Saksassa selkokieli nähdään kielensisäisenä kääntämisenä (Bredel & Maaß 2016: 181–185). Myös Suomessa selkokirjoittamista on verrattu kääntämiseen, sillä molemmat perustuvat tarkkaan analyysiin ja tulkintaan, ja molemmissa täytyy ymmärtää lähtö- ja kohdetekstien funktiot. Selkokiellisessä tekstissä voi kuitenkin olla aineksia myös muista teksteistä, joten prosessia ei voi aina verrata yksittäisen tekstin kääntämiseen. Lisäksi tekstiaineisto muokataan julkaistavaksi tietylle lukijakunnalle, joten mukauttamisessa voidaan nähdä myös toimittamiseen kuuluvia piirteitä. (Kulkki-Nieminen 2010: 65–67.)

2.2 Lukemisen prosessi

Tekstejä tehdään lukijoille. Lukeminen on vuorovaikutusprosessi, jossa lukija poimii tekstistä tietoa ja tulkitsee sitä aiempien tietojensa pohjalta (Grabe & Stoller 2013: 11–12). Selkokieltä tarvitsevan lukijan vaikeudet voivat liittyä joko luetun ymmärtämisen taitoon tai tekstin piirteisiin tai niihin molempiin. Kirjoitetun kielen ilmenemismuotoon (*mode*) kuuluu se, että toiminta ei ole tilannesidonnaista, ja eikielellistä tukea on vain vähän tai ei lainkaan (vrt. Halliday 1973: 299; Shore 2012a: 135). Tällöin on erityisen tärkeää, että teksti on mahdollisimman selkeää. Tarkastelen tässä luvussa luetun ymmärtämistä lukijan ja tekstin piirteiden näkökulmista.

2.2.1 Lukija tekstin ymmärtäjänä

Luetun ymmärtämisen kuvailuun on kehitetty useita malleja. Merkittävimpänä mallina pidetään lukutaidon yksinkertaista mallia (*the Simple View of Reading*; Gough & Tunmer 1986: 6–7; Grabe & Stoller 2011: 24–25, 29–29; Francis ym. 2018). Vaikka mallia kohtaan on esitetty myös kritiikkiä, tutkimustulokset ovat osoittaneet, että se kuvaa luetun ymmärtämisen yksilöllistä vaihtelua hyvin (Lerikkanen & Torppa 2019: 291, 293). Suomessa mallia on sovellettu esimerkiksi Niilo Mäki Instituutin LukiMat-hankkeessa (LukiMat).

Lukutaidon yksinkertaisessa mallissa luetun ymmärtäminen jaetaan kahteen osaan: sujuvan lukemisen taitoon ja kielellisen ymmärtämisen taitoon. Sujuva lukutaito tarkoittaa virheetöntä sanantunnistamista: lukija tunnistaa sanat, tavut ja morfeemit automaattisesti. Tunnistamisen täytyy tapahtua nopeasti, jotta työmuisti ja kognitiivinen kapasiteetti ylipäättään eivät kuormitu liikaa. (Hoover & Gough 1990: 130–131; Hoover & Tunmer 2018: 304–305, ks. myös Gough & Tunmer 1986.) Kielellinen ymmärtäminen perustuu sanavarastoon, muistiin, kielelliseen päättelyyn sekä metakognitiivisiin taitoihin eli kykyyn valvoa, säädellä ja arvioida ymmärtämistä (Aro & Lerikkanen 2019: 255–256). Näiden tekijöiden katsotaan olevan samoja kuuntelemisessa ja lukemisessa, vaikka tietoa käsitelläänkin eri tavalla, eivätkä taidot ole täysin toisiinsa verrannollisia. Kielellisen ymmärtämisen taidon merkitys kasvaa, kun sujuvan lukemisen taito on tarpeeksi kehittynyt. (Lerikkanen & Torppa 2019: 291.)

Mallin mukaan lukemisen ymmärtämisen vaikeudet voivat johtua ongelmista jommankumman alueen tai molempien alueiden prosesseissa. Lukivaikeuksien taustalla nähdään sujuvan lukemisen eli teknisen lukutaidon ongelmat. Kun tekninen lukutaito on heikko, lukija joutuu keskittymään sanan ääntämyksen tavoittamiseen. Tällöin työmuisti kuormittuu, lukeminen hidastuu, ja ymmärtäminen vaikeutuu. Hyperleksiassa puolestaan lukeminen saattaa olla teknisesti sujuvaa, mutta kielellinen

ymmärtäminen on vaillaista. Mikäli ongelmia on molemmilla osa-alueilla, lukijalla on laajoja lukemisen vaikeuksia. (Hoover & Tunmer 2018: 305; Lerkkanen & Torppa 2019: 291–292; Aro & Lerkkanen 2019: 273–274.)

Lukemisen prosessit voidaan jaotella alemman (*lower-level processes*) ja ylemmän tason prosesseihin (*higher-level processes*), joita lukiessa tapahtuu samanaikaisesti. Alemman tason prosesseihin kuuluvat sanantunnistus (*lexical access*), lauseenjäsennys (*syntactic parsing*) ja lauseen merkityssisällön muodostaminen (*semantic proposition formation*). Nopea ja automatisoitunut sanantunnistus on sujuvan lukemisen perusedellytys. Lauseenjäsennys mahdollistaa lausetasoisesta ymmärtämisestä. Lukija esimerkiksi yhdistää sanoja fraaseiksi ja käyttää hyödyksi sanajärjestykseen sekä lauseiden välisiin suhteisiin liittyvää tietoa. Näin tehden hän pystyy erottelemaan esimerkiksi monimerkityksellisten sanojen merkitykset ja ymmärtämään pronomini- ja pronominiviittaukset. Lauseenjäsennyksen merkitys ymmärtämiselle on tutkimuksissa todettu suureksi, ja myös se on sujuvalla lukijalla automatisoitunutta. Kolmas automatisoitunut prosessi yhdistelee sana- ja rakennetietoa niin, että lukijalle syntyy lausetason merkityssisältöjä, jotka ovat aiemmin luetun perusteella kontekstiin sopivia. Kun merkitysosia yhdistetään toisiinsa, ne ovat aktivoituna työmuistissa, ja mikäli ne toistuvat useampia kertoja, niistä tulee sisällön keskeisiä merkityksiä. (Grabe & Stoller 2013: 11–12, 14–18.)

Ylemmän tason prosessit viittaavat tekstin merkityksen ymmärtämiseen ja tulkinnan muodostamiseen. Niihin sisältyy lukemisen tarkoituksen luominen, sopivien lukustrategioiden käyttäminen sekä ymmärtämisen valvominen, arviointi ja säätely. Lukija tekee päätelmiä, käyttää taustatietoja, muodostaa asenteita tekstiä ja kirjoittajaa kohtaan, muokkaa tavoitteitaan ja arvioi tietoa kriittisesti. Hän ennakoi tekstin sisältöä otsikoinnin perusteella, etsii keskeistä informaatiota, selvittää käsitteitä ja tekee johtopäätöksiä. Hän pystyy käyttämään erilaisia strategioita eri tekstejä lukiessaan. Lukija muodostaa yksittäisten lauseiden sisällöistä koko tekstin merkitystä (*the text model of comprehension*). Lukiessaan ja ymmärtäessään tekstin sisältöä, lukija alkaa tulkita tekstiä omista lähtökohdistaan ja muodostaa siitä oman tulkintansa (*the situation model of reader interpretation*). Tulkintaan vaikuttavat esimerkiksi lukijan tavoitteet, tunteet ja odotukset. Tämä on lukemisen perimmäinen tavoite. Tällöin tekstin tiedot yhdistyvät lukijan aikaisempiin tietoihin ja lukija tulkitsee uutta tietoa omista lähtökohdistaan. (Grabe & Stoller 2013: 19–22; Lerkkanen & Torppa 2019: 293–294.)

Keskeisenä tekijänä lukemisen prosesseissa on lukijan työmuisti. Työmuistin kapasiteetti on rajallinen ja tieto säilyy siinä vain lyhyen ajan. Työmuistin kuormittuminen voi aiheuttaa ymmärtämisen ongelmia. Jos alemman tason prosessit eivät ole automatisoituneita, kapasiteettia ei riitä ylemmän tason prosesseille. Toisaalta työmuistin kapasiteetti saattaa olla esimerkiksi kehitysvammaisella lukijalla olla heikompi, jolloin kuormittumista tapahtuu nopeammin. Työmuistin toiminta heikkenee myös iän myötä. (Numminen 2006: 34–35.) Työmuisti kuormittuu myös vieraskielisen tekstin lukijalla. On

tutkittu, että edes sujuvasti lukevalla oppijalla sanantunnistus ei ole niin automatisoitunutta kuin äidinkielisellä lukijalla, ja silloin työmuistiin kohdistuu enemmän vaatimuksia (Alderson 2000: 56–58; Alderson ym. 2014: 7). Nummisen (2006: 36) mukaan selkokieli vähentää työmuistin kuormitusta tehokkaasti.

Luetun ymmärtämiselle on tärkeää myös pitkäkestoinen eli säilömuisti. Säilömuisti sisältää tietoa, taitoja, kokemuksia ja myös kielellistä tietoa. Säilömuistin riittämättömyys voi näkyä esimerkiksi kehitysvammaisella lukijalla pohjatietojen ohuutena, kielenoppijalla opittavan kielen ja kulttuurisen tietämyksen ohuutena. Muistisairaalla säilömuistin heikkeneminen vaikuttaa luetun ymmärtämiseen. (Numminen 2006: 34–35.) Ymmärtämiseen vaikuttavat lisäksi tarkkaavuuden ja itsesäätelyn taidot (Lerikkanen & Torppa 2019: 294). Voi myös olla, että lukija pitää lukemisen tarkoituksena ymmärtämisen sijaan sanantarkkaa muistamista tai virheetöntä ääntämistä (Alderson 2000: 41–43).

2.2.2 Tekstin piirteet ymmärtämisen tekijänä

Tekstiin liittyviä tekijöitä ovat tekstin aihe ja sisältö, tekstilaji ja -tyyppi, tekstin rakenne, kielen rakenteet, sanasto, informaation määrä ja tiheys, typografia, taitto, julkaisukanava sekä kuvien, grafiikan ja tekstin suhde (Alderson 2000: 61). Selkokielen ohjeistuksella pyritään vaikuttamaan eri tekijöiden ymmärrettävyyttä lisääviin piirteisiin. Tutkielman aikaisemmissa luvuissa on käsitelty tekstiin liittyviä seikkoja ymmärrettävyyden tutkimuksen (2.1.1) ja selkokielisten tekstien esittelyn yhteydessä (2.1.4). Luvussa 2.3.3 tullaan käsittelemään tekstin piirteitä nominaitavutuksen näkökulmasta. Tämä luku esittelee muuta tekstin piirteisiin ja ymmärtämiseen liittyvää tutkimustietoa.

Sanantunnistukseen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti kielen ortografia. Suomen kielen selkeä kirjain-äännevastaavuus helpottaa sanantunnistusta. Yksittäisiä sanoja tarkasteltaessa on huomattu, että konkreettisten sanojen tunnistaminen automatisoituu nopeammin kuin abstraktisanojen (Alderson ym. 2014: 128, 130). Myös sanan pituus vaikuttaa tapaan, jolla sana tunnistetaan. Hyönä (2015) on kartoittanut tutkijoiden tekemää silmänliiketutkimusta kompleksisten sanojen (yhdyssanojen ja sanajohdosten) ja taivutettujen sanojen lukemisesta. Sanojen tunnistamista tapahtuu kahdella tavalla: lukija tunnistaa kokonaissanana tai hän tunnistaa sanan morfeemien välityksellä. Yhdyssanojen ja sanajohdosten tutkimus viittaa siihen, että lyhyemmät sanat tunnistetaan useammin kokonaissanana ja pidemmät (yli 11 kirjainta) sanan morfeemien merkityksien avulla. Taivutettujen sanojen lukemisesta tarvitaan lisää tutkimusta ennen kuin voidaan vetää johtopäätöksiä niiden prosessoinnista. (Hyönä 2015: 7, 13, 18–20.)

Yksittäisen sanan tunnistamisen helppouteen saattaa vaikuttaa myös leksikaalinen naapurusto. Leksikaalisella naapurustolla viitataan siihen, miten ortografisesti samankaltaiset sanat vaikuttavat sanan tunnistamisen nopeuteen ja tarkkuuteen. On tutkittu, että erityisesti taajaan esiintyvä sana saattaa häiritä toisen samankaltaisen sanan tunnistusta. Ortografian samankaltaisuus voi perustua esimerkiksi yhden kirjaimen eroon tai kahden kirjaimen paikan vaihtumiseen, mutta myös saman tavun esiintymiseen samalla paikalla. (Perea 2015: 1, 5, 7.) Sanantunnistusta voi puolestaan nopeuttaa pääsanan ja määritteen morfologinen kongruenssi. Vainio ym. (2016) on silmänliikemenetelmän avulla tutkinut, että edellä oleva kongruoiva määrite nopeuttaa pääsanan tunnistamista sekä suomenkielisillä että keskivaiheen (korkeintaan B1 tason) venäjän- ja kiinankielisillä suomen lukijoilla. (Vainio ym. 2016: 4–5, 12–14, 19–22.)

Tekstin ymmärrettävyyttä edistävät tutkimusten mukaan ainakin seuraavat seikat. Tuttujen aiheita tutussa ympäristössä sekä konkreettisia asioita ja tapahtumia on helpompi ymmärtää. Narratiivisia tekstejä on yleensä helpompi ymmärtää kuin informoivia tekstejä. Narratiivisten tekstien rakenteiden samankaltaisuus sekä lukijan mahdollisuus visualisoida tekstiä tukevat ymmärtämistä. Koherentti teksti edistää ymmärtämistä, kuten myös asioiden esittäminen esimerkiksi aikajärjestyksessä, syy-seurausjärjestyksessä tai ongelma-ratkaisujärjestyksessä. Jos asiat on ilmaistu eksplisiittisesti, tekstiä voi olla helpompi ymmärtää, mutta toisaalta ymmärtäminen saattaa vaikeutua, jos yksityiskohtia on liikaa. (Alderson 2000: 62, 64, 67; Francis 2018: 277.) Alderson toteaa, että usein on kuitenkin vaikeaa erotella tekstin yksittäisten osien vaikutusta, sillä aiheeseen, tekstin rakenteeseen ja kieleen liittyvät tekijät vaikuttavat keskenään toisiinsa. (Alderson 2000: 70–71.)

Lukemisen ja luetun ymmärtämisen tutkimus on jakautunut lukijan ja tekstiin liittyvien piirteiden tutkimukseen (Lerkkanen & Torppa 2019: 293), kuten on tämänkin tutkielman kappalejako. Viime vuosina esimerkiksi Francis ja kumppanit (2018) ovat kehittäneet täydellisempää, lukemisen yksilöllistettyä mallia (*the Complete View of Reading, CVRi*), joka kuvaisi sekä luetun ymmärtämisen yksilöllistä kehittymisestä että yksilöiden välisiä eroja erilaisten tekstien ymmärtämisessä. Malli ei kuitenkaan pysty ottamaan huomioon esimerkiksi lukijan aiempia tietoja aiheesta tai maailmasta ylipäätään. (Francis ym. 2018: 277–299.)

2.3 Selkokielen ohjeistus

Selkokielen ohjeistuksen avulla pyritään säätelemään tekstin vaikeustasoa ja ottamaan lukija huomioon. Ohjeistuksen periaatteita voidaan pitää deskriptiivisinä, sillä niissä on alusta asti kuvattu piirteitä, joita on toteutettu selkoteksteissä. Koska periaatteet esitetään kuitenkin suosituksia antavana ohjeistona, niitä voidaan pitää myös normatiivisina.

Ensimmäinen ohjeistus laadittiin jo 1980-luvulla. Ohjeet keskittyivät kirjoitettuun kieleen. Puhuttuun selkokieleen julkaistiin omaa ohjeistusta ensimmäisen kerran vuonna 2012. Vuonna 2015 julkaistiin tekstilajeittain tarkennettua ohjeistusta. Uusin ohjeistus on julkaistu vuonna 2019 teoksessa *Selkokieli – saavutettavan kielen opas* (Leskelä 2019a). Käsittelen tässä luvussa kirjoitetun selkokielen ohjeistuksen kehittämistä sekä erikseen informoiviin teksteihin kuuluvaa ohjeistusta. Sitten esittelen selkokielen mittaria sekä nominitaivutuksen ohjeistusta. Ohjeistuksessa on huomioitu alusta asti myös ulkoasuun ja kuvitukseen liittyviä seikkoja, mutta en käsittele niitä tässä työssä.

2.3.1 Kirjoitetun selkokielen ohjeiden kehittäminen

Kun tekstin vaikeustasoa pyritään säätelemään, on otettava huomioon sekä absoluuttisen kompleksisuuden että relatiivisen vaikeuden näkökulmat. Miestamon (2008) mukaan absoluuttinen kompleksisuus viittaa objektiiviseen monimutkaisuuteen, joka perustuu siihen, kuinka pitkä systeemin kuvaus on. Kuvausta pidentää esimerkiksi siihen kuuluvien osien määrä. Relatiivinen vaikeus puolestaan viittaa subjektiiviseen vaikeuteen kielenkäyttäjän näkökulmasta. (Miestamo 2008: 23–27.) Käsitteitä on käytetty erityisesti kielten välisessä kompleksisuuden tutkimuksessa, mutta ne sopivat myös selkokielen ohjeistuksen tarkasteluun. Selkokielisten tekstien absoluuttista kompleksisuutta pyritään säätelemään esimerkiksi rajoittamalla tempuksien määrää suosituksella liittotempusten välttämistä. Relatiivista vaikeutta pyritään vähentämään esimerkiksi vaikeiden termien selittämällä. Absoluuttinen kompleksisuus ja relatiivinen vaikeus saattavat korreloida keskenään, mutta eivät välttämättä tee niin, ja siksi relatiivista vaikeutta täytyy tutkia esimerkiksi psykolingvistiikan keinoin (Miestamo 2008: 28–29). Perimmäinen tavoite selkokielisissä teksteissä on relatiivisen vaikeuden minimointi. Siksi on tärkeää, että tehdään lukijatestauksia.

Selkokielen ohjeistusta julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1986 Pertti Rajalan ja Hannu Virtasen teoksessa *Miten sanoma perille?* Ohjeistus perustui Wiion teorioihin ja luettavuustutkimuksiin sekä ohjeiden laatijoiden omiin käytännön kokemuksiin (Kulkki-Nieminen 2010: 32). Ohjeistuksessa puututtiin sanaston ja syntaksin piirteisiin, tekstirakenteen selkeyteen sekä tekstin sisältöön (Rajala &

Virtanen 1986: 32–33). Ohjeistus on täsmentynyt alkuajoista paljonkin, mutta osa periaatteista pätee yhä. Jotkut periaatteet ovat muuttuneet: tuolloista kehotusta välttää adjektiiveja ja adverbeja ei nykyisin pidetä tarpeellisena. (Leskelä 2019a: 87.) Sainio (2000: 59–60) toteaa, että tietty sanaluokka ei tee sanasta vaikeaa, vaan olennaisempaa on se, onko esimerkiksi adjektiivi konkreettinen vai abstrakti.

Seuraavan kerran ohjeistusta julkaistiin teoksissa *Selkokirjoittajan opas* (1990), *Teksti, joka rakastaa lukijaansa* (2000) ja *Toisin sanoen – selkokielen teoriaa ja käytäntöä* (2006). *Selkokielen käsikirjan* (2009) ohjeistus on jo varsin laaja ja yksityiskohtainen, ja ohjeistusta selvennetään esimerkeillä ja perusteluilla. Ohjeistus ottaa kantaa sanastoon, lauserakenteisiin, tekstin rakenteeseen ja typografiaan. Ohjeet pohjautuvat osin ”kansainvälisiin ohjeistuksiin, osin Selkokeskuksen kehittelytyöhön ja osin suomalaisten kielenhuoltajien ja -tutkijoiden näkemyksiin” (Virtanen 2009: 62–63). 1990-luvulla oli julkaistu kaksi kansainvälistä ohjeistusta: YK:n alaisen kirjastojärjestö IFLA:n julkaisema *Guidelines for Easy-to-Read Material* ja kehitysvammaisten ihmisten ja heidän omaistensa järjestön Inclusion European *Tee se helpoksi* -ohjeistus. Leskelän (2019b: 369) mukaan nämä ohjeistukset olivat tuolloin melko samanlaiset, vaikka myöhemmin kehittyivät eri suuntiin. Niitä sovellettiin, kun suomalaista ohjeistusta kehitettiin Selkokeskuksessa sekä kielenhuoltajien ja -tutkijoiden parissa (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 41–42). Tuolloin katsottiin myös, että ohjeistus muuttui suuntaa antavasta melko sitovaksi erityisesti asiatekstien osalta (Virtanen 2009: 62–63). 2000-luvulta lähtien Selkokeskus on kehittänyt selkokielen ohjeistusta yhdessä kielentutkijoiden kanssa. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015) antaa ensimmäistä kertaa ohjeita eri tekstilajeihin kuuluville teksteille: mediateksteille, informoiville ja kaunokirjallisille selkoteksteille. Aiemmasta poiketen ohjeistuksessa myös eritellään tekstin piirteet ja kirjoitusprosessi toisistaan. Selkokielen ohjeistus keskittyy tekstin piirteisiin, ja kirjoitusohjeita esitetään erikseen.

Viimeisin ohjeistus on julkaistu teoksessa *Selkokieli – saavutettavan kielen opas* (Leskelä 2019a). Siinä painotetaan, että Suomessa ohjeet eivät ole ehdottomia sääntöjä, kuten joissakin Keski-Euroopan maissa on (Leskelä 2019a: 110). Ohjeistus on laajentunut aiemmasta, ja siihen on lisätty myös esimerkkejä ja selvennyksiä. Valtaosa uusista ohjeista liittyy tekstikokonaisuuteen ja kielen rakenteisiin, jonka osioon on lisätty useita ohjeita. Yksi uusista ohjeista on nominien perusmuotojen suosiminen, jota tarkastelen tutkielmassani.

2.3.2 Selkokielen mittari

Vuonna 2018 Selkokeskus julkaisi selkokielen mittarin (*Selkokielen mittari*, liite 1), joka pohjautuu aiempaan ohjeistukseen. Tarkastelen tutkielmassani kahta mittarin kriteeriä (ks. luku 2.3.3). Mittaria ja sen tarkoitusta kuvataan näin:

”Mittari on toistaiseksi laajin ja täsmällisin **kuvaus** selkosuomen piirteistä - -” (Leskelä 2019b: 386).

”Uusin ja tarkin selkokielen **ohjeistus** on esitetty selkokielen mittarissa - -” (Leskelä 2019a: 109).

”Sen [Mittarin] tarkoitus on toimia selkokielen asiantuntijoiden ja kielentutkijoiden apuvälineenä, joka helpottaa selkotekstin selkokielisyyden **määrittelyä** ja **arvioimista** sekä selkokielen **erottamista yleiskielisestä** tekstistä” (Leskelä 2019a: 112).

(lihavoinnit SM)

Kuvauksien perusteella mittarilla voidaan nähdä kolmenlaisia tehtäviä. Ensimmäiseksi mittari on kuvaus selkosuomen piirteistä, jolloin se voidaan nähdä deskriptiivisenä kuvauksena siitä, millaista selkokieltä käytetään. Toiseksi mittari sisältää selkokielen ohjeistuksen, jolloin se voidaan nähdä normatiivisena tai kantaaottavana siihen, millaista selkokieltä tulisi tuottaa. Kolmanneksi mittarilla pyritään määrittelemään ja arvioimaan selkokielisyyttä sekä erottamaan selkokieli yleiskielisestä tekstistä. Tällöin mittari nähdään selkokielisyyden arviointityökaluna.

Selkokielen mittaria on kehitetty ja testattu Selkokeskuksessa useiden vuosien ajan. Testaukseen on osallistunut 18 Selkokeskuksen asiantuntijaa ja lisäksi yhteistyötä on tehty Kotimaisten kielten keskuksen kanssa. Kehitystyön aikana kriteeristö on laajentunut ja tarkentunut huomattavasti. Aluksi mittarissa oli vain 20 kriteeriä. Nyt kriteereitä on 106, ja ne on jaettu neljään osa-alueeseen: teksti kokonaisuutena (kriteerit 1-32), sanat (33-50), kielen rakenteet (51-80) sekä tekstin visuaalisuus (81-106). (Leskelä 2019b: 383.) Kriteereiden lisäksi mittariin kuuluu vapaamuotoisesti kirjoitettava yleisarvio tekstin selkokielisyydestä.

Kriteereille on laadittu selkokielisyyden arviointia varten pisteytysjärjestelmä, jota on paranneltu testauksen ja palautteen perusteella. Lisäksi kehittämistyön aikana on muutettu sanamuotoja yksiselitteisemmiksi. Morfosyntaktisiin kriteereihin on lisätty esimerkkejä, koska on haluttu välttää sitä, että mittarin käyttö vaatisi vaikeiden kieliopillisten termien tuntemista. Testauskierrosten perusteella eri asiantuntijoiden arvioinneissa on eniten ollut hajontaa niissä kriteereissä, jotka koskevat tekstiä kokonaisuutena sekä joissakin sanaston kriteereissä. Sen sijaan rakenteiden arvioinnissa hajontaa on ollut vähemmän. Leskelä toteaa rakenteiden arvioimisen olevan melko yksiselitteistä. (Leskelä 2019b: 382–383.) Mittarin kriteeristö avataan selkokielen ohjeistuksen esittelyssä teoksessa *Selkokieli – saavutettavan kielen opas* (Leskelä 2019a).

Testaus- ja palautekierrosten perusteella on siis parannettu sekä mittarin reliabiliteettia eli luotettavuutta ja toimintavarmuutta sekä sisällön validiteettia eli sitä, että mittari mittaa sitä, mitä sen halutaan mitata (vrt. KvantiMOTV). Leskelän (2019b) mukaan selkokielen mittaria täytyy vielä kehittää, mutta jo tällä hetkellä sitä voidaan käyttää selkokielen perustason arvioinnissa. Jatkokehittämisestä tarvitaan kuitenkin siihen, miten selkokielen ja yleiskielen ero saadaan esille riittävän yksiselitteisesti. (Leskelä 2019b: 386–387.) Tämä tutkielma vastaa osaltaan tähän tarpeeseen. Tällä hetkellä mittaria ei vielä käytetä selkokielisyyden arviointiin systemaattisesti.

Leskelä painottaa, että selkokielisyyden arvioinnissa on aina tarkasteltava kokonaisuutta, sillä yksittäinen piirre on harvoin kokonaisen tekstin vaikeustason kannalta ratkaisevaa. Useimmat kriteerit eivät myöskään ole ehdottomia, vaan tyypillisesti ne kehottavat suosimaan tai välttämään kyseistä piirrettä. (Leskelä 2019b: 382.)

2.3.3 Nominaitavutuksen ohjeet ja kriteerit selkokielen mittarissa

Selkokielen kansainvälinen ohjeistus perustuu indoeurooppalaisiin kieliin, joten uralilaisiin kieliin kuuluvan suomen ohjeistukseen sitä on voitu soveltaa vain vähän. Nominaitavutukseen liittyvää ohjeistusta on kehitetty vähitellen 2000-luvulta lähtien. Sijamuodot mainitaan ensimmäisen kerran IFLA:n suomenkielisissä ohjeissa, jotka on julkaistu artikkelina teoksessa *Teksti, joka rakastaa lukijaansa* (2000). Ohjeessa kehoitetaan välttämään vaikeita sijamuotoja ja verbimuotoja, koska ne ovat epämääräisiä ja hämmentäviä (Sainio 2000: 26). Esimerkkien perusteella ohjeella viitataan verbien infiniittisiin muotoihin eikä nomineihin, mikä puolestaan Kulkki-Niemisen (2010: 37) mukaan liittyy pääasiassa lauseenvastikkeiden käyttöön.

Selkokielen käsikirja (Virtanen 2009) kehottaa välttämään vaikeita sijamuotoja, joiksi mainitaan abessiivi, komitatiivi ja instruktiivi sekä ”eräät ablatiivin omistusliitteellisten muotojen käyttötavat”, koska ne ovat hankalia varsinkin kielenoppijoille. Ohjeissa kehoitetaan välttämään myös useamman taivutus-kategorian tunnusten ja liitepartikkelin liittämistä samaan sanaan. Lisäksi kehoitetaan välttämään pitkiä määriteketjuja: nominilausekkeessa neuvotaan käyttämään enintään kahta määritettä. (Virtanen 2009: 94–96, 99–100.)

Selkokielen mittarissa on kaksi nominitaivutuksen kriteeriä, joita tarkastelen tutkielmassani:

53. Tekstissä suositetaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa (*ihmisenä hän on miellyttävä > hän on miellyttävä ihminen*).

54. Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten

- abessiivia (*taloitta, huomiotta, tauotta*)
- komitatiivia (*punaisine, kaikkine sukulaisineen, salaisine toiveineen*)
- instruktiivia (*vähin vaivoin, pahoin ajatuksin*).

Nominien eli substantiivien, adjektiivien, pronomien ja numeraalien taivutukseen kuuluvat luku ja sija sekä substantiiveilla lisäksi possessiivisuffiksi. Taivutusmuotoon ja perusmuotoon voi lisäksi liittyä liitepartikkeli. Adjektiiveilla on komparaatio, jota voidaan pitää johtamisena tai taivutuksena. Nominien perusmuoto on tunnuksen yksikön nominatiivi. (VISK § 53, 54, 78, 633.) Kriteerin 53 suositus nominien perusmuodoista viittaa siis kaikkiin neljään sanaluokkaan, ja suositeltava muoto on yksikön nominatiivi. Lisäksi nominissa ei pidä olla possessiivisuffiksia tai liitepartikkelia eikä adjektiivi saa olla vertailumuodossa.

Kriteerissä 54 kehoitetaan välttämään harvinaisia sijamuotoja kuten abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia. Kriteeri ei viittaa pelkästään nomineihin, joten sen voi olettaa koskevan myös verbin infiniittisiä muotoja. Tutkielmassani tarkastelen kuitenkin vain nomineja. Kriteeriin muotoon sisältyvä *kuten* saattaa antaa ymmärtää, että viitattaisiin joihinkin muihinkin sijoihin, mutta ohjeistuksesta ei käy ilmi, että näin olisi (vrt. Leskelä 2019a: 143). Voi olla, että kriteerin muotoilussa näkyy aikaisempi ohjeistus, jossa harvoin käytettyinä sijoina mainittiin myös ”eräät ablatiivin omistusliitteellisten muotojen käyttötavat” (vrt. Virtanen 2009: 95).

Uusin perusselkokielen ohjeistus teoksessa *Selkokieli – saavutettavan kielen opas* ottaa nominitaivutuksesta esiin substantiivien ja adjektiivien sijataivutuksen sekä adjektiivien komparaation (Leskelä 2019a: 142–143, 148–149). Pronomineja käsitellään pronomini- ja taivutustausten näkökulmasta. Numeraaleihin liittyvä ohjeistus painottaa mm. havainnollisuutta. Liitepartikkeleihin ja possessiivisuffiksien ohjeistus ei ota kantaa. Niihin viitataan kuitenkin selkokielen mittarin kielen rakenteiden yleiskriteerissä 52: *Tekstissä ei käytetä rakenteita, joissa on useita erilaisia kielellisiä elementtejä kuten taivutuspäätteitä, johtimia, liitteitä (taloihinikaan, ymmärtääkseni, puolustamiesi)*. Kriteerin esimerkkien nomineissa esiintyy sekä liitepartikkeli että possessiivisuffiksi. Taivutusmuotojen käsittelyn yhteydessä otetaan kantaa myös adjektiivi- ja partisiippimääritteiden kasaumiin ja kehoitetaan purkamaan niitä erillisiksi lauseiksi (Leskelä 2019a: 147–148).

Tarkinta ohjeistusta sijamuotojen käytöstä annetaan helpoimpaan selkokieleen. Suositeltavia sijoja ovat kieliopilliset sijat sekä paikallissijat. Abstrakteja paikallissijoja essiiviä ja translatiivia (paitsi kiteytyntä ilmaisua *esimerkiksi*) ei suositella käytettäväksi, ja abessiivia, komitatiivia tai instruktiivia ei pidä

käyttää lainkaan. Samankaltainen ohjeistus koskee perusselkokieltä, mutta suositukset ovat lievempiä. Essiiviä ja translatiivia kehoitetaan välttämään, jos se on lauseyhteydessä mahdollista. Instruktiivia voi käyttää vakiintuneissa sanonnoissa, mutta muuten vajakäyttöisiä sijoja pitää välttää. Abessiivi ja komitatiivi kehoitetaan korvaamaan adpositiorakenteilla. (Leskelä 2019a: 142–143, 166–167.)

Suomen sijataivutuksella on lukuisia tehtäviä, eikä taivutusmuotoja voida useinkaan välttää. Semanttisilla sijoilla on omat merkityksensä, ja kieliopilliset sijat määräytyvät esimerkiksi lausetyypin perusteella. Lisäksi myös kieliopillisilla sijoilla on omat merkityksensä, ja toisaalta semanttiset sijat toimivat myös rakenteellisissa tehtävissä. Vaikka sijojen esiintymätaajuuksissa on suuria eroja, harvemmin esiintyvä sija ei välttämättä ole kieliopin järjestelmän kannalta marginaalinen. Esimerkiksi paikallissijojen erosijoilla on enemmän erilaisia käyttöyhteyksiä kuin tulosijoilla, vaikka niitä lukumääräisesti esiintyy teksteissä vähemmän (VISK § 1227). Näin ollen selkokielen ohjeistuksessa voidaan antaa sijojen käytöstä pääasiassa suosituksia. Ohjeissa painotetaan, että mahdollisimman helppo muoto on erityisen tärkeä, kun oletetusti vaikea sana mainitaan tekstissä ensimmäistä kertaa. Taivutusmuodon ymmärrettävyyden arvioinnissa on syytä ottaa huomioon myös sanan yleisyys ja pituus sekä taivutusmuodon yleisyys ja läpinäkyvyys. Vaikeutta arvioitaessa on otettava huomioon myös lauserakenne, lauseen sisältö sekä tekstikokonaisuus. (Leskelä 2019a: 142–143, 165–167, 148–149; Leskelä 2019b: 379–380.)

Nominitaivutuksen ohjeistuksen taustalla voidaan nähdä suomea vieraana kielenä opiskelevan kielenkehitys, sillä taivutuksen monimuotoisuus aiheuttaa haasteita erityisesti kielenoppijalle (Leskelä 2019a: 141; Virtanen 2009: 95; Dahlgren 2019). Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmaa tarkentava suomen kielen moduulirunko (SUKIMO) antaa viitteitä sijojen opetusjärjestyksestä. Eniten mainintoja saa partitiivi, mikä kuvastaa sijan useita keskeisiä tehtäviä ja toisaalta sen morfologista monimutkaisuutta. Genetiivin lukuisista tehtävistä mainitaan kaksi: omistuksen ilmaisu ja postpositiorakenne. Paikallissijojen kertaus mainitaan moduulissa 2, jolloin oppija on saavuttanut taitotason A1.3. ts. kuuluu selkokielen kohderyhmään. Essiivin ja translatiivin käytön harjoittelu fraasimaisissa ilmaisuissa mainitaan useita kertoja, mikä viittaa näiden sijojen rajoitettuun tarkasteluun. Monikon sijamuodot mainitaan erikseen moduulissa 3, jolloin oppija tavoittelee taitotasoa A2.2. Tämä kuvastaa sitä, että useat monikon muodot saattavat olla oppijalle vieraita varsin pitkään. Harvinaisia sijoja ei mainita moduulirungossa lainkaan. (SUKIMO.)

Moduulirungon perusteella ei ole mahdollista tarkastella kaikkien sijamuotojen ja niiden tehtävien opetusjärjestystä, sillä kieltä ja sen rakenteita lähestytään opetussuunnitelmassa viestinnällisestä näkökulmasta. Kun syntaksikeskeinen näkökulma (*syntactocentric perspective*) painottaa sääntöjä, joiden avulla voidaan muodostaa oikeellista kieltä, viestinnällinen näkökulma (*communicative perspective*) tarkastelee kieltä viestinnän järjestelmänä, jonka yhtenä osana on kielioppi. Kielioppia käsitellään tällöin yhtenä monista kielen resursseista, joita kielenkäyttäjät voi hyödyntää. (Purpura 2004: 5–7.)

Toisaalta opetussuunnitelmassa heijastuu myös se, että kieliopin ja sanaston suhde toisiinsa nähdään kiinteänä (vrt. Voutilainen 2012: 55). Sanaston tuntemusta voidaan tarkastella laajuuden ja syvyyden näkökulmista, jolloin laajuus viittaa sanojen lukumäärään ja syvyys yhden sanan morfosyntaktiseen ja pragmaattiseen tuntemukseen. (Kieffer & Lesaux 2012: 348–349; Alderson ym. 2014: 100–102.) Myös nominitaivutus voidaan nähdä osittain osana sanaston tuntemuksen syvyyttä.

Luku 2 on käsitellyt selkokielen nominitaivutuksen periaatteita sekä ohjeistukseen vaikuttavia tekijöitä selkokielen lukijan, lukemisen ymmärtämisen prosessin ja tekstin ymmärtämiseen vaikuttavien piirteiden näkökulmista. Seuraava luku esittelee tutkimuksen aineiston ja tutkimusmenetelmät.

3 Aineisto ja menetelmät

Tutkielma perustuu korpustutkimukseen, jossa on analysoitu kolme informoivaa, selkokielellä julkaisua tekstiä sekä niitä vastaavat alkuperäiset yleiskieliset julkaisut, joita kutsutaan tutkielmassa myös lähtöteksteiksi. Saatuja tuloksia on täydennetty selkokielen kirjoittajille osoitetulla kyselytutkimuksella. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa on laskettu nominimuotojen esiintymät, ja kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tarkasteltu, miten perusmuotoja on rakennettu selkoteksteihin. Esittelen seuraavassa ensin aineistoon kuuluvat tekstit sekä tutkimusmenetelmät (3.1) ja sen jälkeen kyselytutkimuksen (3.2).

3.1 Yleis- ja selkokielliset tekstit

Aineistoon kuuluu kolme selkokiellistä esitettä tai opasta sekä niitä vastaavat yleiskieliset lähtötekstit. Tutkitut tekstit on julkaistu verkkosivuilla pdf-tiedostoina. Aineistoon on valittu informoivia tekstejä, sillä selkokielen mittari on laadittu vain niiden testaamiseen. Pyrkimyksenä on ollut valita tekstejä, jotka edustavat nykyselkokieltä mahdollisimman hyvin. Tekstit ovat uudehkoja ja niillä on Selkokeskuksen myöntämä selkotunnus, joka on merkki siitä, että julkaisun on todettu olevan hyvää selkokieltä. Selkotunnuksen saanut teksti on arvioitu selkotekstiksi, mutta selkokiellisyyden määrittelyyn ei ole käytetty selkokielen mittaria. Yritin saada lukijoiden testaamia aineistoja, sillä se olisi vahvistanut oletusta, että tekstit ovat hyvää selkokieltä, mutta sellaisia tekstejä ei ollut saatavilla. Valitsin kolme eri tekstiä, jotta mukana olisi eri aihepiiriin kuuluvia ja eri kirjoittajien laatimia tekstejä. Teksteissä ei ole tietoa selkokielelle mukauttajasta, joten en voi olla varma, toteutuiko pyrkimykseni saada mukaan eri selko-kirjoittajien ratkaisuja. Aineiston valintaa rajoitti se, että tarvitsin vertailukelpoiset tekstiparit yleis- ja

selkokielestä. Joistain mahdollisista esitteistä ei ollut saatavilla yleiskielistä lähtötekstiä, toisista taas selkotekstiä ei ollut päivitetty lähtötekstiä vastaavaksi (vrt. luku 2.1.4). Selvitin myös, olisiko olemassa sopivia annotoituja tekstikorpuksia, joita voisin hyödyntää, mutta sellaisia ei informoivista teksteistä ole tällä hetkellä olemassa.

Aineistooni kuuluu kunkin selkokielisen oppaan tai esitteen alusta 1200–1300 sanaa niin, että kustakin aineistosta on mukana tekstikokonaisuus: teksti A on kokonaan, teksti B:stä on osa 1 (selkoesitteen s. 9–15) ja teksti C:stä kappale 1 kokonaan sekä kappaleesta 2 osat *Työsopimus* ja *Työn eri muodot* (selkoesitteen s. 4–17). Mukaan on otettu leipäteksti, ja pois on jätetty otsikot, yhteystiedot sekä teksti B:n yleiskielisen lähtötekstin nostolaatikot. Yleiskielisistä lähtöteksteistä on mukana vastaavat osat. Käsittelin tekstejä Word-tiedostoina ja paperitulosteina, ja tein laskelmia Excel-taulukko-ohjelman avulla. Laskin kustakin tekstiparista kunkin sijamuodon esiintymät yksitellen (ns. vajaakäyttöiset sijat yhdessä), ja merkitsin ylös lukumäärät yksikköön ja monikkoon jaoteltuina. Näin tehden kävin läpi jokaisen tekstin 12 kertaa, jolloin tekstien rakenne ja sisältö tulivat hyvin tutuksi ja samalla virheiden määrä väheni. Merkitsin erikseen ylös nominit, joissa oli possessiivisuffiksi, liitepartikkeli tai komparaatiojohdin. Näin sain selville kaikkien sijojen sekä perusmuotojen esiintymät ja tein niistä vertailuja. Esittelen seuraavassa aineistoon kuuluvat tekstit lyhyesti. Analyysissa (luku 4) teksteihin viitataan kirjaimin A, B ja C tämän esittelyn mukaisesti.

Teksti A: Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista

Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista -esitteen on julkaissut oikeusministeriö sekä yleis- että selkokielellä vuonna 2017, ja esitteet ovat saatavilla Oikeus.fi-sivustolla PDF-tiedostoina. Esite on tarkoitettu rikoksen uhreille, ja sitä voivat jakaa esimerkiksi viranomaiset. Selkokielisen esitteen kohderyhmää ei ole erikseen määritelty. Voikin ajatella, että selkotekstin lukijana voi olla kuka tahansa, joka on joutunut rikoksen uhriksi. Esitteessä kerrotaan esimerkiksi uhrien tukipalveluista, korvausten hakemisesta ja oikeudesta tulkkaukseen. Esite on saatavilla suomeksi, selkosuomeksi, ruotsiksi, selkoruotsiksi, saameksi, englanniksi, viroksi, venäjäksi, soraniksi, arabiaksi ja somaliksi. (<https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/tietoarikoksenuhrinoikeuksista.html>.) Aineistossani on koko esite.

Teksti B: Vammaisen ja pitkäaikaissairaana maahanmuuttajan opas

Vammaisen ja pitkäaikaissairaana maahanmuuttajan oppaan on julkaissut Tukikeskus Hilma. Tukikeskus Hilma tarjoaa maksuttomia palveluita ja materiaaleja vammaisille ja pitkäaikaissairaille maahanmuuttajille. Sekä yleis- että selkokielinen opas on päivitetty vuonna 2016 ja ne ovat PDF-tiedostoina tukikeskushilma.fi -sivustolla. Opas on tarkoitettu kohderyhmälle ja heidän läheisilleen sekä heidän kanssaan työtä tekeville. Siinä kerrotaan palveluista ja oikeuksista, jotka edistävät yhdenvertaisia

mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnassa. Esite on saatavilla suomeksi, selkosuomeksi, englanniksi, venäjäksi ja arabiaksi. Lisäksi päivittämättömän versio on saatavilla kahdeksalla muulla kielellä sekä kansainvälisin viittomin viitottuna. (<https://tukikeskushilma.fi/materiaali/>.) Aineistossani on oppaan osa 1 (s. 9–15).

Teksti C: Työelämään – työelämän ABC -opas

Tekstin *Työelämään – työelämän ABC -opas* julkaisija on toimihenkilöiden ammatillinen keskusjärjestö STTK. Yleis- ja selkokielinen opas on julkaistu vuonna 2014 ja päivitetty vuonna 2018. Oppaat ovat saatavilla PDF-tiedostoina sttk.fi -sivustolla. Opas on tarkoitettu työnhakijoille sekä opetuskäyttöön. Selkokielisen oppaan sanotaan sopivan peruskouluihin, maahanmuuttajien ja oppimis- ja hahmotusvaikeuksista kärsivien käyttöön. Opas on julkaistu myös ruotsiksi ja englanniksi vuonna 2014. (<https://www.sttk.fi/files/5718/>.) Aineistooni kuuluu kappale 1 kokonaan sekä kappaleesta 2 osat *Työsopimus* ja *Työn eri muodot* (s. 4–17).

3.2 Kyselyn vastaukset

Vertailtuani tekstejä halusin saada lisää tietoa nominien perusmuotojen käyttämisestä, joten päätin kysyä aiheesta selkokielen kirjoittajilta, joilla on kokemuksellista osaamista. Pysin selvittämään kyselyä käyttäen, kuinka paljon kirjoittajat kiinnittävät huomiota nominin perusmuotoon, ja mitä keinoja he tiedostavat käyttävänsä sen saamiseksi tekstiin. Halusin myös saada tietää, kuinka keskeisenä he pitävät perusmuodon suosimisen periaatetta. Aiemmassa tutkimuksessa on käynyt ilmi, että kokeneet kirjoittajat pitävät keskeisinä asioina suunnittelua, jäsentelyvaihetta, aiheen rajausta, näkökulman valintaa sekä lukijan huomioon ottamista eivätkä hyödy yksityiskohtaisista ohjeista (Kulki-Nieminen 2010: 40–41, 68–69). Oli siis kiinnostavaa kuulla selkokielen kirjoittajien näkemyksiä nominiaivutuksen yksityiskohtaisesta ohjeesta ja sen toteutumisesta teksteissä.

Pysin laatimaan kyselyyn selkeitä, lyhyehköjä ja ei-ohjailevia kysymyksiä. (vrt. Dörney 2007: 107–109; Vanhatalo & Vehkalahti, painossa.) Halusin pitää kyselyn lyhyenä, jotta mahdollisimman moni vastaisi siihen, ja saisin tietoa mahdollisimman tarkasti tämän tutkielman kannalta keskeisistä seikoista, ja siksi kysymykset koskivat vain kielen rakenteita ja nominien perusmuotoja. Lopussa oli mahdollista kirjoittaa lisäkommentteja. Koska kyselyn tarkoitus oli täydentää tekstien analysoinnista saamiani tietoja enkä halunnut rajata kirjoittajien näkemyksiä vaihtoehdoilla, laadin kysymyksiä, joihin saisin avoimia vastauksia. Osa kyselyyn vastanneista oli kuullut aikaisemmin pitämäni esityksen tutkielmastani, jossa kerroin aiheesta ja ensimmäisistä alustavista tuloksista. Mainitsin samat asiat kyselyn johdannossa, jotta kaikilla vastaajilla oli samat tiedot. Taustatietoina selvitin, kuinka kauan ja millaisia selkokielisiä

tekstejä vastaaja on kirjoittanut. Kysyin myös, millaista lukijaa kirjoittaja työskennellessään ajattelee, sillä halusin nähdä, onko mallilukijalla ja perusmuodon painottamisella yhteyttä toisiinsa.

Laadin kyselyn Microsoft Forms -sovelluksella. Pilottikyselyyn vastasi kaksi henkilöä, joista toinen kuuluu kyselyn kohderyhmään. Kysyin myös ohjaajani näkemystä ennen kyselyn lähettämistä. Näiden vaiheiden jälkeen tein lomakkeeseen pieniä tarkennuksia ja selvennyksiä sekä vähensin kysymyksen yksi vaihtoehtoja neljästä kolmeen. Lähetin kyselyn 6.2.2020 selkokielen asiantuntijoiden postituslistalle, jolla on 47 henkilöä. Postituslistalla on selkokielen kirjoittajia, mutta myös kielentutkijoita ja suomen kielen tuntijoita, jotka eivät kirjoita selkokieltä. Osa kirjoittajista on selkoruotsin (*lättläst*) kirjoittajia. Ammattimaisista selkokielen kirjoittajista valtaosa kuulunee kyseiselle postituslistalle, mutta todennäköisesti eivät kuitenkaan kaikki. Vastaajajoukko on siksi nähtävä harkinnanvaraisena näytteenä (vrt. Vanhatalo & Vehkalahti, painossa: 246; KvantiMOTV). Kyselyn tarkoituksena ei kuitenkaan ole yleistysten tekeminen, vaan kirjoittajien näkemysten kerääminen tekstien vertailussa saatujen tietojen täydentämiseksi. Vastausaikaa kyselyssä oli yhdeksän päivää. Vastuksia tuli 21 kpl (45% listalle kuuluvista). Kysely on liitteenä 2.

4 Tulokset ja analyysi

Esittelen seuraavaksi tutkimuksen tuloksia. Ensimmäisessä luvussa on tutkittujen tekstiparien lyhyt vertailu (4.1), jonka tarkoituksena on antaa teksteistä yleiskuva. Sen jälkeen esitän tuloksia tutkimuskysymykseen *Toteutuvatko selkokielen mittarissa esitetyt nominitaivutuksen periaatteet selkokielisissä teksteissä*. Luku 4.2 käsittelee nominien sijamuotojen esiintymiä ja luvut 4.3 ja 4.4 perusmuotojen esiintymiä. Tämän jälkeen siirryn tutkimuskysymykseen *Mitä keinoja selkokirjoittaja on käyttänyt muuttaessaan nominin perusmuotoon*. Luku 4.5 koostuu esimerkeistä, joissa lähtötekstin taivutusmuoto on selkotekstissä perusmuodossa. Pitkää lukua on jaoteltu numeroimattomin alaotsikoin, jotka pohjautuvat mukauttamiskeinoihin. Lopuksi luku 4.6 esittelee kyselyssä saatuja selkokirjoittajien näkemyksiä. Tulosten esittelyn yhteydessä teen viittauksia selkokielen ohjeistukseen sekä selkokielen mittarin muihin kriteereihin. Mittari on liitteenä 1.

4.1 Tekstiparien vertailua

Yleiskielisten tekstien sisältöihin on tehty hyvin vähän muutoksia kaikissa kolmessa selkokielisessä julkaisussa. Kokonaisia lauseita on poistettu harvoin, ja poistot koskevat vain yksityiskohtia, tarkennuksia tai yksittäisiä esimerkkejä. Kaikissa selkoteksteissä on selitetty käsitteitä kuten *avopalvelu* (A), *suomalainen syntyperä* (B) ja *portfolio* (C). Asioiden esittämisjärjestykseen ei ole tehty muutoksia teksteissä A ja B. Tekstissä C joitakin muutoksia on tehty: selkotekstiin on lisätty yksi uusi kappale niin, että otsikointi vastaa paremmin tekstin sisältöä (vrt. selkokielen mittarin kriteeri 3). Lisäksi työhaastatteluun valmistautuminen on kuvattu aikajärjestyksessä, jolloin tekstin jäsentelyssä toteutuu ohjeistuksen mukainen ajallisen johdonmukaisuuden periaate (vrt. kriteerit 20 ja 23; luvut 2.1.4, 2.2.2). Lukijaa motivoivaa johdantoa tai lukuprosessia ohjaavaa metatekstiä ei selkoteksteihin ole lisätty (vrt. luku 2.1.4).

Tekstiparien sanamäärät eivät poikkea paljoo toisistaan, mikä näkyy taulukosta 1. Keskimääräinen sanamäärä virkkeissä ja lauseissa on selkoteksteissä pienempi, kuten ohjeistus kehottaa (vrt. kriteerit 68, 71; luku 2.1.1)

Sanamäärä	Yleiskieli	Selkokieli	Muutos (sanaa)
Teksti A	1126	1231	+105
Teksti B	1149	1245	+96
Teksti C	1250	1224	-26
Sanaa/virke	Yleiskieli	Selkokieli	Muutos (sanaa)
Teksti A	12,2	10,5	-1,7
Teksti B	12,9	12,0	-0,9
Teksti C	10,6	9,6	-1
Sanaa/lause	Yleiskieli	Selkokieli	Muutos (sanaa)
Teksti A	8,4	7,0	-1,4
Teksti B	8,3	6,1	-2,2
Teksti C	7,4	5,4	-2,0

Taulukko 1: Tekstien sanamäärät ja keskimääräiset sanamäärät lauseissa ja virkkeissä.

Selkokieliset tekstit A ja B ovat vähän pidempiä kuin lähtötekstit, kun taas selkoteksti C on lähtötekstiä hieman lyhyempi. Selkotekstien virkkeissä on keskimäärin 0,9–1,7 sanaa vähemmän kuin lähtöteksteissä, ja lauseissa on 1,4–2,2 sanaa vähemmän. Tekstissä A sanamäärä on pienentynyt enemmän koko virkkeessä, kun taas teksteissä B ja C lauseiden sanamäärä on vähentynyt enemmän kuin kokonaisen virkkeen sanamäärä. Selkotekstin A virkkeissä on keskimäärin 10,5 sanaa ja lauseissa 7 sanaa eli

virkkeissä on keskimäärin 1–2 lausetta. Selkotekstin B virkkeissä on 12 sanaa ja lauseissa 6,1 sanaa, mikä tarkoittaa, että yhdessä virkkeessä on keskimäärin kaksi lausetta.

Selkokielliset tekstit on rivitetty ohjeistuksen (vrt. kriteerit 85, 87) mukaisesti teksteissä A ja C. Yksi asia ja yksi lause on pyritty kirjoittamaan yhdelle riville niin, että rivillä on enintään noin 60 merkkiä. Milloin se ei ole ollut mahdollista, yhteen kuuluvat kokonaisuudet on sijoitettu samalle riville. Tekstissä B ohjeistusta on toteutettu vaihtelevammin. Lauseita ja lausekkeita on sijoitettu eri riveille useissa kohdissa.

Teksti A on mustavalkoesite, jossa on vain leipätekstiä. Tekstit B ja C ovat monivärioppaita, ja niissä tulee esiin myös tekstin asetteluun ja tiedon esittämiseen liittyviä seikkoja. Ulkoasussa ja värien käytössä on noudatettu vastaavien yleiskielisten oppaiden mallia. Selko-oppaassa B on jätetty pois irralliset nostot, ja kyseiset asiat on esitetty leipätekstissä lihavoituina. Selko-oppaassa C tietolaatikoita on aseteltu hieman eri tavalla kuin lähtötekstissä, mutta myös siinä laatikoiden teksti on pientä eikä värikontrasti ole selkein mahdollinen (vrt. kriteerit 93, 96).

4.2 Nominien sijamuodot

Luvussa 4.2.1 on nominien sijamuotojen esiintymien lukumäärät. Luvussa 4.2.2 esitellään vajaan käytösten sijojen määrät ja vastataan tutkimuskysymykseen, toteutuuko selkoteksteissä kriteerin 54 periaate *Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia*.

4.2.1 Kaikkien sijamuotojen esiintymät

Nominien sijaesiintymien lukumäärät näkyvät taulukoissa 2 ja 3. Taulukossa 2 on yksikkömuotoisten nominien sijojen lukumäärät ja taulukossa 3 vastaavat monikkomuotojen määrät. Taulukoissa esitetään luvut, joihin tutkielman laskelmat ja johtopäätökset perustuvat. Taulukoiden tietoja on selvennetty jäljempänä kuvaajien avulla.

YKSIKKÖ	TEKSTI A		TEKSTI B		TEKSTI C		TEKSTIT A, B, C YHTEENSÄ	
	SIJAMUOTO	Yleis	Selko	Yleis	Selko	Yleis	Selko	Yleis
nominatiivi	121	159	127	225	158	198	406	582
genetiivi	142	153	188	127	119	84	449	364
partitiivi	72	84	49	53	76	79	197	216
t-akkusatiivi	0	0	0	1	3	2	3	3
inessiivi	33	36	47	47	38	42	118	125
elatiivi	66	51	39	30	34	25	139	106
illatiivi	22	20	43	41	43	33	108	94
adessiivi	17	20	19	25	17	20	53	65
ablatiivi	10	8	2	0	5	1	17	9
allatiivi	27	24	13	7	8	9	48	40
essiivi	5	5	8	5	8	5	21	15
translatiivi	10	8	13	15	5	9	28	32
abessiivi	0	0	0	0	0	0	0	0
komitatiivi	0	0	0	0	0	0	0	0
instruktiivi	0	0	0	0	0	0	0	0
Nomineja yhteensä	525	568	548	576	514	507	1587	1651

Taulukko 2: Yksikössä olevien nominien sijamuotojen lukumäärät

MONIKKO	TEKSTI A		TEKSTI B		TEKSTI C		TEKSTIT A, B, C YHTEENSÄ	
	SIJAMUOTO	Yleis	Selko	Yleis	Selko	Yleis	Selko	Yleis
nominatiivi	22	24	33	41	24	37	79	102
genetiivi	9	5	19	13	9	5	37	23
partitiivi	19	20	28	31	36	32	83	83
t-akkusatiivi	0	0	0	0	0	0	0	0
inessiivi	27	35	11	5	9	10	47	50
elatiivi	23	19	6	3	10	15	39	37
illatiivi	3	2	3	7	11	3	17	12
adessiivi	9	3	10	9	3	1	22	13
ablatiivi	1	1	1	0	1	2	3	3
allatiivi	8	7	1	2	6	4	15	13
essiivi	0	0	2	1	1	2	3	3
translatiivi	1	1	0	0	0	1	1	2
abessiivi	0	0	0	0	0	0	0	0
komitatiivi	0	0	0	0	1	0	1	0
instruktiivi	6	0	2	0	4	0	12	0
Nomineja yhteensä	128	117	116	112	115	112	359	341

Taulukko 3: Monikossa olevien nominien sijamuotojen lukumäärät

Taulukossa 2 nähdään tekstien A, B ja C yksikkömuotoisten nominien sijojen lukumäärät ja taulukossa 3 vastaavat monikkomuotojen määrät. Vertailtaessa yksikkö- ja monikkomääriä huomataan, että selkoteksteissä on monikkomuotoja hieman vähemmän kuin yleiskielisissä vastineissa: yleiskielessä monikkomuotoja on 359 kpl eli 18,4 % kaikista nomineista, selkokielessä 341 kpl eli 17,1 %. Selkolukijalle monikkomuoto voi olla yksikkömuotoa vaikeampi ymmärtää, mutta kirjoittaja ei voi useinkaan valita, käyttääkö yksikköä vai monikkoa (Leskelä 2019a: 143). Siksi otan esiin myös selkotekstien monikon nominatiiveja luvun 4.5 käsittelyssä. Joskus selkoistaja kuitenkin voi muuttaa yleiskielisen tekstin monikon yksiköksi, kuten seuraavassa on tapahtunut.

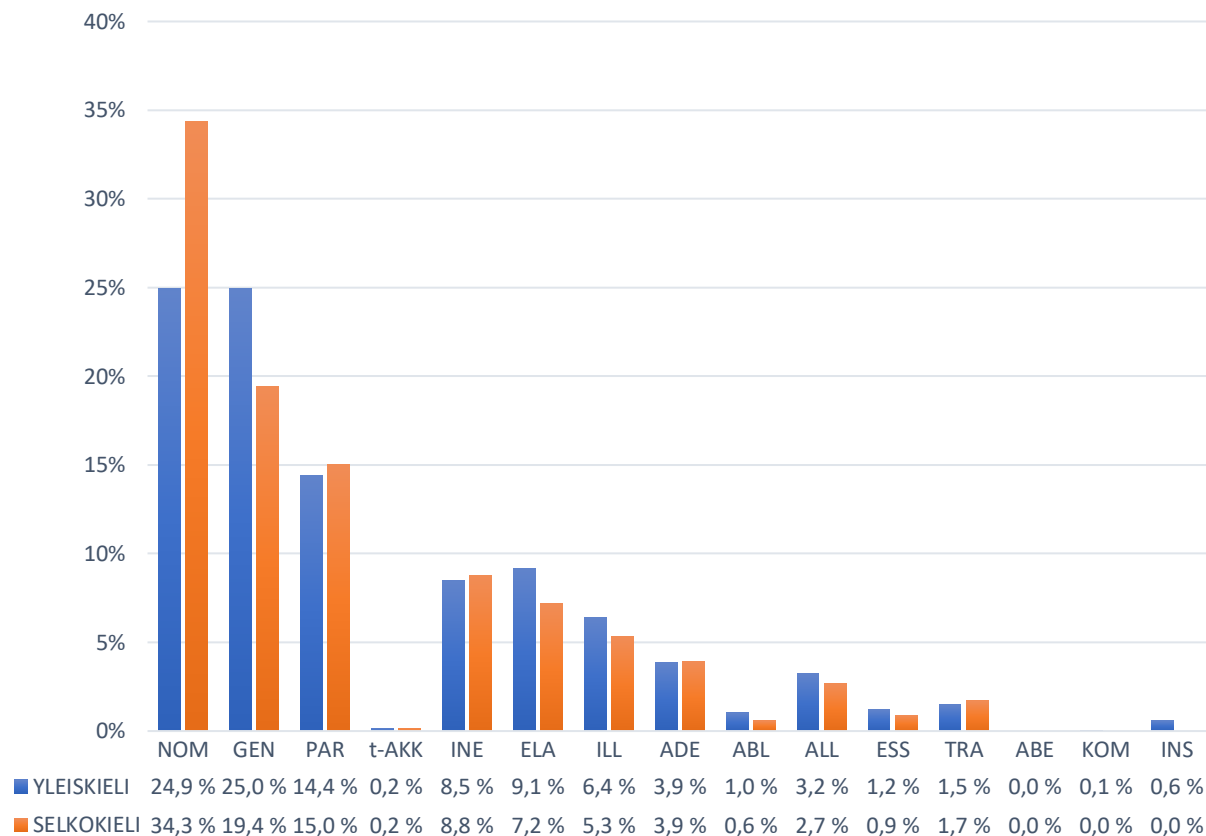
- (1) a. **Rikosasioita** voidaan sovitella, – –
 b. **Rikosasia** voidaan myös sovitella, – – (A)²

Esimerkissä (1) selkotekstissä on käytetty lähtötekstin monikon sijaan yksikköä ja partitiivin sijaan nominatiivia. Näin selkotekstiin on saatu perusmuoto. Usein yksikön käyttäminen monikon sijaan ei kuitenkaan ole mahdollista.

Yksikölliset nominit ovat useammin nominatiivissa kuin monikolliset: lähtöteksteissä nominatiiveja on yksikössä 25,6 % ja monikossa 22,0 % ja selkoteksteissä yksikössä 35,3 % ja monikossa 29,9 %. Tämä tarkoittaa sitä, että myös selkoteksteissä monikkomuoto on saanut yksikköä useammin sijatunnuksen, vaikka monikkomuodot ovat kielenoppijalle vieraampia (vrt. luku 2.3.3). Kuviossa 1 on yhdistetty yksikkö- ja monikkomuodot. Siinä esitetään sijaesiintymien prosentuaaliset osuudet.

---

² Kirjain A, B tai C esimerkkien jäljessä viittaa aineiston teksteihin A, B ja C (ks. luku 3.1). Kohdassa a on ilmaisu yleiskielisestä tekstistä ja kohdassa b vastaava selkokielinen ilmaisu. Esimerkissä on lihavoituina selkotekstissä oleva nominin perusmuoto ja sitä vastaava taivutusmuoto lähtötekstissä.

Kuvio 1: Nominien sijamuotojen esiintymät prosentuaalisina osuuksina

Nominatiivia on käytetty selkoteksteissä enemmän kuin yleiskielisissä teksteissä. Sen osuus on selkoteksteissä 9,4 prosenttiyksikköä suurempi kuin lähtöteksteissä. Muutosprosentti on 37,8 %. Muista sijamuodoista esiin nousee genetiivi, jonka käyttö on selkoteksteissä ollut selvästi vähäisempää kuin lähtöteksteissä (5,6 prosenttiyksikköä alhaisempi, muutosprosentti -22,2%). Sen esiintyvyys on vähentynyt teksteissä B ja C, mutta tekstissä A päinvastoin hieman lisääntynyt (ks. taulukot 2 ja 3). Genetiiviä ei ole tarkasteltu tässä työssä systemaattisesti, mutta sen käytön vähenemiseen on voinut vaikuttaa esimerkiksi määritteiden ja nesessiivirakenteiden väheneminen (ks. luku 4.5). Partitiivin määrissä ei ole suurta eroa: selkoteksteissä sen osuus on 0,6 prosenttiyksikköä enemmän kuin lähtöteksteissä, ja muutosprosentti on 4,3 %. Myös elatiivia (1,9 prosenttiyksikköä) ja illatiivia (1,1 prosenttiyksikköä) on käytetty selkoteksteissä hieman lähtötekstejä vähemmän. Muissa sijoissa muutokset ovat enintään 0,5 prosenttiyksikköä. Erikoiselta näyttää translatiivin esiintymien hienoinen kasvu (0,2 prosenttiyksikköä) selkoteksteissä, mutta se selittyy kiteytyneen ilmaisun *esimerkiksi* määrällä.

Vajaakäyttöisiä sijoja ei ole käytetty selkoteksteissä lainkaan. Niiden osuus on yleiskielessäkin hyvin pieni: yhteensä lähtöteksteissä on 12 instruktiivia ja yksi komitatiivi. Seuraavassa luvussa esittelen tuloksia vajaakäyttöisten sijojen korvaamisesta selkokielessä.

4.2.2 Abessiivi, komitatiivi ja instruktiivi (selkokielen mittarin kriteeri 54)

Tutkituissa yleiskielisissä teksteissä vajaan käyttöisiä sijoja esiintyy niin vähän, että kaikki esiintymät käsitellään alla olevissa esimerkeissä. Pääasiassa MA-infinitiivin sijana esiintyvää abessiivia ei esiinny lähtöteksteissä nominien sijana lainkaan, komitatiiveja on yksi ja instruktiiveja kaksitoista kappaletta.

- (2) a. -- **pidennyksineen**³--
b. - (*asiaa on selitetty esimerkein*) (C)
- (3) a. -- **tietyin edellytyksin** --
b. -- **joissakin tapauksissa** -- (A)
- (4) a. -- **tietyin edellytyksin** --
b. - (*jätetty pois*) (A)
- (5) a. -- **tarpeellisin osin** --
b. - (*jätetty pois*) (A)
- (6) a. -- **samoin perustein** --
b. -- **samoilla perusteilla** -- (B)
- (7) a. -- **samoin perustein** --
b. -- **samoin** -- (C)
- (8) a. Koeajan kuluessa työsopimus voidaan **molemmiin puolin** purkaa.
b. Koeaikana **työntekijä tai työnantaja** voi purkaa työsopimuksen -- (C)

Esimerkin (2) komitatiivi *pidennyksineen* on poistettu selkotekstistä ja sanan merkitys on sisällytetty asian laajempaan selitykseen. Esimerkeissä (3)–(8) kaikissa yleiskielisissä teksteissä esiintyy instruktivimuotoja varsin vakiintuneissa ilmaisuissa. Ohjeistuksen mukaan instruktiivi olisi mahdollinen vakiintuneissa sanonnoissa, mutta kaikki instruktivimuodot on poistettu selkoteksteistä (vrt. luku 2.3.3). Niiden sijaan on käytetty kohdissa (3) ja (6) nomineja paikallissijoissa ja kohdassa (7) adverbia. Esimerkissä (8) ilmaisun *molemmiin puolin* sijaan on käytetty sen tarkoittamia substantiiveja lauseen subjekteina. Vajaan käyttöisten sijojen harvat esiintymät lähtöteksteissä on siis voitu korvata selkoteksteissä muilla ilmaisukeinoilla. Näin voidaan todeta, että selkokielessä on toteutunut kriteeri 54: *Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten abessiivia, komitatiivia tai instruktiivia.*

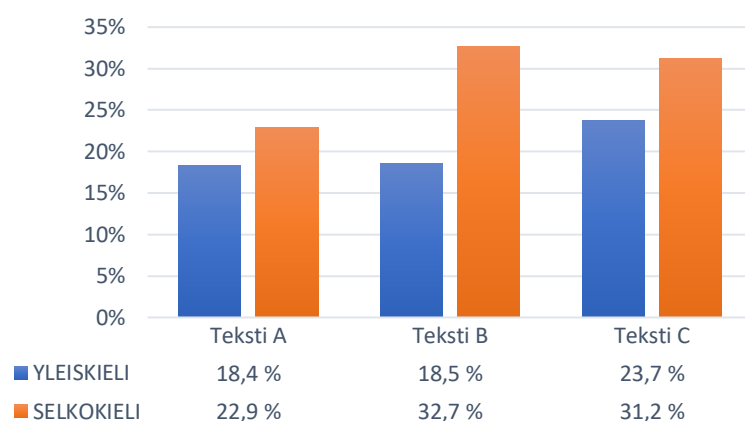
---

³ Esimerkeissä (2)–(8) on lihavoitu lähtötekstien komitatiivi- ja instruktiivi -ilmaisut sekä selkoteksteissä mahdollisesti olevat vastineet.

4.3 Nominien perusmuoto (selkokielen mittarin kriteeri 53)

Seuraavassa on eroteltu yksikön nominatiivimuotoisista sanoista ne, joissa on possessiivisuffiksi, komparaatiojohdin tai liitepartikkeli. Näin on saatu selville nominien perusmuotojen määrät. Yleiskielisissä teksteissä tällaisia nomineja ovat esimerkiksi *oleskelulupansa* (B), *työhakemuksesi* (C), *sinäkin* (C) ja *tuorein* (C), ja selkoteksteissä esimerkiksi *oleskelunsa* (B), *sekin* (C) ja *uusin* (C). Nämä sanat on poistettu yksikön nominatiivien lukumääristä. Valtaosa yksikön nominatiivissa olevista nomineista on perusmuotoja: lähtöteksteissä niistä on 97 % (392/406) ja selkoteksteissä 99 % (575/582) perusmuotoja. Kuviossa 2 on nominien perusmuotojen määrät teksteissä A, B ja C.

Kuvio 2: Nominien perusmuotojen prosentuaaliset osuudet

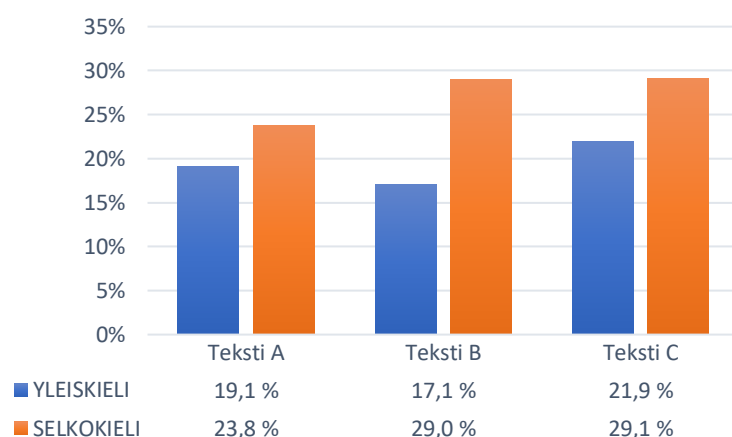
Kaikissa kolmessa selkotekstissä perusmuotoja on käytetty enemmän kuin lähtöteksteissä. Teksteissä A ero on 4,5 prosenttiyksikköä, teksteissä B 14,2 ja teksteissä C 7,5 prosenttiyksikköä. Selkokielessä on siis suosittu perusmuotoja ja voidaan todeta, että tutkituissa selkoteksteissä toteutuu kriteeri 53: *Tekstissä suositaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa.*

4.4 Substantiivien perusmuoto

Substantiiveja voidaan pitää nomineista tärkeimpinä merkityksen välittäjinä. Lauseessa on finiittiverbin ensisijaisena täydennyksenä subjekti, joka on tavallisimmin substantiivilauseke, jonka edussanana on substantiivi. Substantiivit ilmaisevat esimerkiksi asioita, olioita, paikkoja, toimintoja ja asiantiloja. Adjektiivit puolestaan esiintyvät tyypillisesti substantiivien määritteinä ja pronomineille on ominaista kuvailevan merkityssisällön vähyys. Lukujärjestelmään kuuluvat numeraalit poikkeavat muista ryhmistä merkityksen puolesta. (VISK § 438, 551, 866; vrt. myös luku 2.3.3.) Koska sijojen

esiintymisyleisyydessä on sanaluokittaisia eroja (VISK § 1228), olen halunnut erotella substantiivit muista nomineista erilleen ja tarkastella, toteutuuko perusmuodon suosiminen substantiivien kohdalla.

Substantiivien osuus nomineista on yleiskielisissä teksteissä vähän suurempi kuin selkoteksteissä: yleiskielessä substantiivien osuus on 79% (1544/1946 kpl) ja selkokielessä 74% (1471/1992 kpl). Selkoteksteissä pronomineja on käytetty enemmän kuin yleiskielisissä. Esimerkiksi pronomini *hän* esiintyy usein subjektina. Perusmuotojen prosentuaaliset osuudet substantiivien määristä näkyvät kuviossa 3.

Kuvio 3: Substantiivien perusmuotojen prosentuaaliset osuudet kaikista substantiiveista

Kaikissa kolmessa selkotekstissä perusmuotoja on käytetty enemmän kuin lähtöteksteissä. Tekstissä A ero on 4,7 prosenttiyksikköä, tekstissä B 11,9 ja tekstissä C 7,2 prosenttiyksikköä. Voidaan siis todeta, että selkokielisissä teksteissä on suosittu substantiivien perusmuotoja.

4.5 Perusmuotojen rakentuminen selkokielisissä teksteissä

Tämä luku esittelee esimerkkien avulla, minkälaisia muutoksia on tehty, kun lähtötekstin taivutusmuodon sijaan selkotekstissä on käytössä perusmuoto tai monikon nominatiivi. Esittely perustuu sanaparien vertailuun yleis- ja selkokielisissä teksteissä. Olen pyrkinyt ryhmittelemään sanapareja niiden muutosten perusteella, joita tekstissä on tapahtunut. Ryhmissä on kuitenkin päällekkäisyyksiä, sillä yhteen muutokseen saattaa liittyä monta tekijää tai muutoksen taustalla voidaan nähdä eri syitä. Joitakin muutoksia voitaneen siis tulkita eri tavoin kuin minä olen tehnyt. Aluksi on kuitenkin esimerkki, joka poikkeaa edellä esitetystä siten, että siinä ei ole yksittäisiä sanapareja, joita voisi vertailla.

- (9) a. Jos ulkomaalaisen henkilöllisyyttä ei ole pystytty varmistamaan, muukalaispassiin tai pakolaisen matkustusasiakirjaan tehdään siitä **merkintä**. Varmistamaton **henkilöllisyys** vaikeuttaa Suomessa pankkitilin avaamista ja muuta asiointia, jossa edellytetään henkilöllisyyden todistamista.
- b. Jos **viranomaiset** eivät voi varmistaa, **kuka henkilö on, asia** merkitään muukalaispassiin tai matkustusasiakirjaan. Jos **viranomaiset** eivät voi varmistaa, **kuka henkilö on**, Suomessa voi olla vaikeaa avata **pankkitili** ja hoitaa muita asioita, joissa **henkilöllisyys** pitää todistaa. (B)⁴

Esimerkissä nominatiivien määrä kasvaa lähtötekstin kahdesta selkotekstin yhdeksään. Selkotekstissä on seitsemän perusmuotoa ja lisäksi kaksi monikon nominatiivia. Tekstissä on tapahtunut useita muutoksia. Ensimmäisessä virkkeessä on selitetty, mitä lähtötekstin *henkilöllisyyttä ei ole pystytty varmistamaan* tarkoittaa. Passiivin sijaan sivulauseissa on käytetty aktiivia. Verbikantainen substantiivi *merkintä* on muutettu kantaverbiksi, ja objektina on perusmuodossa oleva sana *asia*. Toisessa virkkeessä lähtötekstin substantiivilausekkeen *varmistamaton henkilöllisyys* sijaan selkotekstissä toistetaan edellisen virkkeen *jos*-lause. Verbikantaisten substantiivien ja niiden määritteiden sijaan on käytetty sivulauseita. Perusmuotoja on tullut erityisen paljon, koska monien muutosten lisäksi selitys sisältää kaksi perusmuotoa, jotka vielä toistetaan jälkimmäisessä virkkeessä. Esimerkki kuvastaa hyvin sitä, että perusmuotojen lisääntyminen voi johtua monista syistä, eikä keinojen yksilöinti ole välttämättä mahdollista. Tämä luku ei pyrikään olemaan kattava esitys kaikista muutoksista, vaan tarkoituksena on esitellä esimerkkejä tyypillisistä muutoksista tutkituissa selkoteksteissä. Esittelen ensin tapauksia, joissa lähtötekstin lausekkeista on selkotekstissä muodostettu lauseita. Nämä muutokset nousevat aineistossa selvästi esiin.

Lausekkeista lauseita

Substantiivilausekkeita (NP) on purettu lauseiksi erityisesti silloin, kun substantiivilla on etumääritteitä. Esittelen ensin niitä esimerkeissä (10)–(17). Sen jälkeen on esimerkkejä lähtötekstien partisiippi- ja infinitiivilausekkeista (kohdat (18)–(23)) sekä postpositio- ja adverbilausekkeista (kohdat (24)–(25)). Seuraavissa esimerkeissä NP:n määritteiden sijaan on käytetty *jos*-lauseetta, alisteista kysymyslauseetta tai relatiivilauseetta.

- (10) a. -- **uhrin** pyynnöstä --
 b. jos -- ja **uhri** sitä pyytää. -- (A)⁵

⁴ Esimerkissä (9) perusmuodot sekä monikon nominatiivit on lihavoitu sekä yleis- että selkokielisessä tekstissä.

⁵ Esimerkeissä (10)–(45) on lihavoitu selkotekstissä oleva nominin perusmuoto tai monikon nominatiivi ja sitä vastaava taivutusmuoto lähtötekstissä.

- (11) a. Maistraatti arvioi **muuton vakinaisuuden** tapauskohtaisesti.
b. Maistraatti arvioi erikseen jokaisen muuton ja päättää, onko **muutto vakinainen** vai ei.
(B)
- (12) a. Työsuhteen muoto vaikuttaa esimerkiksi **työsuhteen** päättymiseen, irtisanomiseen ja **työsuhteen** purkuun.
b. Työsuhteen muoto vaikuttaa siihen, milloin **työsuhde** loppuu, miten ja milloin työntekijä voidaan irtisanoa ja miten **työsuhde** puretaan. (C)

Esimerkissä (10) lähtötekstissä on NP:n pääsanana verbikantainen substantiivi *pyynnöstä*. Selkotekstissä on käytetty kantaverbiä *pyytää*, ja muodostettu sivulause, jonka subjektina on lähtötekstin määrite *uhri*. Esimerkissä (11) NP on purettu käyttämällä substantiivijohdoksen *vakinaisuuden* sijasta sen kanta-adjektiivia *vakinainen*. Adjektiivi on käytössä alisteisessa kysymyslauseessa, ja koko virke kuvaa konkreettisesti, mitä maistraatti tekee. Esimerkissä (12) verbikantaisten substantiivien *päättymiseen*, *irtisanomiseen* ja *purkuun* sijaan selkotekstissä on käytetty kantaverbejä *irtisanoa* ja *purkaa* sekä *päättää*-verbin synonyymia *loppua*. Siten on muodostettu alisteisia kysymyslauseita. Näin tehden tekstissä ei ole substantiiviyylisiä ilmauksia (vrt. kriteeri 66) ja sivulauseiden subjektit ovat perusmuodoissa. Seuraava esimerkki on samankaltainen.

- (13) a. Joissakin vakavissa rikoksissa uhrilla on oikeus pyynnöstä saada ilmoitus **vangin** tai **tutkintavangin** vapauttamisesta, karkaamisesta ja tietyn edellytyksin muusta vankilasta poistumisesta.
b. Joissakin vakavissa rikoksissa uhrilla on oikeus saada ilmoitus, jos **vanki** tai **tutkintavanki** vapautuu, karkaa vankilasta tai poistuu vankilasta muuten. (A)

Lähtötekstissä on verbikantaisia substantiiveja *vapauttamisesta*, *karkaamisesta* ja *poistumisesta* taivutusmuodoissa. Selkotekstissä niiden sijaan on käytössä kantaverbit *vapautuu*, *karkaa* ja *poistuu*. Lähtötekstin genetiivimääritteet ovat selkotekstissä nominatiivisubjekteina. Kyseiset sanat *vanki* ja *tutkintovanki* ovat esiintyneet tekstissä jo aikaisemmin genetiivissä, joten tässä perusmuodot ilmaantunevat ikään kuin sivutuotteena, kun halutaan välttää substantiiviyylisiä ilmauksia. Tässä esimerkissä näkyy myös, kuinka instruktiivissa oleva ilmaus *tietyn edellytyksin* on voitu poistaa merkityksen muuttumatta (vrt. luku 4.2.2).

Seuraavissa kohdissa lähtöteksteissä on NP:ssä on pitkiä yhdyssanoja. Taivutusmuodot voivat olla vaikeita selkokielen lukijalle erityisesti silloin, kun kyseessä on harvinainen ja pitkä substantiivi (Leskelä 2019a: 143).

- (14) a. **Lähisuhdeväkivallan uhrin** – –
b. Jos **väkivalta** tapahtuu perheessä, **uhri** voi – – (A)
- (15) a. **Turvapaikanhakijalapselle** terveydenhuoltoa annetaan – –
b. Jos **turvapaikanhakija** on **lapsi**, häntä hoidetaan – – (B)

Esimerkissä (14) määritteen *lähisuhdeväkivallan* merkitys on selkotekstissä selitetty *jos*-lauseessa. Esimerkissä (15) NP:ssä on ainoastaan edussana, mutta se on pitkä yhdyssana *turvapaikanhakijalapselle*. Sana on jaettu kahtia *jos*-lauseen avulla. Käyttämällä yhdyssanojen sijasta kahta sanaa on suosittu lyhyitä sanoja (vrt. kriteeri 34), ja samalla sanoja on voitu käyttää perusmuodoissa. Myös seuraavassa esimerkissä on yhdyssanoja, mutta perusmuotoja on muodostettu erilaisilla keinoilla.

- (16) a. **Muukalaispassin** tai pakolaisen **matkustusasiakirjan** haltija saa palata ulkomailta Suomeen, jos sekä hänen **matkustusasiakirjansa** että **oleskelulupansa** ovat voimassa.
 b. Jos henkilö, jolla on **muukalaispassi** tai pakolaisen **matkustusasiakirja**, haluaa käydä ulkomailla, hän voi palata Suomeen, jos **matkustusasiakirja** ja **oleskelulupa** ovat voimassa. (B)

Lähtötekstissä on useita yhdyssanoja taivutusmuodoissa. Lisäksi siinä on lukijalle mahdollisesti vieras sana *haltija*. Selkokielessä NP:n edussanan *haltija* merkitys ilmaistaan omistusrakenteella *henkilö, jolla on*, jossa on vain tavallisia sanoja. Näin NP genetiivimääritteineen on muutettu relatiivilauseeksi. Lisäksi sanoista *matkustusasiakirjansa* ja *oleskelulupansa* on saatu pois possessiivisuffiksit poistamalla pronomini *hänen*. Selkotekstiin on näin saatu keskeiset käsitteet *muukalaispassi*, *matkustusasiakirja*, *matkustusasiakirja* ja *oleskelulupa* perusmuotoihin. Lopputuloksena on kuitenkin pitkä virke, jossa on peräti neljä lausetta, joista yksi on kiilalause. Näiltä osin selkokielen ohjeistus ei tässä toteudu (vrt. kriteerit 71, 75). Esimerkki kuvastaa, kuinka virke saattaa joiltain osin vaikeutua, kun sitä pyritään toisilta osin helpottamaan. Seuraavassa kohdassa määritteitä ei ole esitetty sivulauseessa, vaan sulkumerkinnöin. Esimerkki on luettelusta, joka sisältää vaatimuksia Suomen kansalaisuuden saamiseksi. Selkokielessä luotelman kaikki kohdat on esitetty lausekkeiden sijaan lauseina.

- (17) a. tyydyttävä **suomen** tai **ruotsin** kielen taito tai **suomalaisen** tai **suomenruotsalaisen** viittomakielen taito
 b. henkilöllä on tyydyttävä kielitaito (**suomi**, **ruotsi** tai **suomalainen** tai **suomenruotsalainen** viittomakieli) (B)

Selkotekstissä vain *tyydyttävä* on säilytetty NP:n määritteenä, ja muut määritteet esitetään tarkennuksina suluissa. Sulkumerkinnöin ilmaistut asiat voivat häiritä luettavuutta, sillä ne katkaisevat tekstin kulkua. Lähtötekstissä B niitä on käytetty myös tekstin sisällä esimerkiksi tarkennuksina tai selvennyksinä, mutta selkokielisessä tekstissä ainoastaan tässä luettelussa.

Seuraavissa esimerkeissä selkoteksteissä on sivulause lähtötekstien partitiippi- tai infinitiivilausekkeiden sijaan. Sivulauseiden myötä selkoteksteihin on tyypillisesti syntynyt perusmuodossa olevia subjekteja, joille lähtöteksteissä ei ole vastineita. Seuraavassa on kuitenkin ensin tapauksia, joissa yleiskielen tekstin taivutusmuoto on muuttunut perusmuotoon.

- (18) a. Tuomioistuin voi joissakin asioissa määrätä myös uhrin **henkilöllisyyden** pidettäväksi salassa.
b. Tuomioistuin voi joissakin asioissa määrätä, että uhrin **henkilöllisyys** pidetään salassa. (A)
- (19) a. Uhri voi myös pyytää **asianajo-** tai **lakiasiaintoimistoa** hakemaan oikeusapua hänen puolestaan.
b. Uhri voi myös pyytää, että **asianajotoimisto** tai **lakiasiaintoimisto** hakee oikeusapua hänen puolestaan. (A)
- (20) a. Suomessa muuten kuin tilapäisesti ja lyhytaikaisesti oleskelevalla **ulkomaan kansalaisella** – –
b. Jos **ulkomaalainen** haluaa olla Suomessa pitkään, – – (B)

Esimerkin (18) yleiskielisen tekstin lauseenvastikkeessa on translatiivissa oleva passiivin VA-partisiippi *pidettäväksi*. Lauseenvastikkeen sijaan selkotekstissä on käytetty passiivissa olevaa sivulausetta. Lauseen objekti *henkilöllisyys* on nominatiivissa. Esimerkissä (19) lähtötekstissä on MA-infinitiivin illatiivi verbiketjussa *pyytää hakemaan*. Selkokielessä on käytetty verbiketjun sijaan *että*-lauseetta, jossa pitkistä yhdyssanoista *asianajotoimisto* ja *lakiasiaintoimisto* tulee lauseen nominatiivisubjekteja. Esimerkissä (20) NP:n määritteisiin sisältyy pitkä partisiippilauseke, joka on purettu sivulauseeksi. Partisiippimääritteellä on sama tehtävä kuin relatiivilauseella, mutta tässä on käytetty *jos*-lauseetta, jolla on pysytty välttämään kiilalauseen syntyminen. Seuraavissa tapauksissa on muita partisiippilausekkeita, jotka sisältyvät toiseen lausekkeeseen.

- (21) a. Tilapäisesti toisesta EU-maasta, Norjasta, Liechtensteinista, Islannista tai Sveitsistä Suomeen muuttavalla **henkilöllä** on oikeus – –
b. Jos **henkilö** muuttaa väliaikaisesti Suomeen EU-maasta, Norjasta, Islannista, Sveitsistä tai Liechtensteinista, hänellä on oikeus – – (B)
- (22) a. Palkka maksetaan vuokratyönantajaa sitovan työehtosopimuksen mukaan.
b. Vuokratyöntekijälle pitää maksaa palkkaa yleensä sen työehtosopimuksen mukaan, **joka** sitoo vuokrausyritystä. (C)
- (23) a. Uhrilla on oikeus saada tekemästään rikosilmoituksesta kirjallinen vahvistus.
b. Uhrilla on oikeus saada kirjallinen vahvistus siitä, että **hän** on tehnyt rikosilmoituksen. (A)

Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä yleiskielessä on käytössä VA-partisiippi. Partisiippilausekkeet sisältyvät muihin lausekkeisiin, ja näin on syntynyt erityisen pitkä NP kohdassa (21). Selkoteksteissä partisiippilausekkeet on muutettu *jos*-lauseeksi ja relatiivilauseeksi. Esimerkissä (23) lähtötekstissä on agenttipartisiippi *tekemästään*, mutta selkotekstissä on sivulause. Perusmuotoja on syntynyt, koska sivulauseiden subjektit ovat nominatiivissa. Selkokielen ohjeistuksen mukaan vaikeita infinitiivi- tai partisiippirakenteita (kriteeri 61) tai lauseenvastikkeita (kriteeri 64) ei pidä käyttää. Niihin voi tiivistyä paljon informaatiota, eikä esimerkiksi aikasuhteita ole välttämättä helppo ymmärtää (Leskelä 2019a: 146–147; luku 2.1.1). Edellä olevat esimerkit kuvastavat, että samalla voi muodostua nominien

perusmuotoja. Selkokielisissä teksteissä on käytetty sivulauseita korvaamaan myös lähtötekstien postpositio- tai adverbilausekkeita, kuten seuraavissa tapauksissa.

- (24) a. Kotoutumissuunnitelman enimmäisaikaa voidaan kuitenkin jatkaa enintään kahdella vuodella, jos suunnitelmaan kirjattujen toimenpiteiden toteuttaminen on viivästynyt esimerkiksi **vamman** tai **sairauden** vuoksi.
 b. Jos henkilö on **sairas** tai **vammainen** eikä voi sen vuoksi osallistua kotoutumistoimenpiteisiin, kotoutumissuunnitelman kestoa voidaan pidentää. (B)
- (25) a. Tällöin valtio maksaa palkkion uhrin **tuloista** riippumatta.
 b. Tällöin avustajan ja tukihenkilön palkkion maksaa valtio, eivätkä uhrin **tulot** vaikuta asiaan. (A)

Esimerkissä (24) on tehty useita muutoksia. Selkoteksti aloittaa asian esittelyn lukijan näkökulmasta *jos*-lauseella, jossa subjektina on *henkilö*. Perusmuotoja on syntynyt, kun postpositiolausekkeen *vamman tai sairauden vuoksi* sijaan *jos*-lauseessa on käytetty substantiivien *vamma* ja *sairaus* samankaltaisia adjektiivejä *sairas* ja *vammainen*. Asiaa käsitellään näin konkreettisemmin kuin yleiskielisessä virkkeessä, kuten selkokielessä kuuluu tehdä (vrt. kriteeri 8). Pitkää virkettä on lisäksi lyhennetty poistamalla yksityiskohta *enintään kahdella vuodella*. Esimerkissä (26) adverbilausekkeen *tuloista riippumatta* sijaan selkotekstissä on liitekonjunktioilla *-ka* muodostettu rinnastuslause. Lauseen subjekti *tulot* on monikon nominatiivissa.

Selkoteksteihin on tullut lisää perusmuotoja, kun lausekkeiden sijaan on käytetty kokonaisia lauseita. Selkokielen ohjeistuksessa lausekkeiden määritteitä käsitellään partisiippien ja adjektiivien yhteydessä (vrt. luku 2.3.3; Leskelä 2019a). Kulkki-Nieminen (2010) on nostanut esiin nominaalistusten ja määritketjujen purkamisen selkoistettujen uutisten analyysissään. Kun substantiivilausekkeiden määritketjuja puretaan selkokielessä lauseiksi, tekeminen voidaan ilmaista havainnollisemmin (Kulkki-Nieminen 2010: 122, 130; vrt. luvut 2.1.4 ja 2.2.2). Selkokielen mittarin kriteereissä lausekkeita tai määritteitä ei mainita. On kuitenkin kriteereitä, jotka viittaavat niihin epäsuorasti, erityisesti vaikeiden infinitiivi- ja partisiippirakenteiden sekä substantiiviyylisten ilmaisujen välttäminen (kriteerit 61 ja 66) sekä suositus predikaatin sijainnista lauseen alkupuolella (kriteeri 68). Seuraavaksi esittelen muita selkotekstien muutoksia, joissa perusmuotojen määrä on kasvanut.

Passiivi- ja nollasubjekttilauseista aktiivilauseita

Selkokielen ohjeistus kehottaa suosimaan lauseita, jotka rakentuvat persoonamuotoisen verbin varaan (kriteeri 65) ja käyttämään passiivia vain, kun tekijä ei ole tiedossa tai sen on yhdentekevä (kriteeri 67). Perusmuotojen määrä on voinut kasvaa esimerkiksi siitä syystä, että lähtötekstin passiivi- tai nollasubjekttilause on muutettu aktiivilauseeksi, kuten seuraavissa esimerkeissä on tehty.

- (26) a. Palvelua saa **sovittelutoimistoista** – –
 b. Sovittelua hoitavat **sovittelutoimistot** – – (A)
- (27) a. Perheenjäsenenä pidetään **avio- ja avopuolisoa** sekä rekisteröidyn parisuhteen **osapuolta**.
 b. Perheenjäseniä ovat **aviopuoliso, avopuoliso** ja rekisteröidyn parisuhteen **osapuoli**. (B)
- (28) a. Vuokratyöhön sovelletaan **samoja säännöksiä** kuin muihinkin työsuhteisiin.
 b. Vuokratyössä on **samat säännökset** kuin muissakin työsuhteissa. (C)

Nollasubjekttilauseen sijaan kohdassa (26) selkotekstissä on käytetty aktiivimuotoista transitiivilauseetta, jossa on lausetyypille ominainen nominatiivimuotoinen subjekti *sovittelutoimistot*. Esimerkeissä (27) ja (28) passiivi on muutettu aktiiviksi. Molemmissa lauseissa abstraktit verbit *pidetään* ja *sovelletaan* on korvattu selkotekstissä *olla*-verbillä, ja lauseisiin on tullut nominatiiveja. Jostain syystä esimerkiksi (28) pronomiinissa *muissakin* on säilytetty liitepartikkeli, vaikka sen voisi poistaa merkityksen siitä muuttumatta. Joskus tilanne voi kuitenkin olla päinvastainen ja yleiskielessä on aktiivilause, mutta selkotekstissä passiivi, kuten seuraavassa.

- (29) a. Rekisteröinnin yhteydessä vakinaisesti Suomeen muuttaville henkilöille rekisteröidään kotikunta ja he saavat **suomalaisen henkilötunnuksen**.
 b. Kun henkilö muuttaa vakinaisesti Suomeen, ja kun hän rekisteröityy maistraatissa, hänelle rekisteröidään kotikunta. Hänelle annetaan myös **suomalainen sosiaaliturvatunnus**. (B)⁶

Lähtöteksti käyttää jälkimmäisessä lauseessa aktiivia, mutta selkotekstissä vastaava asia ilmaistaan passiivilauseessa. Selkotekstissä muuttamassa olevaan henkilöön viitataan yksikkömuodossa. Tämän henkilön toimintoja kuvataan aktiivilauseilla, kun taas passiivilauseita käytetään kerrottaessa henkilöön kohdistuvista viranomaisen toimenpiteistä. Lähtötekstissä on aktiivilause *he saavat*, mutta tekstistä ei käy ilmi, keneltä ”he” saavat henkilötunnuksen. Selkotekstissä on valittu lauseisiin johdonmukaisesti aktiivi tai passiivi lukijan näkökulman mukaisesti (vrt. luku 2.1.4). Muutosten myötä merkitykseltään keskeinen käsite *suomalainen sosiaaliturvatunnus* on selkotekstissä perusmuodossa.

Lausetyypin muutokset

Nominatiiveja on tullut selkokieleen myös lausetyypin muutoksen myötä, kun esimerkiksi kopulalauseita on käytetty muiden lausetyyppien sijaan (ks. esim. (27), (35) ja (42)). Käsittelen seuraavassa vain omistus- ja nesessiivilauseita, jotka mainitaan myös selkokielen ohjeistuksessa. Selkokielen ohjeistuksessa kehoitetaan suosimaan suoraa (SPO) sanajärjestystä (kriteeri 73), mutta todetaan, että tämä ei

---

⁶ Selkokielisessä tekstissä on käytössä tässä kohdassa *sosiaaliturvatunnus*, jäljempänä käytetään virallista nimitystä *henkilötunnus*.

ole aina mahdollista, sillä sanajärjestykseen liittyy sekä virkkeen- että tekstinsisäinen tematiikka, eivätkä esimerkiksi omistuslauseet noudata SPO-sanajärjestystä. Nesessiivilauseissa puolestaan subjektin genetiivisija sekä yksipersonainen predikaatti saattavat aiheuttaa ymmärtämisen vaikeuksia. (Leskelä 2019a: 151–152.) Seuraavissa kohdissa selkotekstissä on omistuslauseen sijaan transitiivilause.

- (30) a. **Pieni- ja keskituloisilla** voi olla mahdollisuus saada valtion oikeusapua.
 b. **Pienituloiset ja keskituloiset** voivat mahdollisesti saada valtion oikeusapua. (A)
- (31) a. **Uhrilla** on oikeus vaatia korvausta – –
 b. **Uhri** voi vaatia korvausta (A)

Esimerkissä (30) lähtötekstin substantiivista *mahdollisuus* on selkotekstissä muodostettu adverbi *mahdollisesti*. Tällöin kahden yhdyssanan monimutkainen ilmaus *pieni- ja keskituloisilla* on saatu nominatiiviin. Esimerkissä (31) puolestaan ilmaisu *jollakin on oikeus* on korvattu *voida*-verbillä. Molempien lauseiden lausetyyppi ja samalla teeman sija on muuttunut adessiivista nominatiiviksi. Seuraavissa esimerkeissä lähtöteksteissä on nesessiivirakenne.

- (32) a. Pohjoismaiden **kansalaisten**, jotka oleskelevat Suomessa pidempään kuin kuusi kuukautta, pitää rekisteröityä asuinkuntansa maistraatissa.
 b. Jos Pohjoismaiden **kansalainen** asuu Suomessa yli kuusi kuukautta, hänen täytyy rekisteröidä oleskelu maistraatissa siinä kunnassa, jossa hän asuu. (B)
- (33) a. Muunkielisen **uhrin** on saatava käyttää kaikissa rikoksen selvittämiseen liittyvissä tilanteissa kieltä, jota hän osaa.
 b. Jos **uhri** puhuu jotain muuta kieltä, hänellä on oikeus käyttää rikoksen selvittelyssä kieltä, jota hän osaa. (A)

Esimerkissä (32) lähtötekstin nesessiivilause on muutettu intransitiivilauseeksi. Nesessiivisyys ilmaistaan selkotekstissä *jos*-lauseen jälkeisessä päälauseessa. Lähtötekstissä on kiilalause, joiden käyttöä ei selkokielessä suositella (kriteeri 75). Selkokielessäkin on pitkä virke (SL+PL+SL), mutta merkitykset on jaoteltu eri lauseisiin (vrt. kriteeri 69). Nesessiiviverbinä selkotekstissä on monimerkityksellisen *pitää*-verbin sijasta *täytyy*. Nesessiivisyyttä ilmaistaan selkotekstissä B tyyppillisesti juuri genetiivisubjekti + *täytyy*-rakenteella, kun taas lähtötekstissä käytetään vaihtelevasti *pitää*, *edellyttää*, *on tehtävä* ja *täytyy*-ilmaisuja. (*Minun*) *täytyy*-rakenne esitellään kielenoppijalle jo moduulissa 1 (SUKIMO; luku 2.3.3), joten sen voi olettaa olevan lukijalle tuttu. Esimerkissä (33) genetiivisubjekti sisältää adjektiivimäärityksen *muunkielisen*, jota ei voida pitää yleisenä sanana. Adjektiivin kantasanaaksi voidaan ajatella lauseketta *muu kieli*. Selkotekstissä on käytetty merkityksen selittämiseen tätä ilmaisua ja muodostettu transitiivinen *jos*-lause. Samalla subjekti on muuttunut perusmuotoon.

Sanaselitykset ja sanavalinnat

Seuraavissa kohdissa sanojen selitykset ovat lisänneet perusmuotojen määrää lähtöteksteihin verrattuna. Selkokielessä selitetään sanat, jotka oletetaan lukijakunnalle vieraiksi (kriteeri 37; luku 2.1.4).

- (34) a. – – apua on tarjolla myös puhelin- ja **avopalveluna**.
 b. Apua on tarjolla myös avopalveluna. **Avopalvelu** voi olla esimerkiksi puhelinneuvontaa, keskusteluapua, ryhmätoimintaa tai tuettua asumista. (A)
- (35) a. **Suosittelijaksi** voit nimetä **entisen työnantajan** tai **esimiehen, työkaverin, opettajan** tai **harrastusohjaajan**.
 b. Jos haluat, voit mainita ansioluettelossasi henkilön, joka voi suositella sinua työhön. **Suosittelija** voi olla esimerkiksi **entinen työnantaja, esimies, työkaveri, opettaja** tai harrastuskerhon **ohjaaja**. (C)

Esimerkissä (34) *avopalveluna* esiintyy lähtötekstissä vain mainintana, mutta selkotekstissä selitetään erillisessä virkkeessä, mitä palveluja tarkoitetaan. Käsitteestä tulee uuden lauseen subjekti, jolloin se saadaan esiteltävä nominatiivissa. Esimerkissä (35) *suosittelijaksi* esiintyy lähtötekstissä teemapaikassa, vaikka asiasta ei ole puhuttu edellä. Selkotekstissä asia esitellään selittävässä virkkeessä, jossa samalla myös opastetaan lukijaa. Seuraavassa virkkeessä annetaan esimerkkejä, millainen henkilö *suosittelija* voi olla, ja taustoitetaan asiaa näin lukijalle (vrt. luku 2.1.3). Lauseessa on *nimetä*-verbin sijasta *olla*-verbi, jolloin lausetyyppi on muuttunut, ja kopulalauseessa on käytetty nominatiiveja. Seuraavassa esimerkissä substantiivilauseke on muutettu lauseeksi, ja muutoksen taustalla voidaan nähdä tarve selittää ilmaisu.

- (36) a. – – sekä **vähäisissä rikoksissa** myös – –
 b. Jos **rikos** ei ole **vakava**, – – (A)

Ilmaisu *vähäisissä rikoksissa* on rikoslaissa vakiintuneessa käytössä, mutta sen merkitys ei ole selkokielen lukijalle välttämättä selvä. Ilmaisun merkitys on selitetty *jos*-lauseessa. Selkotekstissä on käytetty tässä kieltolauseetta, toisin kuin ohjeistuksessa suositellaan (vrt. kriteeri 59). Merkityksen on ilmeisesti katsottu selventyvän lyhyesti ja tarpeeksi tarkasti vastakohtaan *vakava* avulla. Seuraavassa esimerkissä sanaselitys tuo mukanaan uuden perusmuotoisen subjektin.

- (37) a. Oleskelulupaa voi hakea lähtömaassa sijaitsevasta Suomen edustustosta.
 b. Oleskelulupaa haetaan lähtömaasta eli siitä maasta, josta **henkilö** tulee Suomeen. (B)

Sanaselityksen myötä sivulauseen subjektiksi on tullut perusmuoto *henkilö*. Seuraavissa tapauksissa perusmuotoja on saatu sanavalintojen avulla.

- (38) a. Uhrin kuulustelu voidaan joissakin tapauksissa tallentaa videolle ja **tallennetta** käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, esimerkiksi – –
 b. Joissakin tapauksissa uhrin kuulustelu voidaan tallentaa videolle ja näyttää **tallenne** oikeudenkäynnissä. (A)

Selkotekstissä on ohjeistuksen (kriteeri 8; vrt. myös luvut 2.1.4 ja 2.2.2) mukaisesti kuvattu konkreettisesti, mitä *tallenteelle* tehdään oikeudenkäynnissä. Verbi *näyttää* mahdollistaa aspektiltaan rajatun lauseen ja siten totaaliobjektin käytön, joka passiivilauseessa on nominatiivissa. Seuraavassa esimerkissä perusmuotoja on aikaansaatu poistamalla sana.

- (39) a. Kotoutumiskoulutusta voi olla esimerkiksi osallistuminen suomen kielen **kurssille** tai **työharjoitteluun**.
b. Kotoutumiskoulutusta voi olla esimerkiksi suomen kielen **kurssi** tai **työharjoittelu**. (C)

Esimerkissä on jätetty abstraktisubstantiivi *osallistuminen* pois kokonaan. Tällöin allatiivi ja illatiivi ovat muuttuneet nominatiiveiksi. Myös seuraavassa perusmuotoja on saatu aikaan pienellä muutoksella.

- (40) a. Alkukartoitus voi sisältää esimerkiksi kielitaidon **testauksen** ja ammatillisen osaamisen **kartoituksen**.
b. Alkukartoitukseen voi sisältyä esimerkiksi kielitaidon **testaus** ja ammatillisen osaamisen **kartoitus**. (C)

Käyttämällä lähtötekstin verbin *sisältää* sijasta sen automatiivista johdosta *sisältyä* lauseen objekteista on tullut subjekteja. Näin on saatu uusina esiteltävät asiat *testaus* ja *kartoitus* perusmuotoon. *Alkukartoitus* on puolestaan esitelty perusmuodossaan selkotekstissä jo aikaisemmin merkityksen selityksen yhteydessä. Seuraavassa esimerkissä näkyy, kuinka selkotekstistä on saatu poistettua possessiivisuffiksi sanavalinnan avulla.

- (41) a. Jos uhri antaa luvan, poliisi tai muu esitutkintaviranomainen voi välittää hänen **yhteystietonsa** tukipalveluun, josta – –
b. Jos uhri antaa luvan, poliisi voi välittää uhrin **yhteystiedot** tukipalveluun. (A)

Selkotekstin päälauseessa on toistettu sivulauseen subjekti sen sijaan, että olisi käytetty lähtötekstin käyttämään pronominia *hänen*. Näin on vältetty mahdollisesti epäselvä pronominiivittaus (vrt. kriteerit 41 ja 62) ja samalla edussanasta on poistunut possessiivisuffiksi.

Luetteloista erillisiä lauseita ja luettelmia

Lähtötekstien yhdessä lauseessa esitettyjä luetteloita on selkoteksteissä jaettu erillisiksi lauseiksi tai muutettu erillisiksi luetteliksi. Selkokielen lauseiden ja virkkeiden tulisi olla lyhyitä. Yhdessä lauseessa tulisi ilmaista vain yksi asia eikä yhteen virkkeeseen pitäisi tiivistää liikaa asiaa. (Kriteerit 15, 68, 69 ja 71.) Seuraavissa kohdissa nominatiiveja on syntynyt, kun yksi virke on jaettu kahdeksi.

- (42) a. Rikoksen uhri voi tarvita lääkärin apua tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita, kuten **sosiaalipäivystystä, sairaalahoitoa** sekä fyysistä ja psyykkistä **kuntoutusta**.
b. Rikoksen uhri voi tarvita lääkärin apua tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Niitä voivat olla esimerkiksi **sosiaalipäivystys, sairaalahoito** tai **kuntoutus**. (A)

- (43) a. Kunnan palveluiden, kuten julkisen **terveydenhuollon palveluiden** ja **vammaispalveluiden**, saaminen edellyttää yleensä, että **henkilöllä** on rekisteröity kotikunta Suomessa.
 b. **Henkilö** ei tavallisesti voi saada kunnan palveluita, jos hänellä ei ole rekisteröityä kotikuntaa Suomessa. Tällaisia palveluita ovat esimerkiksi **terveydenhuolto** ja **vammaispalvelut**. (B)

Molemmat selkotekstitt esittelevät esimerkit palveluista erillisissä kopulalauseissa ja keskeiset käsitteet ovat nominatiivissa. Seuraavassa kohdassa luettelosta on muodostettu useampi lause.

- (44) a. Rekisteritietoja käytetään esimerkiksi **vaalien** järjestämisessä, **verotuksessa**, **terveydenhuollossa**, **oikeushallinnossa** ja tilastoinnissa.
 b. Rekisteritietoja tarvitaan esimerkiksi silloin, kun järjestetään **vaalit** tai tehdään tilastoja. Myös **verohallinto**, **terveydenhuolto** ja **oikeushallinto** tarvitsevat rekisteritietoja. (B)

Kun lähtötekstissä on yksi lause, selkotekstissä lauseita on neljä. Sivulauseessa on käytetty verbikantaisen substantiivin *järjestäminen* kantaverbiä, ja objekti *vaalit* on nominatiivissa. Uudessa virkkeessä *verohallinto*, *terveydenhuolto* ja *oikeushallinto* ovat transitiivilauseen subjekteina. Seuraavassa esimerkissä lauseessa olevasta luettelosta on selkotekstissä muodostettu erillinen luettelmapalloon merkitty luettelma.

- (45) a. **Työsuhteen** perustunnusmerkit ovat, että työ tehdään henkilökohtaisesti, toisen hyväksi, tämän johdon ja valvonnan alaisena, palkkaa tai muuta korvausta vastaan.
 b. **Työsuhte** tarkoittaa tilannetta, jossa
- **työntekijä** tekee työtä työnantajan hyväksi
  - **työntekijä** saa työstään palkkaa tai muuta korvausta, ja
  - **työnantaja** valvoo tai johtaa työntekoa. (C)

Myös luettelmassa toteutuu periaate, että yhdessä lauseessa ilmaistaan yksi tärkeä asia (kriteeri 69). Perusmuotojen määrä on kasvanut erityisesti subjektien määrän kasvun vuoksi.

Esittelin tässä luvussa esimerkkejä siitä, minkälaisilla muutoksilla perusmuotojen esiintymien määrät ovat kasvaneet kolmessa selkokielisessä tekstissä. Tulokset vastaavat tutkimuskysymykseen, mitä keinoja selkokirjoittajat ovat käyttäneet muuttaessaan nominin taivutusmuodon perusmuodoksi. Seuraava luku keskittyy kyselyn tuloksiin ja kuvaa, mitä keinoja selkokirjoittajat itse kertovat käyttävänsä perusmuodon saamiseksi tekstiin.

4.6 Selkokirjoittajien näkemykset

Selkokirjoittajille tehdyn kyselyn ensimmäinen ja toinen kysymys kartoittavat vastaajien taustaa: kuinka kauan ja mihin tekstilajeihin kuuluvia selkotekstejä vastaajat ovat kirjoittaneet. Suurin osa vastaajista on kokeneita kirjoittajia: 21 vastaajasta 17 on kirjoittanut yli viisi vuotta, kolme kirjoittajaa 1–5 vuotta ja yksi alle vuoden. Seitsemän vastaajaa on kirjoittanut kaikkiin tekstilajeihin kuuluvia tekstejä, ja informoivia tekstejä on kirjoittanut 18 vastaajaa. Esittelen seuraavassa kysymysten 3–5 vastauksia. Kyselylomake on liitteenä 2.

Kysymys 3. Millaista lukijaa ajattelet, kun kirjoitat selkotekstiä? (kuvitteellinen tai tiedossa oleva lukijakunta)

Monessa vastauksessa tuotiin esiin se, että kohderyhmä vaihtelee tai lukijakunta ei aina ole tiedossa. Osa vastaajista mainitsi kuitenkin yhden tai useamman lukijaryhmän tai yksilöidyn mallilukijan. Mainituiksi tulivat suomen kielen oppijat, lievästi kehitysvammaiset, ikääntyneet sekä suomenkieliset, joilla on oppimisen ongelmia tai kielihäiriö (vrt. luku 2.1.3). Yksi vastaaja kuvasi tarkasti mallilukijansa elämää sellaisena kuin hän sen on kuvitellut (11)⁷, kun taas toinen sanoi ajattelevansa kaikkia lukijoita, joilla on vaikeuksia tekstin ymmärtämisessä tai hahmottamisessa (19). Otin kyselyyn mukaan tämän kysymyksen, koska halusin tarkastella, näkyykö ajatus mallilukijasta siinä, kuinka tärkeänä kirjoittaja pitää perusmuodon käyttöä. Tarkastelen asiaa jäljempänä kysymyksen 5 yhteydessä.

Kysymys 4. Mitä kielen rakenteisiin liittyviä selkokielen periaatteita pidät tärkeimpinä?

Useimmat vastaajat mainitsivat useita kielen rakenteisiin liittyviä seikkoja. Vastauksissa oli myös sanastoon ja tekstiin kokonaisuutena liittyviä näkökohtia. Eräs vastaaja totesi, että tärkeysjärjestystä on vaikea laatia, sillä eri tekstit vaativat eri painotuksia. Hän painotti vaihetta ennen kirjoittamista: aiheen rajaamista, jäsentelyä ja ”punaisen langan” päättämistä (12). Eräs totesi, että asioita ei voi laittaa tärkeysjärjestykseen, vaan kaikki täytyy ottaa tasapainoisesti huomioon (9). Eräs vastaaja luetteli tärkeinä pitämiään seikkoja, ja totesi lopuksi, että mikään niistä ei tee tekstistä selkokieltä, vaan ”mittarin lisäksi kirjoittajalla täytyy olla (selko)kielen taju” (5).

Yhdeksän vastaajaa mainitsi tavallisimmat / tutuimmat sijamuodot / taivutusmuodot tai pitkien sanojen taivutusmuotojen ja hankalien rektioiden välttämisen. Muista rakenteista mainittiin lyhyet lauseet ja virkkeet (6 mainintaa) ja lauseenvastikkeiden välttäminen (5 mainintaa). Mainintoja saivat myös helposti hahmottuvat, yleiset kielen rakenteet, yksi asia yhdessä lauseessa, ei tarpeettomia kieltomuotoja, suora sanajärjestys, lauserakenteita koskevat ohjeet, lauseen rakentaminen persoonamuotoisen

---

⁷ Kyselyn vastaajat on numeroitu, ja yksittäisen henkilön vastauksen kohdalla mainitaan vastaajan numero.

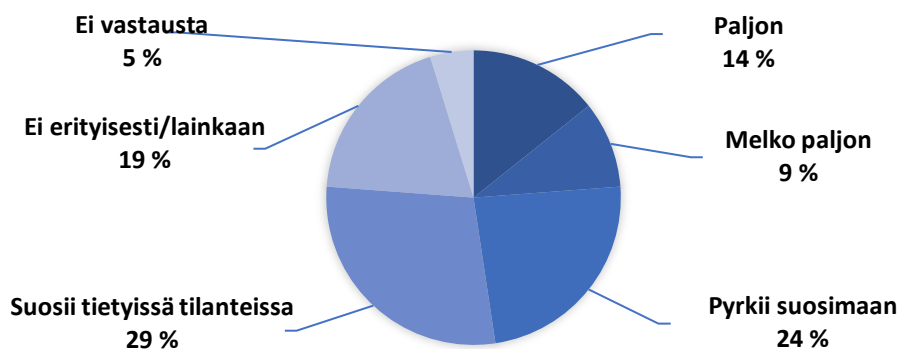
verbin varaan, vaikeiden verbimuotojen välttäminen, ei liikaa sivulauseita ja ei liian toisteisia lauserakenteita. Eräässä vastauksessa oli mukana perusteluja:

Lause- ja virkerakenteisiin liittyviä. Esim. lauseenvastikkeet ja määriteketjut tuovat tekstiin toisaalta vaikeita rakenteita, myös liikaa informaatiota ja myös usein hämääriä aikarakenteita. (18)

Vastauksissa nousi esiin myös tekstikokonaisuuteen liittyviä seikkoja: tekstin sävy, asioiden esittämisjärjestys, sisällöllisten aukkojen välttäminen, loogisuus, johdonmukaisuus sekä sidosteisuus, jonka mainitsi kolme vastaajaa. Lisäksi sanastoon liittyen mainittiin tavalliset, lyhyet ja arkipäiväiset sanat sekä uusien käsitteiden avaaminen ja niiden harkittu käyttö.

On merkille pantavaa, että vaikka kysymys keskittyy kielen rakenteisiin, kahdeksan vastaajaa mainitsi rakenteiden lisäksi muitakin seikkoja, ja kolme vastaajaa vain muita tekijöitä. Tämä kuvastaa mielestäni sitä, että kirjoittajat halusivat painottaa, että hyvään tekstiin kuuluu aina monia tekijöitä, eikä yksittäisten piirteiden ajatteleminen ole siksi välttämättä helppoa tai edes mahdollista (vrt. luku 2.2.2). Tämän jotkut vastaajat toivat esiin myös viimeisessä, vapaamuotoisessa vastauksessa.

Kysymys 5. Kun kirjoitat selkokielistä tekstiä, kuinka paljon kiinnität huomiota nominien perusmuotoihin? Mitä keinoja käytät, jos haluat saada tekstiisi perusmuodon?

Kuvio 4: Vastausten jakauma kysymykseen 5: *Kun kirjoitat selkokielistä tekstiä, kuinka paljon kiinnität huomiota nominien perusmuotoihin?*

Ensimmäisen kysymyksen vastausten jakauma on kuvattu kuviossa 4. Neljä vastaajaa sanoi, että ei kiinnitä huomiota nominien perusmuotoihin ainakaan tietoisesti (ryhmä "ei erityisesti/lainkaan"). Kaksi vastaajaa ei pitänyt asiaa tärkeänä, ja kaksi totesi, että ei kiinnitä asiaan tietoisesti huomiota. Heistä toinen antoi kuitenkin esimerkkejä, miten perusmuoto käytännössä toteutuu. Yksitoista vastaajaa sanoi pyrkivänsä suosimaan perusmuotoa erityisesti tietyissä tilanteissa tai jos se on mahdollista.

Viisi vastaajaa ilmoitti kiinnittävänsä perusmuotoon huomiota paljon tai melko paljon. Yksi vastaaja kirjoitti ohjeista yleisesti, mutta ei vastannut kysymykseen perusmuodon käytön suosimisesta.

Yksi tai useampi vastaaja näki perusmuodon tärkeäksi esimerkiksi silloin, kun kyseessä on harvinainen sanatyyppi, taivutusmuoto on eri näköinen kuin perusmuoto, kirjoittaja olettaa sanan olevan lukijalle uusi tai vieras tai kun taivutusmuoto voisi helposti sekoittua toiseen sanaan (vrt. luku 2.3.3). Eräs vastaaja kuvasi esimerkin (*syöpä*) avulla, kuinka joskus monikon nominatiivikin voi olla vaikea muoto, jos sana ei ole aiemmin esiintynyt yksikössä (18). Lisäksi vastaajat toivat esiin harvinaisten taivutusmuotojen välttämisen ja toisaalta niiden muotojen suosimisen, joista perusmuoto on helppo tunnistaa.

Tarkastelin myös, näkyykö kohderyhmänä pidetyn lukijakunnan ja nominien perusmuotojen painottamisen (kysymykset 3 ja 5) välillä yhteyttä. Taivutusmuotojen pituus, hahmottamisen vaikeudet sekä erilaisten syntaktisten suhteiden ymmärtäminen kuormittavat työmuistia, joten joissain tilanteissa taivutusmuodot voivat olla haastavia kaikille selkokielen lukijoille (vrt. luku 2.2.1). Erityisen haastavia ne ovat kuitenkin kielenoppijoille (luvut 2.1.3 ja 2.3.3). Voisi siis olettaa, että selkokirjoittaja suosisi perusmuotoa erityisesti, mikäli hän ajattelee kirjoittavansa kielenoppijalle. Neljästä vastaajasta, jotka ilmoittivat, etteivät kiinnitä perusmuotoihin huomiota, yhden mallilukijana oli yleensä henkilö, jolla oli lievä kehitysvamma. Kaksi mainitsi usean ryhmän, mukaan lukien maahanmuuttajat, sekä tilannesidonaisuuden. Yksi ei yksilöinyt mitään tiettyä lukijakuntaa. Toisaalta oli myös vastaajia, joiden mallilukijalla on lievä kehitysvamma, ja he kiinnittivät perusmuotoihin huomiota ainakin melko paljon. Yksi heistä sanoi, että hänen mielestään tuttu sanakuva on lukijalle helpompi kuin taivutettu muoto (11). Kaikki, jotka mainitsivat lukijakuntana suomen kielen oppijat tai maahanmuuttajat, ilmoittivat kiinnittävänsä huomiota perusmuotoihin. Yksi heistä totesi kuitenkin, ettei ole varma, mutta luulee (ja toivoo), että se tulee luonnollisesti (15). Vastauksista käy myös ilmi, että tilanteet vaihtelevat, ja lukijakunnassa voi olla monenlaisia lukijoita (vrt. 2.1.3). Vastusten perusteella ei voida todeta, että ajateltu lukijakunta vaikuttaisi kirjoittajan näkemykseen nominien perusmuotojen tärkeydestä.

Kysymyksen toinen osa koski menetelmiä, joita selkokirjoittajat käyttävät halutessaan saada tekstiin nominin perusmuodon. Keinoina mainittiin aktiivi- tai persoonamuotoinen verbi (4 mainintaa), peruslause ("kuka tekee – mitä tekee") ja muut yleiset lausetyypit (2 mainintaa), sanajärjestys (2 mainintaa), substantiiviylysten ilmaisujen välttäminen, sivulauseen käyttäminen (3 mainintaa) sekä ylipäätään lauserakenteen muokkaaminen (4 mainintaa). Viisi kirjoittajaa totesi, että mikäli perusmuotoa ei voi saada tekstiin luontevasti, sanan voi esitellä erillisessä selittävässä lauseessa. Myös luetelmien käyttäminen, verbivalinta ja verbin rektio sekä lauseenvastikkeiden välttäminen mainittiin. Vastauksissa näkyi samoja keinoja kuin tekstien vertailussa (luku 4.5). Neljä kirjoittajaa koki, että keinoja on hankala eritellä tai että perusmuoto tulee automaattisesti, luonnostaan kokemuksen kautta. Vastauksissa tuotiin esiin lause- ja tekstikokonaisuuden tärkeys, kuten seuraavista lainauksista käy ilmi.

En kuitenkaan yritä käyttää väkisin perusmuotoa, jos se heikentää tekstin luettavuutta ja vähentää tekstin luontevuutta. (12)

Suomen oppijoille perusmuodot ovat helpompia, mutta en usko, että äidinkielisille selkotekstin lukijoille esimerkiksi paikansijat olisivat vaikeita, jos niitä ei ole kovin monta samassa virkkeessä. (9)

Vastaajat nostavat esiin myös sen, että muutokset vaikuttavat toinen toisiinsa (vrt. luku 4.5). Seuraavissa vastauksissa ajatellaan, että selkokielen muut periaatteet lisäävät samalla myös perusmuodon käyttöä.

Saattaa myös olla, että selkokielen kirjoittamiseen laaditut muut ohjeet ohjaavat siihen suuntaan, että perusmuotoja on tekstissä enemmän. (12)

Joskus nominien sijamuotoihin ei tule kiinnitettyä paljon huomiota, mutta ne saattavat asettaa perusmuotoon ikään kuin itsestään, jos noudattaa muita selkokielen periaatteita. Esimerkiksi suositukset rakentaa lause persoonamuotoisten verbien varaan ja välttää substantiivityylisiä ilmauksia voivat ohjata tähän suuntaan. (14)

Toisaalta muutokset toimivat joskus myös toisiaan vastaan, mikä mainitaan esimerkiksi seuraavassa vastauksessa (vrt. luku 4.5).

Yritän muokata lauseen niin, että voin käyttää nominien perusmuotoa. Joskus lauseesta voi kuitenkin tulla vaikeampi, koska verbi saattaa muuttua vaikeampaan muotoon. (3)

Kysymys 6. Sana on vapaa.

12 vastaajaa oli kirjoittanut kyselyn viimeiseen kohtaan lisäkommentteja. Vastauksissa tuotiin esiin esimerkiksi tekstikokonaisuuden tärkeys (vrt. luku 2.2.2), jonka vuoksi kirjoittamista on vaikeaa eritellä yhden piirteen kautta (12, 17). Yksi vastaaja sanoi, että kirjan loppupuolella lukijan voi ”palkita” tarpeeksi helpon sanan kohdalla jollain vaikeammalla rakenteella (15), mikä viittaa myös kokonaisuuden huomioon ottamiseen. Yhdessä kommentissa mainittiin, että yksityiskohtiin tulee kiinnitettyä huomiota enemmän tarkistusvaiheessa tai toimittaessa toisen kirjoittamaa tekstiä (18). Yksi vastaaja toi esiin selkokielen tasot: mitä helpompaa selkokieltä, sitä enemmän korostuu vaatimus käyttää nomineja perusmuodossa (7) (vrt. luku 2.3.3). Myös kohderyhmien tuntemisen tärkeys tuotiin esiin (17) (vrt. luvut 2.1.3 ja 2.1.4). Muutama vastaaja totesi myös, että on hyvä, että aihetta tai selkokieltä ylipäätään tutkitaan. Eräs vastaaja kuvasi rakenteisiin liittyviä haasteita näin:

Suomen kielen rakenne on selkokirjoittajalle haaste. Kansainväliset vertailukohtat ovat lähes aina helpommista prepositiokielistä. Harvassa kielessä joutuu miettimään, miten välttää taivutusmuotoja, ainakin monikossa. (21)

Lopuksi yksi vastaaja ehdotti, että voisin pyytää heitä tarkkailemaan omia kirjoituksiaan ja muokkauksiaan ja lähettämään huomioita (11). Tällaisella menetelmällä voisi saada arvokasta tietoa selkokirjoittajien ratkaisuksista käytännön kirjoitustilanteessa.

Kyselyn vastauksissa nousi esiin tekstikokonaisuuden ja kontekstin painotus. Vaikka kysymykset kohdistuivat vain kielen rakenteisiin ja nominien perusmuotoihin, vastaajat toivat esiin sekä sanastoon että tekstikokonaisuuteen liittyviä seikkoja. Valtaosa vastaajista sanoi pyrkivänsä suosimaan nominien perusmuotoja ainakin tietyissä tilanteissa. Vastaajat mainitsivat useita keinoja, kuinka he saavat tekstiin perusmuotoja. Samoja keinoja nousi esiin tekstien vertailussa (luku 4.5).

5 Pohdinta

Tarkastelen pohdinnassa ensin tutkielman tuloksia (5.1) ja arvioin niiden luotettavuutta ja yleistettävyyttä (5.2). Käsittelen sitten nominitaivutuksen kriteereitä selkokielen mittarissa ja ehdotan mittariin joitain täsmennyksiä (5.3). Lopuksi pyrin yhdistämään yksityiskohtia kokonaisuuksiksi, ja esitän yhden mahdollisen tavan tarkastella selkokieltä ja arvioida selkokielisyyttä tunnuspiirteiden kautta (5.4).

5.1 Tutkimuksen tulokset

Tutkielman ensimmäinen tutkimuskysymys oli *Toteutuvatko selkokielen mittarissa esitetyt nominitaivutuksen periaatteet selkokielisissä informoivissa teksteissä?* Tarkoituksena oli selvittää, onko perusmuotoja suosittu ja vajaakäyttöisiä sijoja vältetty periaatteiden mukaisesti. Luvussa 4.3 olen selvittänyt, että tutkituissa selkokielisissä teksteissä esiintyi nominien perusmuotoja enemmän kuin yleiskielisissä lähtöteksteissä. Luvussa 4.4 olen tarkastellut erikseen substantiiveja, joiden perusmuotoja esiintyi selkoteksteissä niin ikään enemmän kuin lähtöteksteissä. Selkomittarin kriteerin 53 periaate *Tekstissä suositaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa* toteutui siis tutkituissa teksteissä. Luvussa 4.2 olen selvittänyt, että abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia ei esiintynyt tutkituissa selkoteksteissä lainkaan. Näin ollen myös kriteerin 54 periaate *Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia* toteutui.

Toinen tutkimuskysymys oli *Mitä keinoja selkokielen kirjoittaja on käyttänyt muuttaessaan nominin taivutusmuodon perusmuodoksi?* Luvussa 4.5 olen esitellyt yleis- ja selkokielisten tekstien vertailussa esiin tulleita keinoja. Selkoteksteissä oli käytetty varsin usein erityisesti substantiivilausekkeiden, mutta myös muiden lausekkeiden sijaan sivulauseita. Lauseen muodostamisessa oli hyödynnetty esimerkiksi lähtötekstien verbikantaisten substantiivien kantaverbejä. Taivutusmuodoista oli tehty perusmuotoja myös *olla*-verbin avulla sekä muilla sanavalinnoilla. Lisäksi virkkeitä oli jaettu useammaksi virkkeeksi, listoista oli tehty lausemaisia luetteluita, passiivi- tai nollasubjektirakenteiden sijaan oli

käytetty aktiivimuotoisia verbejä tai muutettu lausetyyppiä. Perusmuotoja oli syntynyt myös sanaselityksissä. Luvussa 4.6 olen kuvannut selkokielen kirjoittajien näkemyksiä perusmuotojen käytöstä sekä heidän keinojaan perusmuotojen rakentamiseen. Valtaosa vastanneista totesi suosivansa nominien perusmuotoja ainakin tietyissä tilanteissa, mikä vahvistaa tuloksia perusmuodon suosimisen periaatteen toteutumista. Vastauksissa nousi esiin samoja keinoja kuin tekstien vertailussa. Vastaukset painottuivat siihen, mitä kirjoittaja tekee, ei siihen, mitä hän yleiskielisestä tekstistä poistaa tai siinä muokkaa. Tämä heijastuneesi siinä, että tekstien vertailussa vahvasti esiin nousseet substantiivilausekkeet tai niiden purkaminen ei tullut vastauksissa esiin, joskin sekä määritteet että substantiiviyyliset ilmaisut mainittiin kumpikin yhdessä vastauksessa. Kirjoittajat mainitsivat kuitenkin sivulauseen käyttämisen, mikä voi viitata lausekkeiden purkamiseen. Kyselyn vastauksissa nousi vahvasti esiin vastaajien painotus, että yksittäisten piirteiden tarkastelun rinnalla on aina otettava huomioon monia vaikuttavia tekijöitä sekä tekstikokonaisuus (vrt. luvut 2.1.4 ja 2.2.2).

Sekä tekstien vertailussa että kyselyn vastauksissa tuli esiin se, että joissain tapauksissa muut selkokielen periaatteet tukevat perusmuodon suosimista. Substantiivilausekkeitä purettaessa toteutuu useita selkokielen rakenteiden periaatteita: siten voidaan välttää esimerkiksi substantiiviyylisiä ilmauksia, vaikeita partisiippirakenteita, esittää yksi asia yhdessä lauseessa tai sijoittaa predikaattiverbi lauseen alkupuolelle (vrt. selkokielen mittarin kriteerit 61, 66, 68, 69). Samalla toteutuu myös periaatteita, jotka liittyvät tekstiin kokonaisuutena: aihetta käsitellään konkreettisella, havainnollisella tavalla (kriteeri 8) ja teksti ei ole liian tiivistä (15) (vrt. luku 2.1.4). Toisaalta joissain tapauksissa periaatteet toimivat toisiaan vastaan. Sivulauseiden lisääntymisen myötä virkkeistä voi tulla monimutkaisia. Selkoteksteissä oli esimerkiksi käytetty varsin usein *jos*-lauseetta ja sen jälkeistä päälauseetta. Näin oli saatu purettua substantiivilausekkeitä siten, että teemankuljetus eteni loogisesti, ja samalla oli syntynyt perusmuotoja. Selkokielen ohjeistuksen mukaan selkolukijalle helpompi lauseiden järjestys vaikuttaisi kuitenkin olevan päälause ennen sivulauseetta (Leskelä 2019a: 155). Selkokirjoittaja joutuu tällöin puntaromaan, mitkä yksittäiset seikat edistävät parhaiten ymmärrettävyyttä (vrt. 2.1.4).

5.2 Tulosten luotettavuus ja yleistettävyys

Tulosten luotettavuutta arvioitaessa kvantitatiivisia tuloksia voidaan pitää varsin luotettavina. Tekstien nominimuotojen laskemista on tehty toisteisesti, mikä on vähentänyt virheiden määrää (luku 3.1). Kvalitatiiviseen tarkasteluun tavoitteena on ymmärtää ilmiötä eli sitä, millä keinoilla perusmuotoa on voitu suosia selkokielessä. Tarkasteluun vaikuttavat väistämättä tutkielman tekijän näkökulmat, huomion kohdistuminen ja kielentuntemus. Luku 4.5 ei pyri olemaan kattava, vaan sen tarkoituksena on esitellä selkoteksteissä esiin tulleita mukauttamiskeinoja, joilla perusmuoto on rakennettu.

Kyselyn tulosten luotettavuuden arvioinnissa on otettava huomioon muutama seikka. Päätin tehdä kyselyn jo aloitettuani tekstien vertailun. Ennen tätä olin esitellyt tutkielmaani eräässä tilaisuudessa läsnä olleille selkokielen asiantuntijoille, jotka kuuluivat myös kyselyn kohderyhmään (vrt. luku 3.2). Koska osa kyselyn saajista oli tietoisia aiheestani ja alustavista tuloksista, kerroin samat asiat kaikille kyselyn alussa (kysely liitteenä 2). Tästä seuraa mahdollinen ongelma: ohjasiko vastaajia se, että he tiesivät aiheen ja alustavia tuloksia kyselyyn vastatessaan? Saattaa olla, että perusmuoto mainittiin nyt useammin kuin ilman tätä tietoa (vrt. kysymys 4 *Mitä rakenteisiin liittyviä selkokielen periaatteita pidät tärkeimpinä?*). Toisaalta kysymykseen 4 vastattiin varsin monista näkökulmista. Monet vastaajat mainitsivat useita muitakin rakenteisiin sekä myös tekstin muihin piirteisiin liittyviä seikkoja. Tekstien vertailun tuloksia täydentävä kysely oli myös lyhyt, joten kiinnostuksen kohteeni kävi vastaajille ilmi myös itse kysymyksistä. Lyhyys oli mielestäni oikea ratkaisu, sillä toivoin vastauksia mahdollisimman monelta kirjoittajalta, ja olin tyytyväinen saamieni vastausten määrään. Kyselyn avulla halusin saada tietoa keinoista, joita selkoistajat kirjoittaessaan käyttävät, ja tätä tavoitetta etukäteistiedot eivät haitanneet.

Tutkittuja tekstipareja oli vain kolme, joten tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia informoivia tekstejä. Kyselyssä suurin osa selkokielen kirjoittajista ilmoittaa suosivansa perusmuotoa ainakin tietyissä tilanteissa, minkä voi ajatella tukevan kriteerin toteutumista, mutta kyselynkään tuloksia ei voi yleistää, koska kyse on harkinnanvaraisesta näytteestä (vrt. luku 3.2). Käsin tarkastellen tämän opin näytteen puitteissa kolme tekstiparia olivat enimmäismäärä, joka mahtui työn laajuuteen. Manuaalisen tarkastelun vahvuus oli siinä, että tällöin tekstit tulivat tutuiksi, ja se edisti mukauttamiskeinojen tarkastelua. Yleistettävyyttä tavoiteltaessa tekstejä olisi pystyttävä käsittelemään koneellisesti. Tulevaisuudessa FIN-CLARINin Kielipankin aineistoihin saadaan toivottavasti lisää selkokielistä tekstejä sähköiseen muotoon. Jo olemassa olevien mediatekstien lisäksi tutkimus hyötyisi informoivien sekä kaukokirjallisten tekstien aineistoista. On myös tarpeellista saada mukaan selkotekstin yleiskielinen lähtöteksti, jotta eri kielellisten esiintymien vertailua voidaan tehdä. Tässä tutkielmassa kävi ilmi, että esimerkiksi yleiskielisessä tekstissä C nominien perusmuotoja oli enemmän kuin selkotekstissä A (luku 4.3). Vertailujen mahdollisuus yleis- ja selkokielisten tekstien välillä on olennaisen tärkeää.

5.3 Täsmennyksiä selkokielen mittarin nimitäivutuksen kriteereihin

Esitän tutkielmaani pohjautuen joitain täsmennysehdotuksia selkokielen mittarin nimitäivutuksen kriteereihin. Kriteeri 53 *Tekstissä suositaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa (ihmisenä hän on miellyttävä > hän on miellyttävä ihminen)* viittaa neljään sanaluokkaan. Pohdin, olisiko kriteeristöissä syytä erotella sanaluokat. Tekstien vertailussa tarkastelin substantiiveja erikseen muista nomineista. Perusmuotojen esiintymisessä ei ollut eroja kaikkien nominien

ja substantiivien välillä (vrt. luvut 4.3 ja 4.4). Toisaalta substantiivit ja adjektiivit ovat avoimia luokkia, toisin kuin pronominit ja numeraalit, mikä tekee sanaluokista eri tyyppisiä kielenoppimisen näkökulmasta. Kuitenkin kaikki nominit taipuvat luvussa ja sijassa, jolloin kaikkiin sanaluokkiin liittyy samanlaisia ymmärtämisen haasteita. Tämän perusteella katson, että nomineja ei ole tarpeen eritellä sanaluokittain selkokielen mittarissa.

On todettu, että nominien taivutusmuotojen käyttöä voi tietyissä tilanteissa välttää, mutta ei aina, sillä eri lausetyypit, syntaktiset suhteet ja semanttiset merkitykset vaativat eri sijoja. Myös monikkomuotoja tai adjektiivin vertailumuotoja voidaan säädellä vain rajallisesti. Siksi on olennaista, että kriteerissä on maininta *jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa*. Kun absoluuttista kompleksisuutta voi vähentää vain rajallisesti, kirjoittajan täytyy koko ajan arvioida relatiivista vaikeutta sekä lukijan että tekstikokonaisuuden näkökulmista (vrt. luku 2.3.1). Tässä työssä ei tarkasteltu johtimia tai useiden morfeemien kertymiä. On tärkeää, että mittarissa on yleiskriteeri 52 *Tekstissä ei käytetä rakenteita, joissa on useita erilaisia kielellisiä elementtejä kuten taivutuspäätteitä, johtimia, liitteitä (taloihinikaan, ymmärtääkseni, puolustamiesi)* (vrt. luku 2.3.3).

Koska sijataivutus on keskeinen osa nominitaivutusta, ehdotan, että mittarissa mainitaan kaikki sijamuodot. Ymmärtämisen kannalta olennaista on myös yhden sijan monet päätevariantit sekä syntaktiset tehtävät ja merkitykset. Esimerkiksi genetiivin tehtävistä ja merkityksistä vain osa saattaa olla selkokotekstin lukijalle tuttuja. Esitän kriteeriin 53 seuraavaa tarkennusta.

- *Sijamuodoista suositaan nominatiivin lisäksi genetiiviä, partitiivia ja paikallissijoja niiden tavallisimmissa tehtävissä.*

Tarkennuksessa mainitaan muut suositeltavat sijat ja niiden tavallisimmat tehtävät. *Nominatiivin lisäksi* viittaa kriteerissä 53 mainittuun perusmuodon käyttöön. Genetiivillä, partitiivilla ja paikallissijoilla on keskeisiä tehtäviä, joita ei voida korvata muilla keinoin, ja selkokielen ohjeistus kehottaa suosimaan kyseisiä sijoja (vrt. luku 2.3.3). Kriteeriin 54 *Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten abessiivia, komitatiivia tai instruktiivia* ehdotan seuraavia muutoksia.

- *Essiiviä ja translatiivia pyritään välttämään. Abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia ei käytetä.*

Ehdotan, että samassa kriteerissä mainitaan myös abstraktit paikallissijat essiivi ja translatiivi (vrt. luku 2.3.3). Kaikkien ehdotuksessa mainittujen sijojen käyttöä rajoitetaan selkokielessä, ja näin kriteerin käyttöala olisi laajempi. Kriteeristä voidaan poistaa sana *kuten*. Molemmat ehdotukset voivat viitata sekä nomineihin että verbien infiniittisiin muotoihin. Ehdotusten sanamuoto noudattaa kriteerin 53 muotoa.

Tulosten tarkastelussa esiin nousi selkoteksteissä B ja C muutama taajaan esiintynyt substantiivi, jotka olivat lauseiden subjekteina (tekstissä B *ulkomaalainen* ja *henkilö* ja tekstissä C *työntekijä* ja *työnantaja*). Tämä vaikutti ainakin osaltaan siihen, että näissä teksteissä oli perusmuotoja lähtöteksteihin verrattuna selvästi enemmän kuin tekstissä A (vrt. luku 4.3). Osa perusmuodoista vaikuttaa siis olevan tekstissä usein esiintyviä sanoja, jotka ovat ilmaantuneet selkotekstiin ikään kuin sivutuotteena muiden muutosten myötä. Toiset perusmuodot ovat puolestaan keskeisiä käsitteitä, harvinaisia ja lukijalle todennäköisesti vieraita sanoja tai sellaisia sanoja, joiden perusmuotoa on vaikea tunnistaa taivutusmuodosta. Voidaan ajatella, että selkokielen mittarin kriteerin henki on suosia nimenomaan tällaisten nominien perusmuotoja (vrt. luvut 2.3.3 ja 4.6). Tarkennuksena mittariin voitaisiin lisätä seuraavaa.

- *Taivutusmuotoja vältetään, jos sana arvioidaan lukijalle vieraaksi tai taivutusmuodosta ei voi tunnistaa perusmuotoa.*

Ehdotetun tarkennuksen sisällöt sopisivat myös sanaston kriteereiden lisäyksiksi, sillä sanaston ja rakenteiden kiinteä suhde korostuu (vrt. luku 2.3.3). On myös huomattava, että mikä tahansa perusmuoto saattaa nopeuttaa sanantunnistusta, mikä puolestaan vähentää työmuistin kuormitusta (vrt. luku 2.2.1). Lisäksi lukija ei pysty välttämättä arvioimaan, kuinka olennainen kyseinen sana tai morfeemi on tekstin ymmärtämisen kannalta. Tällöin myös merkitykseltään köyhä liitepartikkeli hidastaa lukemista ja kuormittaa työmuistia turhaan. Tämän vuoksi ehdotan seuraavaa lisäystä.

- *Tekstissä ei ole tarpeettomia possessiivisuffikseja tai liitepartikkeleita.*

Tarkennus tuo esiin sen, että nominien perusmuodon suosimiseen kuuluu myös liitepartikkeleiden ja possessiivisuffiksien välttäminen. Kokonaisuuden kannalta asia ei ole välttämättä suuri, mutta tarkennus ohjaa osaltaan kohti perusmuodon käyttöä.

Selkokielen mittarissa ei toistaiseksi mainita määritteitä tai lausekkeita. Lausekkeiden muuttaminen sivulauseiksi nousi vahvasti esiin tässä tutkielmassa. Selkokielen ohjeistuksessa ja tutkimuksessa substantiivilausekkeen määritteet on tuotu esiin (vrt. luvut 2.3.3 ja 4.4). Määritteisiin viitataan joissain kriteereissä (kriteerit 61 ja 66), mutta ehdotan kahta eksplisiittisempää vaihtoehtoa. Määritteen tai lausekkeen käsitteen selventämiseksi ehdotuksiin voidaan liittää esimerkkejä, kuten moniin muihin morfosyntaktisiin kriteereihin on tehty (vrt. luku 2.3.2).

- *(1) Substantiiveihin ei ole liitetty monimutkaisia määritteitä.*

Ehdotus (1) korostaa sitä, että ymmärtämistä vaikeuttavat määritteet liittyvät substantiiveihin, mutta *monimutkaiset määritteet* voivat olla muitakin kuin kriteerin 61 esiin tuomia infinitiivi- tai partisiippi-rakenteita.

- (2) *Vaikeaselkoisten lausekkeiden sijaan tekstissä on suosittu sivulauseita.*

Ehdotus (2) viittaa kaikkiin lausekkeisiin, jotka saattavat olla lukijalle vaikeaselkoisia. *Vaikeaselkoisuus* saattaa liittyä sanastoon, rakenteisiin tai lausekkeen pituuteen. Molemmissa ehdotuksissa mittarin käyttäjälle jää arvioitavaksi relatiivinen vaikeus, eli se, mikä selkotekstin lukijalle on *monimutkaista* tai *vaikeaselkoista*.

Tämä luku sisälsi yksityiskohtaisia ehdotuksia mittarin kriteeristöön. Tavoitteena on, että mittari kuvaisi selkokielen periaatteita entistäkin täsmällisemmin. Seuraava luku tarkastelee mittaria kokonaisuuksien kautta.

5.4 Selkokielen mittari ja tunnuspiirteet

Olen tarkastellut tutkielmassani nominitaivutuksen kriteereitä, mutta pohtinut samalla koko selkokielen mittaria ja sen tehtäviä (vrt. luku 2.3.2). Koska mittarin tarkoitus on olla tarkka kuvaus ja ohjeistus, sen tulee olla yksityiskohtainen. Mittari on myös työkalu tekstin arviointiin ja selkokielisyyden määrittelyyn, minkä vuoksi sen täytyy olla luotettava ja käyttövarma, ja sen tulee mitata oikeaa asiaa. Arviointityökalun pitäisi olla myös helppo ja kohtuullisen nopea käyttää. Jos selkokielen käyttö saadaan lainsäädäntöön, kuten selkokielen neuvottelukunnan toimenpideohjelman kärkitavoitteena on (vrt. luku 1), selkotekstien määrä lisääntyy huomattavasti nykyisestä. Jotta pystytään varmistamaan se, että kaikki selkokieliset julkaisut noudattavat selkokielen ohjeistusta ja periaatteita, arviointiprosessin pitää silloin olla tehokas. Arvioijalla saattaa olla yksityiskohtaista mittaria käytettäessä kuitenkin varsin suuri työ, vaikka kaikki kriteerit eivät koskekaan kaikkia tekstejä, ja osa kriteereistä liittyy toisiinsa. Tarkasteltuani nominien perusmuotojen suosimista vaikuttaa siltä, että esimerkiksi kyseisen kriteerin toteutumista ei välttämättä voida todentaa muuten kuin laskemalla esiintymät. Tähän viittaavat sekä kirjoittajien vastauksissa esiin tullut epäröinti periaatteen toteutumisesta heidän omista teksteissään sekä oma kokemukseni tutkielmaa tehdessäni. Huomasin, että en pystynyt arvioimaan yksinomaan tekstiä lukemalla, oliko selkotekstissä suosittu perusmuotoja. Perusmuotojen ja joidenkin muiden kielen piirteiden laskemiseen voitaneen hyödyntää tulevaisuudessa jossain määrin kieliteknologiaa, mutta kaikkien kriteereiden tarkasteluun se ei sovellu.

Sekä tekstien vertailussa että kyselyn vastauksissa korostuu se, että asiat ovat toisiinsa kietoutuneita. Sanastoa ja rakenteita ei voida aina erotella toisistaan. Teksti muodostuu lauseista, sanoista ja morfeemeista, mutta yksittäisten elementtien suhde kokonaisuuteen ja tekstin ymmärrettävyyteen nähdessä ei ole yksioikoista, minkä esimerkiksi luettavuuskaavojen kriittinen tarkastelu osoittaa (vrt. luku 2.1.1). Onko mahdollista yhdistää yksityiskohdat laajemmiksi kokonaisuuksiksi, jotka kuvastaisivat

selkokielen tehtävää funktionaalisen kielikäsitteilyksen mukaisesti merkitysten välittäjänä vuorovaikutuksessa? Voitaikinko nähdä selkokielen tunnuspiirteitä, jotka kuvaisivat, mitä osaa selkokieli käyttää kielen merkityspotentiaalista? Esitän seuraavaksi tunnuspiirteet, jotka itse näen mittarin kriteereiden taustalla.

- Hyvän tekstin ominaisuudet
- Lukijan näkökulma
- Sopiva sävy
- Konkretia
- Sopiva määrä informaatiota
- Yleisyys ja tavanomaisuus
- Selittäminen
- Toisto
- Sidosteisuus
- Loogisuus ja johdonmukaisuus lukijan näkökulmasta

Yllä esitettyjen tunnuspiirteiden sisältöjä on tullut esiin selkokielen ohjeistuksessa ja tutkimuksessa, lukemisen tutkimuksessa sekä tämän tutkielman tulosten tarkastelussa. Osa niistä esiintyy myös selkokielen mittarin otsikoinnissa. Olen ryhmitellyt selkokielen mittarin kriteerit kunkin tunnuspiirteen alle (liite 3). Kriteeri 5 *Teksti on kokonaisuutena arvioituna yleiskieltä helpompaa* näyttäytyy minulle selkotehtin yleisarviona, enkä ole sijoittanut sitä mihinkään ryhmään. Osa kriteereistä sopisi kahteen eri ryhmään, kun taas osa voidaan liittää ryhmään vain väljästi toisen kriteerin kautta. Mielestäni kriteerit kuitenkin asettuvat esitettyjen tunnuspiirteiden alle varsin luontevasti.

Esittelen lopuksi lyhyet perustelut tunnuspiirteille. Hyvän tekstin ominaisuuksiin kuuluvat ne kriteerit, jotka koskevat mitä tahansa tekstiä, eivät pelkästään selkotehtistä. Lukijan kannalta mielekäs näkökulma sekä sopiva sävy ovat ratkaisevan tärkeitä koko tekstin onnistumiselle. Konkretia tulee esiin niin aiheen käsittelyyn, sanaston, lukumäärien kuin rakenteidenkin tasolla. Myös sopiva määrä informaatiota koskee monia tasoja: morfeemeja, sanoja, lausekkeita, lauseita, virkkeitä, kappaleita ja koko tekstiä. Informaatiota ei saa olla liikaa, mutta ei myöskään liian vähän. Tavanomaisten, yleisesti käytettyjen ja lukijalle tutuksi arvioitujen sanojen ja kielen rakenteiden käyttö on selkokielelle ominaista. Tyypillistä on myös selittäminen, sillä teksteissä esiintyy aina myös vieraita sanoja, ja ne täytyy selittää. Toisto on selkokielen erityispiirre, joka saattaa osin olla ristiriidassa hyvän yleiskiellisen tekstin ominaisuuksien kanssa. Toistoa voidaan käyttää sanaston, lauserakenteiden ja suurempien tekstikokonaisuuksien tasolla. Sidosteisuus ja tekstin loogisuus tai johdonmukaisuus liittyvät toisiinsa ja ovat myös hyvän tekstin ominaisuuksia. Sekä sidosteisuuden että johdonmukaisuuden tärkeys korostuu selkotehtissä, sillä lukija tarvitsee vahvaa tukea sekä yksityiskohtien että tekstikokonaisuuden ymmärtämisessä. Johdonmukaisuutta on tarkasteltava selkolukijan näkökulmasta, jolloin siihen liittyy erityispiirteitä.

Selkokielen mittari näyttäytyy itselleni edellä esittämieni tunnuspiirteet kautta. Tunnuspiirteitä voisi mahdollisesti hyödyntää tulevaisuudessa arviointityökalun kehittämisessä. Tunnuspiirteisiin perustuva selkokielisyyden arviointi voisi tarjota mahdollisuuden tarkastella selkokielisyyttä kokonaisvaltaisesti, mutta tekstin sisällön, sanaston ja kielen rakenteiden yksityiskohtiin pohjautuen.

6 Lopuksi

Tutkielmaa tehdessäni minulla on ollut mahdollisuus tutustua monenlaisiin keinoihin, joita selkokielen kirjoittajat ovat käyttäneet mukauttaessaan yleiskielisiä tekstejä selkokielelle. Olen saanut kuulla selkokirjoittajien itsensä näkemyksiä ja päässyt osalliseksi tiedosta, jota kirjoittajille on kertynyt kokemuksen kautta. Olen tutustunut yksityiskohtiin, ja pyrkinyt sitomaan niitä siihen, miten kokonaista tekstiä ymmärretään, ja mikä lopulta on selkokielisyyttä.

Tutkimuksen edetessä esiin nousi lukuisia kysymyksiä, joita jouduin tässä työssä sivuuttamaan. Kiinnostava jatkotutkimuskohde ymmärtämisen näkökulmasta olisi selkoteksteissä lausekkeiden sijaan käytetty *jos*-lause ja sen jälkeinen päälause. Rakenne esiintyi selkoteksteissä varsin taajaan, mutta koska on esitetty, että lauseiden päinvastainen järjestys olisi helpommin ymmärrettävissä, asia vaatisi lisäselvitystä. Jatkotutkimuksessa olisikin olennaisinta päästä selvittämään, mitä ja miten selkokielen lukija ymmärtää. Tämän tutkimuksen ydinkysymyksiä luetun ymmärtämisen kannalta on, milloin nominin perusmuoto auttaa lukijaa eniten. Lukijan ymmärtämisen prosessia en tämän opinnäytteen puitteissa pystynyt tutkimaan.

Selkokielen tutkimuksessa tarvitaan eri alojen tutkijoita ja monenlaisia osaajia. Sekä kansainvälinen yhteistyö että eri tutkimusalojen välinen yhteistyö auttavat lisäämään tietämystä ja kehittämään selkokieltä entistä paremmaksi käyttäjälleen. Tärkeänä osana kehitystyössä täytyy olla myös itse käyttäjä, selkokielen lukija. Tämä tutkielma tuo toivottavasti osaltaan joitakin näkökulmia lisää siihen pitkäjänteiseen työhön, jota selkokielen kehittämisessä on Suomessa määrätietoisesti tehty.

Lähteet

- Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet*. 2012. Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf. Haettu 27.3.2020.
- Airaksinen, Ella. 2019. *Puhuttelevaa selkokieltä. Vertaileva tekstianalyysi puhuttelun keinoista ja kohdellaisuudesta selko- ja yleiskielisessä oppaassa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/310535>. Haettu 3.2.2020.
- Alderson, J. Charles. 2000. *Assessing reading*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alderson, J. Charles & Haapakangas, Eeva-Leena & Huhta, Ari & Nieminen, Lea & Ullakonoja, Riikka. 2014. *The diagnosis of reading in a second or foreign language*. New York; London: Routledge.
- Aro, Mikko & Lerkkanen, Marja-Kristiina. 2019. Lukutaidon kehitys ja lukemisvaikeudet. Teoksessa Ahonen, Timo & Aro, Mikko & Aro, Tuija & Lerkkanen, Marja-Kristiina & Siiskonen, Tiina (toim.). *Oppimisen Vaikeudet*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti. 252–289.
- Dahlgren, Sonja. 2019. Selkokieltä S2-oppijalle – kaikille selviä hallinnollisia tekstejä. *Puhe ja kieli*, 39:4. 325–344.
- Bredel, Ursula & Maaß, Christiane. 2016. *Leichte Sprache: Theoretische Grundlagen - Orientierung für die Praxis*. Berlin: Dudenverlag.
- Dörnyei, Zoltán. 2007. *Research methods in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Francis, David J. & Kulesz, Paulina A. & Benoit Julia S. 2018. Extending the Simple View of Reading to account for variation within readers and across texts: the Complete View of Reading (CVRi). *Remedial and Special Education*, Vol. 39(5). 274–288.
- Gough, Philip B. & Tunmer William E. 1986. Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education*, Vol. 7(1). 6–10.
- Grabe, William & Stoller, Fredricka L. 2013. *Teaching and researching reading*. Second edition. London; New York: Routledge.
- Guidelines for easy-to-read materials*. 2010. International Federation of Library Association Institutions IFLA Professional Reports, No. 120.
- Halliday, M. A. K. 1973. The functional basis of language. Teoksessa Halliday, M. A. K., toimittanut Webster, Jonathan J. 2003. *On language and linguistics*. New York: Continuum. 298–322.
- Halliday, M.A.K. 1972. Towards a sociological semantics. Teoksessa Halliday, M. A. K., toimittanut Webster, Jonathan J. 2003. *On language and linguistics*. New York: Continuum. 323–354.
- Hoover, Wesley A. & Gough Philip B. 1990. The Simple View of Reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal* 2. 127-160.
- Hoover, Wesley A. & Tunmer, William E. 2018. The Simple View of Reading: three assessments of its adequacy. *Remedial and Special Education* 2018, Vol. 39(5). 304–312.
- Hyppönen, Annikki. 2018. *Selkokielineen kielimuoto suomi toisena kielenä -oppikirjassa*. Soveltavan kielitieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

- <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/59549/URN%3ANBN%3Afi%3Aaju-201809184150.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Haettu 3.2.2020.
- Hyönä, Jukka. 2015. Are polymorphemic words processed differently from other words during reading? Teoksessa Pollatsek, Alexander & Treiman, Rebecca (toim.). *The Oxford Handbook of Reading*. Oxford Handbooks Online. Oxford: Oxford University Press.
- Juusola, Markku. 2019. *Selkokielen tarvearvio 2019*. Helsinki: Selkokeskus. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf>. Haettu 21.4.2020.
- Juusola, Markku. 2016. *Selkösanomien lukijakysely 2016*. Selkokeskus. https://selkokeskus.fi/wordpress/wp-content/uploads/2017/08/Selkösanomien_lukijakysely_2016.pdf. Haettu 9.4.2020.
- Kananen, Laura & Tuisku, Sara. 2014. *Tietoa antavan tekstin ymmärrettävyys aikuisten alkeistason S2-oppijoiden näkökulmasta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/43658/URN%3aNBN%3afi%3aju-201406091969.pdf?sequence=1>. Haettu 3.2.2020.
- Klaara-verkosto*. <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/etusivu/>. Haettu 25.3.2020.
- Klaara 2019*. Selkokielen ensimmäinen kansainvälinen konferenssi. Helsinki. <https://www.helsinki.fi/en/conferences/klaara-2019-conference-on-easy-to-read-language-research>. Haettu 9.4.2020.
- Klaara 2020*. Selkokielen toinen kansainvälinen konferenssi. Olten, Sveitsi. <http://www.klaara.ch/>. Haettu 9.4.2020.
- Kulkki-Nieminen, Auli. 2010. *Selkoistettu uutinen: lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis: 963. Tampere: Tampere University Press. Väitöskirja.
- Kulkki-Nieminen, Auli & Leskelä, Leela. 2015. *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Opik.
- Kulkki-Nieminen, Auli & Leskelä, Leela. 2012. Selkoistaminen ja tekstilajit. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Voutilainen, Eero & Lauerma, Petri & Tiililä, Ulla & Lounela, Mikko (toim.). *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Kotimaisten kielten keskus: Helsinki. 545–574.
- Kuusisto, Annika. 2012. *Narratiivisuus ja referointi selkokielisissä tietokirjoissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/79001/graduKuusisto2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Haettu 3.2.2020.
- KvantiMOTV*. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/mittaaminen/luotettavuus.html>. Haettu 3.4.2020.
- Laine, Aino. 2014. *Selkoa säädöskielestä. Suomen vammaispoliittisen ohjelman ja selkoversion lingvistinen analyysi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/135223/selkoasa.pdf>. Haettu 3.2.2020.
- Lerkkanen, Marja-Kristiina & Torppa, Minna. 2019. Luetun ymmärtämisen vaikeudet. Teoksessa Ahonen, Timo & Aro, Mikko & Aro, Tuija & Lerkkanen, Marja-Kristiina & Siiskonen, Tiina (toim.). *Oppimisen Vaikeudet*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti. 290–303.
- Leskelä, Leela. 2019a. *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Opik.

- Leskelä, Leealaura. 2019b. Helppoa vai vaativampaa selkokieltä – selkokielen mittaaminen ja vaikeustasot. *Puhe ja kieli*, 39:4. 367–393.
- Leskelä, Leealaura. 2014. Kansainvälistä tietoa. Julkaisussa *Selkokielen arvio 2014*. Helsinki: Selkokeskus.
- Leskelä, Leealaura & Kulkki-Nieminen, Auli. 2015. *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Hansaprint.
- Leskelä, Leealaura & Virtanen, Hannu. 2006. *Toisin sanoen – selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto.
- LukiMat.fi*. http://www.lukimat.fi/lukeminen/tietopalvelu/lukutaito-kehitty/yymmartamisen-kehittyminen/copy_of_yymmartamisen-kehittyminen. Haettu 16.3.2020.
- Miestamo, Matti. 2008. Grammatical complexity in a cross-linguistic perspective. Teoksessa Miestamo, Matti & Sinnemäki, Kaius & Karlsson, Fred (toim.). *Language complexity: Typology, contact, change*. Amsterdam: Benjamins. 23–41.
- Numminen, Heli. 2006. Muisti ja lukeminen. Teoksessa Leskelä, Leealaura & Virtanen, Hannu (toim.). *Toisin sanoen – selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto. 32–36.
- Pathways*. <https://easy-to-read.eu/>. Haettu 9.1.2020.
- Pekkala, Seija. 2006. Katsaus Alzheimerin tautiin liittyvistä kielellisistä vaikeuksista. *Puhe ja kieli*, 26:3. 141–155.
- Perea, Manuel. 2015. Neighborhood effects in visual word recognition and reading. Teoksessa Pollatsek, Alexander & Treiman, Rebecca (toim.). *The Oxford Handbook of Reading*. Oxford Handbooks Online. Oxford: Oxford University Press.
- Purpura, James. E. 2004. *Assessing grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rajala, Pertti & Virtanen, Hannu. 1986. *Selkokieli: Miten sanoma perille?* Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Sainio, Ari. 2000. *Teksti, joka rakastaa lukijaansa: Kirjoituksia selkokielestä*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Selkokeskus*. <https://selkokeskus.fi/>. Haettu 3.4.2020.
- Selkokielen mittari*. https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMIT-TARI_2018_11.10.18.pdf. Haettu 14.4.2020.
- Selkokielen toimenpideohjelma 2019*. Helsinki: Selkokeskus. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Selkokielen-toimenpideohjelma-2019.pdf>. Haettu 21.4.2020.
- Shore, Susanna. 2012a. Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Lauerma, Petri & Lounela, Mikko & Tiililä, Ulla & Voutilainen, Eero (toim.). *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus. 131–157.
- Shore, Susanna. 2012b. Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Lauerma, Petri & Lounela, Mikko & Tiililä, Ulla & Voutilainen, Eero (toim.). *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus. 158–185.
- SUKIMO*. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen suomen kielen moduulirungot. 2013. <https://helao.fi/wp-content/uploads/2018/04/SUKIMO-suomen-kielen-moduulit.pdf>. Haettu 27.3.2020.

- Tietoa kaikille. Helppolukuinen ja ymmärrettävä teksti – yleiseurooppalainen standardi.* https://easy-to-read.eu/wp-content/uploads/2014/12/FI_Information_for_all.pdf. Haettu 9.1.2020.
- Uotila, Eliisa. 2019. Selko Suomessa – selkokielen kehitys ja sovelluksia. *Puhe ja kieli*, 39:4. 307–324.
- Uotila, Eliisa. 2012. *Selkokieltä esitteillä – ja yleiskielisten esitteiden tekstuaalinen analyysi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201302201860>. Haettu 3.2.2020.
- Vainio, Seppo & Pajunen, Anneli & Hyönä, Jukka. 2016. Processing modifier–head agreement in L1 and L2 Finnish: an eye-tracking study. *Second Language Research*, 32(1). 3–24.
- Vanhatalo, Ulla & Lindholm, Camilla. 2019. Johdanto. *Puhe ja kieli*, 39:4. 305–306.
- Vanhatalo, Ulla & Vehkalahti, Kimmo. (painossa). Kysely. Teoksessa Luodonpää-Manni, Milla & Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta & Miestamo, Matti & Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius. (toim.). *Kielentutkimuksen menetelmiä 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wiio, Osmo A. 1973. *Viestinnän perusteet*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Vinni, Irja & Sainio, Ari. 2000. Selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen kehitysvammaisilla. Teoksessa *Teksti, joka rakastaa lukijaansa: Kirjoituksia selkokielestä*. Helsinki: BTJ Kirjasto-palvelu. 66–75.
- Vinni, Irja 1998. *Tekstistä selkoa, kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen*. Joensuu: Joensuun yliopisto. Väitöskirja.
- Virtanen, Hannu. 2009. *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN: ISBN:978-952-5446-35-7. Haettu 15.4.2020.
- Voutilainen, Eero. 2012. Kielioppi. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Lauerma, Petri & Lounela, Mikko & Tiirilä, Ulla & Voutilainen, Eero (toim.). *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus. 55–58.
- Voutilainen, Eero. 2012. Rekisteri. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Lauerma, Petri & Lounela, Mikko & Tiirilä, Ulla & Voutilainen, Eero (toim.). *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus. 70–76.

Liitteet

Selkokielen mittarin kriteerit pl. tekstin visuaalisuus -osio (11.10.2018)

Liite 1

Mittari kokonaisuudessaan saatavilla: https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf

TEKSTI KOKONAISUUTENA

Yleiskriteerit 1. Teksti noudattaa yleiskielen oikeinkirjoitussuosituksia. 2. Tekstissä ei ole asiavirheitä. 3. Tekstin sisältö vastaa otsikkoa. 4. Tekstin ajateltu lukija on selkokieltä tarvitseva henkilö. 5. Teksti on kokonaisuutena arvioituna yleiskieltä helpompaa. **Aiheen valinta ja sen käsittely** 6. Tekstin aihe on sellainen, että sitä voi pitää kohderyhmälle mielekkäänä. 7. Aihetta käsitellään lukijan kannalta mielekkästä näkökulmasta. 8. Aihetta käsitellään konkreettisella, havainnollisella tavalla, esimerkiksi kiinnittämällä asia aikaan ja paikkaan tai muuten konkretisoimalla. 9. Jos aihe on abstrakti, siitä on annettu konkreettisia esimerkkejä. 10. Aihetta käsitellään pääosin konkreettisten toimijoiden, olentojen, esineiden tms. kautta (suomalaiset, opettaja, karhu, puu, järvi, kirja, moottori). 11. Toimijoina on vain vähän abstrakteja substantiiveja, kuten esimerkiksi käsitteitä tai tekstejä (suunnitelma, asiakaslähtöisyys, avoimuus). **Informaation määrä** 12. Tekstissä on sopiva määrä informaatiota (ei liikaa). 13. Tekstistä ei puutu olennaista informaatiota. 14. Tekstissä on ennakoitu, millaista tietoa ja kuinka paljon lukija tarvitsee aiheesta. 15. Teksti ei ole liian tiivistä, yhteen lauseeseen ei ole tiivistetty liikaa asiaa. **Tekstin sävy ja vuorovaikutus lukijan kanssa** 16. Tekstin sävy on sen tavoitteiden kannalta sopiva. 17. Tekstin sävy ilmaisee, että kirjoittaja suhtautuu lukijaan arvostavasti. 18. Tekstin sävy ei ole liian opettavainen eikä lukijaa aliarvioiva. 19. Tekstin sävy ottaa huomioon lukijan iän (lapsi, nuori, aikuinen, vanhus). **Tekstin jäsentely** 20. Teksti etenee johdonmukaisesti. 21. Teksti on jaettu sopivankokoisiin kokonaisuuksiin (esimerkiksi alaotsikoilla). 22. Teksti on jaettu pituudeltaan sopivankokoisiin kappaleisiin. 23. Kappaleet liittyvät toisiinsa luonteavalla tavalla, tekstinsisäinen sidosteisuus on hyvä. Lukija pystyy vaivatta havaitsemaan tekstin • syy–seuraussuhteet (koska, siksi että, tästä syystä jne.) • ajallisesti peräkkäiset asiat (kun, sen jälkeen, sitten jne.) • ehdollisesti toisistaan riippuvaiset asiat (jos–niin, kuitenkin, toisaalta jne.). 24. Tekstin rakenne auttaa kiinnittämään huomiota olennaiseen esimerkiksi seuraavilla keinoilla: • sisällysluettelo pääotsikkotasolla • lausemuotoiset otsikot • metatekstit ja aloitusvirkkeet • kokonaisuuden kokoavat tieto- tai kysymyslaatikot, nostot • kuvat ja kuvatekstit. 25. Tekstin pääviestin kannalta olennaisin informaatio on tekstin alussa. 26. Tekstissä ei ole sisällöllisiä aukkoja (lukija saa joka kohdassa tekstin ymmärtämisen kannalta riittävän informaation). 27. Tekstissä ei ole epäselviä intertekstuaalisia viitteitä (teksti selittää itse itsensä eikä nojaa liikaa lukijan maailmantietoon tai muiden tekstien tuntemukseen). 28. Tekstissä ei ole luetun ymmärtämistä rasittavia viittauksia toisiin kohtiin tekstiä (ensin mainittu, sivulla 3 todettuun viitaten). 29. Aikamuotojen käyttö tekstissä on johdonmukaista, eikä eri aikamuotoja ole liikaa; lukijan on helppo hahmottaa tekstin aikatasot. **Tekstilajikriteerit** 30. Teksti noudattaa edustamansa tekstilajin kriteerejä (informoivat tekstit, kaunokirjalliset tekstit, mediatekstit). 31. Otsikko auttaa hahmottamaan, mistä tekstilajista on kyse. 32. Tekstilajipiirteitä on korostettu siten, että lukijan ei tarvitse arvailla tekstilajia.

SANAT

Yleiskriteerit 33. Tekstissä käytetään yleistä ja kohderyhmälle tutuksi arvioitua sanastoa. 34. Suositetaan lyhyitä sanoja (yhdyssanan sijasta on mahdollisuuksien mukaan käytetty kahta erillistä sanaa, esimerkiksi muutoksenhakuohje > ohje muutoksenhakuun). 35. Vältetään vierassanoja (reklamoida > tehdä valitus, foorumi > paikka, näyttämö, areena, show > esitys), jos niille on yleinen kotoperäinen vastine. 36. Suositetaan konkreettisia sanoja; jos tekstissä on näennäisesti konkreettisia sanoja, jotka todellisuudessa tarkoittavat abstrakteja asioita, ne selitetään (tiekartta merkityksessä 'suunnitelma', palveluseteli merkityksessä 'viranomaispäätös'). **Sanojen selittäminen** 37. Selitetään ymmärrettävällä tavalla sanat, jotka voidaan olettaa kohderyhmälle vieraaksi. Selitys on siinä kohdassa, missä sanat esiintyvät ensimmäistä kertaa. 38. Tekstissä ei selitetä sanoja, jotka voidaan olettaa lukijalle tutuksi (veri, tuo punainen neste). 39. Sanat selitetään luonteavalla tavalla, joka ei vaikuta osoittelevalta. 40. Tekstissä ei ole liikaa erikoiskielisiä sanoja; erikoiskielisistä käsitteistä on valittu olennaiset ja ne on selitetty hyvin. **Sanojen toisto ja niihin viittaaminen** 41. Toistoa käytetään siten, että se lisää tekstin

ymmärrettävyyttä. 42. Pitkissä yhdyssanoissa on hyödynnetty osittaistoista ensimmäisen jälkeen (maa- ja metsätalousministeriö > ministeriö). 43. Synonyymien käyttö on johdonmukaista ja luontevaa. 44. Synonyymejä käytetään maltillisesti (sama asiaan ei viitata liian monella eri tavalla). **Kuvallinen kieli** 45. Tekstissä käytetään tuttuja ja yleisiä kielikuvia, joita on vaikea korvata muilla sanoilla (tien pää, alentaa, sähkövirta). 46. Kielikuvia käytetään maltillisesti. 47. Tekstissä ei käytetä kielikuvia, joiden ymmärtäminen vaatii luovaa päättelyä (tappioputki, ilolintu, aivovuoto). **Luvut ja lyhenteet** 48. Tekstissä ei ole paljon isoja lukuja. 49. Luvut, lukumäärät, mittayksiköt ja lukujen väliset suhteet on esitetty havainnollisella ja konkreettisella tavalla, lukuja on likimääräistetty. 50. Tekstissä ei käytetä lyhenteitä (pois lukien vakiintuneet lyhenteet, jotka tunnustetaan paremmin lyhenteinä kuin aukikirjoitettuna, esimerkiksi Kela).

KIELEN RAKENTEET

Yleiskriteerit 51. Tekstissä käytetään helposti hahmottuvia ja yleisiä kielen rakenteita (esim. indikatiivia, persoonamuotoista verbiä, preesensia ja imperfektia). 52. Tekstissä ei käytetä rakenteita, joissa on useita erilaisia kielellisiä elementtejä kuten taivutuspäätteitä, johtimia, liitteitä (taloihinikaan, ymmärtääkseni, puolustamiesi). **Sanojen taivutus ja johtaminen** 53. Tekstissä suositaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa (ihmisenä hän on miellyttävä > hän on miellyttävä ihminen). 54. Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten • abessiivia (taloitta, huomiotta, tauotta) • komitatiivia (punaisine, kaikkine sukulaisineen, salaisine toiveineen) • instruktiivia (vähin vaivoin, pahoin ajatuksin). 55. Tekstin verbit ovat pääosin preesensissä (sanot) ja imperfektissä (sanoit); liittomuotoja (olet sanonut, olit sanonut) vältetään. 56. Verbin moduksista käytetään enimmäkseen indikatiivia (teen, puhumme) ja imperatiivin 2. persoonaa (tee, puhukaa). 57. Konditionaalia (tekisin, sanoisitte) on käytetty vain tavallisissa ehtolauseissa (Tekisin, jos voisin). 58. Tekstissä ei käytetä harvinaisia verbimuotoja, kuten • potentiaalia (tehnee, tietänemme) • vanhahtavia 3. persoonan imperatiivimuotoja (tehköön, tietäkööt, ollos, kuullos). 59. Tekstissä ei ole tarpeettomia kieltoimuotoja (Älä unohda sammuttaa kynttilää) eikä kaksoiskieltoilauseita (Älä jätä tekemättä). 60. Yhteen kuuluvat sanat, kuten verbiliitot ja verbien rektion mukaiset ilmaukset, esitetään peräkkäin tai mahdollisimman lähellä (Päätös vaikuttaa myönteisellä tavalla talouteen > Päätös vaikuttaa talouteen myönteisellä tavalla). 61. Tekstissä ei käytetä vaikeita infinitiivi- ja partisiippirakenteita (Ponnistelematta ei voi menestyä; Kaikkien rakastama laulaja; Maasta lähteneet henkilöt; Olimme lähtemäisillämme). 62. Pronominiviittaukset eivät jää epämääräisiksi tai liian kauas viittauskohteestaan. 63. Sanajohdoksissa suositaan yleisiä johdostyyppisiä, joilla muodostetaan usein esiintyviä sanoja (sairaa-la, siivoo-ja, aurinko-inen, heilu-ttaa). **Lause- ja virkerakenteet** 64. Tekstissä ei käytetä lauseenvastikkeita (Luin viestisi matkalla ollessani. He nukkuivat valvottuaan koko yön. Kysyimme saadaksemme vastauksen. Katsoin häntä huokaisten). 65. Tekstissä suositaan lauseita, jotka rakentuvat persoonamuotoisen verbin varaan (Varasin matkalipun. Asiakkaat tulivat sisään kauppaan). 66. Tekstissä ei ole ilmauksia, jotka ovat substantiiviyllisiä (ns. substantiivivauti) (Suoritetaan projektin toteuttaminen. Projektin toteutuksen suunnittelu aikataulutetaan). 67. Tekstissä käytetään passiivia vain silloin, kun tekijä ei ole tiedossa tai on yhdentekevä (Talo on rakennettu 1920-luvulla). 68. Lauseet ovat lyhyitä, ja predikaatti sijaitsee pääosin lauseen alkupuolella. 69. Yhdessä lauseessa ilmaistaan vain yksi tärkeä asia. 70. Luetelmat ovat lyhyitä; luotelman johtolause on lausemuotoinen. 71. Virkkeet ovat pääosin lyhyitä. 72. Virkerakenteet ovat yksinkertaisia; jos virkkeessä on enemmän kuin yksi sivulause, sen rakenne on laskeva (Soitin sinulle, kun sain tietää, että olit sairas. Hän uskoi, että kaikki menee hyvin, kun hän palaa kotiin). 73. Suositaan suoraa sanajärjestystä. Käänteistä sanajärjestystä käytetään vain silloin, jos lauseen tai virkkeen temaattinen rakenne niin vaatii tai teksti muuten muuttuu monotoniseksi. 74. Lauseessa ja virkkeessä ilmaistaan yleensä tuttu asia ensin ja uusi sen jälkeen. 75. Tekstissä ei käytetä kiilalauseita (Tämä hämmäntävä tieto, jonka kerroit meille, ei saa levitä ulkopuolisille). 76. Kahden lauseen virkkeissä pääauseella on pääosin vain yksi sivulause. 77. Tekstissä ei ole rinnasteisia sivulauseita samassa virkkeessä (Täytä anomus, joka löytyy verkkosivuiltamme ja jolla voit hakea tukea). 78. Lauseet ja virkkeet on sidottu toisiinsa tavalla, joka tekee kirjoittajan päättelyketjun näkyväksi (Poliisi kirjoittaa sakon, jos kuljettaja ajaa ylinopeutta vs. Poliisi kirjoittaa sakon. Kuljettaja ajaa ylinopeutta). 79. Virkkeessä on käytetty yleisiä suhteuttavia sanoja, jotka lisäävät sidosteisuutta (esim. kuitenkin, siksi, mutta). 80. Virkkeissä ei käytetä kaksoiskieltoja (Et saa kurssimerkintää, jos et palauta tehtävää).

Kysely selkokielen asiantuntijoille**Liite 2**

Hei selkokielen asiantuntijat!

Olen kirjoittamassa gradua selkokielen mittarin kielen rakenteet -osiosta. Esittelin työtäni asiantuntijoiden joulutapaamisessa.

Olen kiinnostunut erityisesti kriteeristä 53: ”Tekstissä suositetaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa”. Olen tarkastellut muutamaa tekstiä nähdäkseni, onko periaate toteutunut niissä. Näyttäisi siltä, että kyllä on.

Minua kiinnostaa teidän näkemyksenne siitä, miten selkokieliseen tekstiin saadaan perusmuotoja. Olen iloinen, jos ennätätte vastata tähän kyselyyn. Vastaukset tulevat minulle nimettöminä ja käytän tietoja vain gradussani.

Kiitos ajastanne ja ajatuksistanne!

Ystävällisin terveisin

Seija Mikkonen
Helsingin yliopisto
seija.mikkonen@helsinki.fi

1. Kuinka kauan olet laatinut selkokielisiä tekstejä?

alle 1 vuoden

1 - 5 vuotta

yli 5 vuotta

2. Mitä tekstejä olet kirjoittanut selkokielellä tai mukauttanut selkokielelle?

Mediatekstejä

Informoivia tekstejä

Kaunokirjallisuutta

3. Millaista lukijaa ajattelet, kun kirjoitat selkotekstiä? (kuvitteellinen tai tiedossa oleva lukijakunta)

4. Mitä kielen rakenteisiin liittyviä selkokielen periaatteita pidät tärkeimpinä?

5. Kun kirjoitat selkokielistä tekstiä, kuinka paljon kiinnität huomiota nominien perusmuotoihin?

Mitä keinoja käytät, jos haluat saada tekstiisi perusmuodon?

6. Heräsikö muita ajatuksia? Sana on vapaa. - Suuret kiitokset!

Selkokielen mittari ja tunnuspiirteet (luku 5.4, ehdotus)

Liite 3

➤ Hyvän tekstin ominaisuudet

1. Teksti noudattaa yleiskielen oikeinkirjoitussuosituksia. 2. Tekstissä ei ole asiavirheitä. 3. Tekstin sisältö vastaa otsikkoa. 30. Teksti noudattaa edustamansa tekstilajin kriteerejä (informoivat tekstit, kaunokirjalliset tekstit, mediatekstit).

➤ Lukijan näkökulma

4. Tekstin ajateltu lukija on selkokieltä tarvitseva henkilö. 6. Tekstin aihe on sellainen, että sitä voi pitää kohderyhmälle mielekkäänä. 7. Aihetta käsitellään lukijan kannalta mielekkästä näkökulmasta.

➤ Sopiva sävy

16. Tekstin sävy on sen tavoitteiden kannalta sopiva. 17. Tekstin sävy ilmaisee, että kirjoittaja suhtautuu lukijaan arvostavasti. 18. Tekstin sävy ei ole liian opettavainen eikä lukijaa aliarvioiva. 19. Tekstin sävy ottaa huomioon lukijan iän (lapsi, nuori, aikuinen, vanhus).

➤ Konkretia

8. Aihetta käsitellään konkreettisella, havainnollisella tavalla, esimerkiksi kiinnittämällä asia aikaan ja paikkaan tai muuten konkretisoimalla. 9. Jos aihe on abstrakti, siitä on annettu konkreettisia esimerkkejä. 10. Aihetta käsitellään pääosin konkreettisten toimijoiden, olentojen, esineiden tms. kautta (suomalaiset, opettaja, karhu, puu, järvi, kirja, moottori). 11. Toimijoina on vain vähän abstrakteja substantiiveja, kuten esimerkiksi käsitteitä tai tekstejä (suunnitelma, asiakaslähtöisyys, avoimuus). 36. Suositetaan konkreettisia sanoja; jos tekstissä on näennäisesti konkreettisia sanoja, jotka todellisuudessa tarkoittavat abstrakteja asioita, ne selitetään (tiekartta merkityksessä 'suunnitelma', palveluseteli merkityksessä 'viranomaispäätös'). 49. Luvut, lukumäärät, mittayksiköt ja lukujen väliset suhteet on esitetty havainnollisella ja konkreettisella tavalla, lukuja on likimääräistetty. 65. Tekstissä suositetaan lauseita, jotka rakentuvat persoonamuotoisen verbin varaan (Varasin matkalipun. Asiakkaat tulivat sisään kauppaan). 66. Tekstissä ei ole ilmauksia, jotka ovat substantiiviyylisiä (ns. substantiivivauti) (Suoritetaan projektin toteuttaminen. Projektin toteutuksen suunnittelu aikataulutetaan). 67. Tekstissä käytetään passiivia vain silloin, kun tekijä ei ole tiedossa tai on yhdentekevä (Talo on rakennettu 1920-luvulla).

➤ Sopiva informaation määrä

12. Tekstissä on sopiva määrä informaatiota (ei liikaa). 13. Tekstistä ei puutu olennaista informaatiota. 14. Tekstissä on ennakoitu, millaista tietoa ja kuinka paljon lukija tarvitsee aiheesta. 15. Teksti ei ole liian tiivistä, yhteen lauseeseen ei ole tiivistetty liikaa asiaa. 21. Teksti on jaettu sopivankokoisiin kokonaisuuksiin (esimerkiksi alaotsikoilla). 22. Teksti on jaettu pituudeltaan sopivankokoisiin kappaleisiin. 26. Tekstissä ei ole sisällöllisiä aukkoja (lukija saa joka kohdassa tekstin ymmärtämisen kannalta riittävän informaation). 34. Suositetaan lyhyitä sanoja (yhdyssanan sijasta on mahdollisuuksien mukaan käytetty kahta erillistä sanaa, esimerkiksi muutoksenhakuohje > ohje muutoksenhakuun). 48. Tekstissä ei ole paljon isoja lukuja. 52. Tekstissä ei käytetä rakenteita, joissa on useita erilaisia kielellisiä elementtejä kuten taivutuspäätteitä, johtimia, liitteitä (taloihinikaan, ymmärtääkseni, puolustamiesi). 64. Tekstissä ei käytetä lauseenvastikkeita (Luin viestisi matkalla ollessani. He nukkuivat valvottuaan koko yö. Kysyimme sadaksemme vastauksen. Katsoin häntä huokaisten). 68. Lauseet ovat lyhyitä, ja predikaatti sijaitsee pääosin lauseen alkupuolella. 69. Yhdessä lauseessa ilmaistaan vain yksi tärkeä asia. 70. Luetelmat ovat lyhyitä; luetelman johtolause on lausemuotoinen. 71. Virkkeet ovat pääosin lyhyitä. 76. Kahden lauseen virkkeissä päälauseella on pääosin vain yksi sivulause. 77. Tekstissä ei ole rinnasteisia

sivulauseita samassa virkkeessä (Täytä anomus, joka löytyy verkkosivuiltamme ja jolla voit hakea tukea). 80. Virkkeissä ei käytetä kaksoiskieltoja (Et saa kurssimerkintää, jos et palauta tehtävää).

➤ Yleisyys ja tavanomaisuus

33. Tekstissä käytetään yleistä ja kohderyhmälle tutuksi arvioitua sanastoa. 35. Vältetään vierassanoja (reklamoida > tehdä valitus, foorumi > paikka, näyttämö, areena, show > esitys), jos niille on yleinen kotoperäinen vastine. 45. Tekstissä käytetään tuttuja ja yleisiä kielikuvia, joita on vaikea korvata muilla sanoilla (tien pää, alentaa, sähkövirta). 46. Kielikuvia käytetään maltillisesti. 47. Tekstissä ei käytetä kielikuvia, joiden ymmärtäminen vaatii luovaa päättelyä (tappioputki, ilolintu, aivovuoto). 50. Tekstissä ei käytetä lyhenteitä (pois lukien vakiintuneet lyhenteet, jotka tunnustetaan paremmin lyhenteinä kuin aukikirjoitettuna, esimerkiksi Kela). 51. Tekstissä käytetään helposti hahmottuvia ja yleisiä kielen rakenteita (esim. indikatiivia, persoonamuotoista verbiä, preesensia ja imperfektiä). 53. Tekstissä suositetaan nominien perusmuotoja, jos se on lauseyhteydessä mahdollista ja luontevaa (ihmisenä hän on miellyttävä > hän on miellyttävä ihminen). 54. Tekstissä ei ole harvinaisia sijamuotoja kuten • abessiivia (taloitta, huomiotta, tauotta) • komitatiivia (punaisine, kaikkine sukulaisineen, salaisine toiveineen) • instruktiivia (vähin vaivoin, pahoin ajatuksin). 55. Tekstin verbit ovat pääosin preesensissä (sanot) ja imperfektissä (sanoit); liittomuotoja (olet sanonut, olit sanonut) vältetään. 56. Verbin moduksista käytetään enimmäkseen indikatiivia (teen, puhumme) ja imperatiivin 2. persoonaa (tee, puhukaa). 57. Konditionaalia (tekisin, sanoisitte) on käytetty vain tavallisissa ehtolauseissa (Tekisin, jos voisin). 58. Tekstissä ei käytetä harvinaisia verbimoduksia, kuten • potentiaalia (tehnee, tietänemme) • vanhahavia 3. persoonan imperatiivimuotoja (tehköön, tietäkööt, ollos, kuullos). 61. Tekstissä ei käytetä vaikeita infinitiivi- ja partisiippirakenteita (Ponnistelematta ei voi menestyä; Kaikkien rakastama laulaja; Maasta lähteneet henkilöt; Olimme lähtemäisillämme). 63. Sanajohdoksissa suositetaan yleisiä johdos-tyyppejä, joilla muodostetaan usein esiintyviä sanoja (sairaa-la, siivoo-ja, aurinko-inen, heilu-ttaa). 73. Suositetaan suoraa sanajärjestystä. Käänteistä sanajärjestystä käytetään vain silloin, jos lauseen tai virkkeen temaattinen rakenne niin vaatii tai teksti muuten muuttuu monotoniseksi.

➤ Selittäminen

37. Selitetään ymmärrettävällä tavalla sanat, jotka voidaan olettaa kohderyhmälle vieraaksi. Selitys on siinä kohdassa, missä sanat esiintyvät ensimmäistä kertaa. 38. Tekstissä ei selitetä sanoja, jotka voidaan olettaa lukijalle tutuksi (veri, tuo punainen neste). 39. Sanat selitetään luontevalla tavalla, joka ei vaikuta osoittelevalla. 40. Tekstissä ei ole liikaa erikoiskielisiä sanoja; erikoiskielisistä käsitteistä on valittu olennaiset ja ne on selitetty hyvin.

➤ Toisto

41. Toistoa käytetään siten, että se lisää tekstin ymmärrettävyyttä. 42. Pitkissä yhdyssanoissa on hyödynnetty osittaistoistoa ensimmäinnan jälkeen (maa- ja metsätalousministeriö > ministeriö). 43. Synonyymien käyttö on johdonmukaista ja luontevaa. 44. Synonyymejä käytetään maltillisesti (samaa asiaan ei viitata liian monella eri tavalla).

➤ Sidosteisuus

23. Kappaleet liittyvät toisiinsa luontevalla tavalla, tekstinsisäinen sidosteisuus on hyvä. Lukija pystyy vaivatta havaitsemaan tekstin • syy-seuraussuhteet (koska, siksi että, tästä syystä jne.) • ajallisesti peräkkäiset asiat (kun, sen jälkeen, sitten jne.) • ehdollisesti toisistaan riippuvaliset asiat (jos–niin, kuitenkin, toisaalta jne.). 78. Lauseet ja virkkeet on sidottu toisiinsa tavalla, joka tekee kirjoittajan päätteilyketjun näkyväksi (Poliisi kirjoittaa sakon, jos kuljettaja ajaa ylinopeutta vs. Poliisi kirjoittaa sakon. Kuljettaja ajaa ylinopeutta). 79. Virkkeessä on käytetty yleisiä suhteuttavia sanoja, jotka lisäävät sidosteisuutta (esim. kuitenkin, siksi, mutta).

➤ **Loogisuus ja johdonmukaisuus lukijan näkökulmasta**

20. Teksti etenee johdonmukaisesti 24. Tekstin rakenne auttaa kiinnittämään huomiota olennaiseen esimerkiksi seuraavilla keinoilla: • sisällysluettelo pääotsikkotasolla • lausemuotoiset otsikot • meta-tekstit ja aloitusvirkkeet • kokonaisuuden kokoavat tieto- tai kysymyslaatikot, nostot • kuvat ja kuvatekstit. 25. Tekstin pääviestin kannalta olennaisin informaatio on tekstin alussa. 27. Tekstissä ei ole epäselviä intertekstuaalisia viitteitä (teksti selittää itse itsensä eikä nojaa liikaa lukijan maailmantietoon tai muiden tekstien tuntemukseen). 28. Tekstissä ei ole luetun ymmärtämistä rasittavia viittauksia toisiin kohtiin tekstiä (ensin mainittu, sivulla 3 todettuun viitaten). 29. Aikamuotojen käyttö tekstissä on johdonmukaista, eikä eri aikamuotoja ole liikaa; lukijan on helppo hahmottaa tekstin aikatasot. 31. Otsikko auttaa hahmottamaan, mistä tekstilajista on kyse. 32. Tekstilajipiirteitä on korostettu siten, että lukijan ei tarvitse arvailla tekstilajia. 59. Tekstissä ei ole tarpeettomia kieltomuotoja (Älä unohda sammuttaa kynttilää) eikä kaksoiskieltolauseita (Älä jätä tekemättä). 60. Yhteen kuuluvat sanat, kuten verbiliitot ja verbien rektion mukaiset ilmaukset, esitetään peräkkäin tai mahdollisimman lähekkäin (Päätös vaikuttaa myönteisellä tavalla talouteen > Päätös vaikuttaa talouteen myönteisellä tavalla). 62. Pronominiviittaukset eivät jää epämääräisiksi tai liian kauas viittauskohteestaan. 72. Virkerakenteet ovat yksinkertaisia; jos virkkeessä on enemmän kuin yksi sivulause, sen rakenne on laskeva (Soitin sinulle, kun sain tietää, että olit sairas. Hän uskoi, että kaikki menee hyvin, kun hän palaa kotiin). 74. Lauseessa ja virkkeessä ilmaistaan yleensä tuttu asia ensin ja uusi sen jälkeen. 75. Tekstissä ei käytetä kiilalauseita (Tämä hämmentävä tieto, jonka kerroit meille, ei saa levitä ulkopuolisille).